

Helling

An illustration on a green background shows a person with a black head and orange face, wearing a white long-sleeved shirt and dark trousers, sitting on the ground with their back to the viewer. They are surrounded by several hands in black suits pointing towards them. One hand at the top is dropping a grey document. The overall theme suggests a person being scrutinized or overwhelmed by external pressures.

DUURZAAM VOEDSEL

Ook 'echte prijs'
dekt de lading niet

EUROPA EN CHINA

EU heeft meer
zelfvertrouwen nodig

Dossier Werken

Hoe maken we de
arbeidsmarkt rechtvaardiger?

**TRAJECTEN
NAAR HET TORENTJE
HOE KOMT
GROENLINKS AAN
DE MACHT?**

*‘De bijstand is nu
te vaak een bron
van beschaming,
terwijl we het
als een blijk
van beschaving
zouden moeten
omarmen.’*

— *Thomas Kampen en Melissa Sebrechts,*

Zie p. 22

Recht op werk

“Honderdduizenden mensen willen graag aan het werk maar krijgen niet de ondersteuning die ze daarvoor nodig hebben.” Zo begint het artikel van collega Hans Rodenburg in het dossier Werken, over de gevolgen van de manier waarop de overheid zich afgelopen decennia terugtrok uit de arbeidsmarkt. Terwijl de werkloosheid snel steeg, werden de gemeenten en het UWV gedwongen hun dienstverlening af te bouwen. “Persoonlijk contact werd vervangen door online werkmappen, zorgvuldig toezicht door administratieve checks, individuele begeleiding door goedkope groepsgewijze sollicitatietrainingen en zeggenschap over het eigen re-integratieproces door verplichte standaardtrajecten.”

Ik schrok van die eerste zin – dit wist ik niet. In een samenleving waarin we onze identiteit grotendeels ontleen aan onze betaalde baan, wordt mensen met ‘een vlekje’ de mogelijkheid op het hebben van een dergelijke baan dus ontzegd. En hoe langer dit duurt, hoe groter de kans dat achter hun naam het vakje ‘ongeschikt’ wordt ingekleurd. Zoals Rodenburg schrijft: “Van de ruim 400.000 bijstandsgerechtigden heeft naar schatting de helft geen contact meer met de overheid. Zij lijken definitief opgegeven.” De werklustige mens als hopeloos geval – het zou haast grappig zijn, als het niet zo triest was.

“Je kunt altijd werken, als je maar wilt” is populaire borrelpraat als het over mensen in de bijstand gaat. Het onderzoeksproject *Werk aan de winkel. Goede dienstverlening voor iedereen zonder werk* van Wetenschappelijk Bureau GroenLinks toont haarscherp de onzin aan van dergelijke uitspraken, en de onrechtvaardigheid van het feit dat we mensen in de bijstand aan hun lot overlaten.

Rodenburg schrijft: “Als we vinden dat iedere burger recht heeft op volwaardige deelname aan de samenleving en als betaald werk daar een beslissende factor voor is, dan is het tijd dat we iedere Nederlander *recht* geven op betaald werk. Dit recht zou een vast uitgangspunt moeten worden van ons sociale zekerheidsstelsel.”

Een interessante gedachte. Het dossier Werken bevat twee actuele voorstellen van deskundigen om dat recht op werk vorm te geven: de basisbaan en de parallelle arbeidsmarkt. Zoals voor elk nieuw idee geldt, zijn daar kanttekeningen bij te plaatsten, iets dat Menno Fenger doet in een kritische reflectie op deze stukken. Maar het moet op zijn minst serieus overwogen te worden om werk te beschouwen als recht in plaats van alleen als plicht. Het zou een uitkomst kunnen zijn voor die 900.000 mensen die zo graag aan het werk zouden gaan, maar wiens talenten we nu links laten liggen.

Suzanne van den Eynden

Hoofdredacteur

Reageren? svdeynden@groenlinks.nl

***Het is tijd om
iedere Nederlander
recht te geven op
betaald werk***

— COLOFON

Tijdschrift de Helling is de kwartaaluitgave van Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Jaargang 32, nr. 3, herfst 2019

Uitgever Stichting Wetenschappelijk bureau GroenLinks
Hoofredactie Suzanne van den Eynden

Redactie Liesbeth Beneder, Natasja van den Berg, Lot van Hooijdonk, Farah Karimi, Alfred Kleinknecht, David Kligen, Suzanne Kröger, Herman Meijer, Simon Otjes, Socrates Schouten, Farid Tabarki, Stan Termeer, Rens van Tilburg, Barbara Wegelin.

Aan dit nummer werkten mee Kees Alders, Femke van Hemert, Dirk de Hoog, Luuc Ritmeester, Willemijn Ruberg, Niels Springveld

Basisontwerp Sanna Terpstra

Vormgeving Rimke Bartels,

Twin Media bv, Culemborg

Beeld Robbert Bodegraven, Farhad Foroutanian, Sjoerd van Leeuwen, Elis Wilk

Druk Veldhuis Media

Abonnementen

Losse nummers € 9,90

Jaarabonnement (papier + digitaal) € 36,50

Online abonnement €26,50

Jongeren t/m 27 jaar € 19,50

Bankrekeningnummer:

NL60TRIO 0390109096

t.n.v. Stichting Wetenschappelijk

Bureau GroenLinks, met

vermelding van de Helling.

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Postadres Postbus 8008,
3503 RA Utrecht

Bezoekadres Oudegracht 312,
Utrecht

Telefoon 030 230 99 90

E-mail info@bureaudehelling.nl

Internet www.wetenschappelijk-bureaugroenlinks.nl

Directeur Robbert Bodegraven

Medewerkers Suzanne van den Eynden, Atty-Marije Horjus, Evert Nieuwenhuis, Hans Rodenburg, Richard Wouters

Stagiair Zander Evenberg

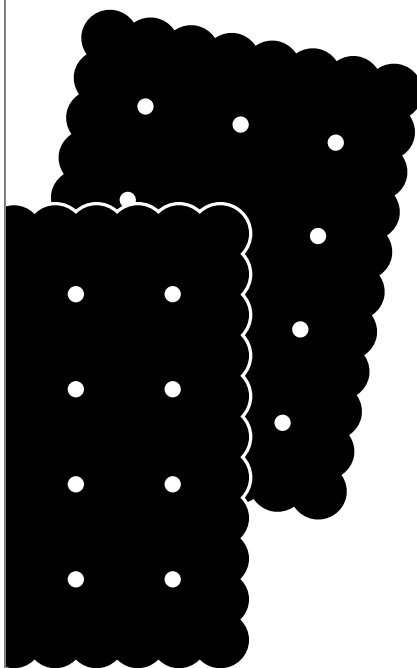
ISSN 0922-0119

Copyright © 2019, De Helling.

Alle rechten op tekst, infografieken en beeld voorbehouden, inlichtingen Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.

‘Een partij die wil regeren, kan het zich niet veroorloven zich links te positioneren en tegelijkertijd volledig onafhankelijk te opereren.’

p. 36

illustratie cover SJOERD VAN LEEUWEN

Dossier Werken

- 16 Van disciplinering naar eigen regie**
Hans Rodenburg
- 22 Hoe kan de bijstand rechtvaardiger?**
Thomas Kampen en
Melissa Sebrechts
- 26 Basisbaan en Paralelle Arbeidsmarkt**
Joan Muysken en
Ben Dankbaar
Jos Verhoeven
- 31 Sympathiek maar ontoereikend**
Menno Fenger

Inhoud

6

34

50

Interview

- 6 Susan Neiman**
'Links neigt naar
tribalisme'
Robbert Bodegraven

Analyse

- 36 Hoe komen groene
partijen aan de macht?**
Simon Otjes
Plus: ervaringen van
lokale GroenLinkse
fractievoorzitters
- 50 Pas op voor de draak:
waarom Europa een
antwoord moet hebben
op China**
Roderick Kefferpütz

Achtergrond

- 44 De echte prijs
van voedsel**
Gustaaf Haan

Rubrieken

- 34 In Beeld: Elke Donders**
Slow Forward
- 49 Column Andrée van Es**
Vertrouwen
- 67 De bomen en het bos**
Het belang van
bondgenoten

Lezen

- 56 Essay: De rechtse
annexatie van Antonio
Gramsci en Carl Schmitt**
- 62 Recensie: Voor een ander
Europa**
Étienne Balibar
- 64 Recensie: De welvaart
van landen**
Adam Smith
- 66 Signaleringen**
Hoe gaan we dit uitleggen
en Waarom werken we zo
hard?

'Links neigt naar tribalisme'

*Susan Neiman
over linkse
waarden en
klimaat*

Schrijver en politiek filosoof Susan Neiman pleit al jaren onvermoeibaar voor het centraal stellen van de moraal in de politiek. Links, betoogt ze, heeft zijn oren teveel naar de dogma's van economische groei en het individuele eigenbelang laten hangen. Tijd voor een rehabilitatie van oude linkse waarden, met klimaat als prioriteit voor het komende decennium.

Onder filosofen is het een zeldzaamheid iemand te treffen die zonder blikken of blozen de wereld indeelt in wit en zwart, goed en kwaad, moreel juist of verwerpelijk. De Amerikaanse Susan Neiman is zo'n filosoof, die ook nog eens politiek zeer uitgesproken is. De president in haar geboorteland noemt ze zo weinig mogelijk bij zijn naam en het liefst een volslagen *moron* (een idioot). Zijn Republikeinse voorganger, George W. Bush, beschuldigde ze van protofascisme en diens voorganger, Ronald Reagan, ziet ze als de vroege voorbereider van Trump. Reagan was de eerste die politiek door puur entertainment verving, hij is niet in zijn eerste leugen →

gestikt en was ronduit racistisch, aldus Neiman. Enfin, ze moet nu ook toegeven dat de ferme veroordelingen die ze over Bush en Reagan uitsprak het haar moeilijk hebben gemaakt de huidige president nog te kenschetsen. Vandaar dat ze het maar bij dat ene woord laat: een idioot.

SUSAN NEIMAN

GEBOREN

Atlanta (VS),
27 maart 1955

OPLEIDING

Gepromoveerd in
de filosofie aan
Harvard University

WERK

Neiman doceerde
aan Yale University
en de universiteit
van Tel Aviv. Ze
deed onderzoek
aan onder meer het
*Institute for
Advanced Study* in
Princeton en het
*Rockefeller Founda-
tion Study Center*
in Bellagio, Italië.
Ze publiceerde
artikelen in onder
meer de *New York
Times*, *Die Zeit* en
de *Frankfurter
Allgemeine Zeitung*.
Sinds 2000 leidt ze
het *Einstein Forum*
in Potsdam.

Burgerrechten en Kant

Neiman was al vroeg politiek actief. Ze verruilde de middelbare school voor demonstraties van de burgerrechtenbeweging en protesten tegen de Vietnamoorlog. Daarna studeerde ze toch nog aan Harvard en promoveerde bij John Rawls, de man die de politieke filosofie opschudde met zijn theorie over een eerlijke, rechtvaardige en vrije inrichting van de samenleving (*A Theory of Justice*, 1971). Neiman liet zich door hem inspireren en dook in het werk van Immanuel Kant. Gefascineerd door diens ideeën over universalisme en zijn uitgesproken intentie bij te dragen aan de rechten van de mens – Kant is de belangrijkste Verlichtingsfilosoof – herinterpreteerde Neiman zijn werk.

Neiman brak door met het boek *Evil in Modern Thought*. Opnieuw koos ze de Verlichting als het startpunt van haar onderzoek, ditmaal om ons denken over het kwaad te traceren. En opnieuw was het veelomvattende werk van Kant haar ankerpunt. Het boek schetst een ‘alternatieve geschiedenis van de filosofie’, en werd een verkoopsucces. Neimans naam als invloedrijk denker was daarmee gevestigd.

Die onderstreepte ze met haar tweede grote werk, *Moral Clarity*. Hierin gaat ze op zoek naar de morele waarden die ons (politieke) handelen moeten gidsen. Neiman ziet in de dominantie van het neoliberalisme vooral een tekort van linkse politiek. Links is beschroomd

om over haar waarden te spreken, stelt Neiman. Met *Moral Clarity* wil ze links de woorden en het zelfvertrouwen teruggeven om weer een utopisch vergezicht te schetsen, zonder zich daarvoor te schamen. Meer nog dan *Evil in Modern Thought* is dit boek de meeslepende en leesbare samenvatting van Neimans denken. In augustus dit jaar kwam haar nieuwe boek uit, *Learning from the Germans: Race and the Memory of Evil*. Daarin stelt ze opnieuw de vraag naar het kwaad centraal, door te onderzoeken hoe Duitsers en Amerikanen hun gewelddadige geschiedenis (twee wereldoorlogen voor de Duitsers, slavernij en bur-

geroorlog in de VS) verwerken en er lering uit trekken. Vooral de manier waarop Duitsland de verantwoordelijkheid voor de wereldoorlogen heeft genomen, doordacht en verwerkt is volgens Neiman een lichtend voorbeeld.

Neiman ontvangt me in haar zeer ruime appartement in hartje Kreuzberg, Berlijn. Het is een wijk waar ze zich thuis voelt: multicultureel en kleurrijk, voormalig domein van krakers en creatievelingen. En ja, ze geeft het grif toe, inmiddels onbetaalbaar geworden voor nieuwkomers met een minder goed gevulde beurs. “We hebben enorm geluk gehad met dit huis, dat we kochten toen de wijk nog vervallen was. Inmiddels is de wijk gegentrificeerd, en ik heb daaraan bijgedragen.” Ze lacht erbij, maar bedoelt het als een excuus. De verontschuldiging van een linkse denker die beseft dat ze soms deel is van het probleem dat ze zou willen oplossen.

Neiman is er ingetrokken toen ze benoemd werd als directeur van het Einstein Forum, gevestigd in het tegen Berlijn aan liggende Potsdam. Het Forum wil het denken over politiek-maatschappelijke vraagstukken in het publieke domein stimuleren. Met Neiman aan het roer zijn dat vooral linkse vragen, die vanuit een moreel perspectief doordacht worden.

U profileert zich in uw werk en boeken nadrukkelijk als een politiek links geëngageerde filosoof. Tegelijkertijd werpt u linkse politici voor de voeten dat ze de moed missen om door waarden gedreven linkse politiek te bedrijven. Wat bedoelt u daarmee?

“Ik denk dat we daarvoor terug moeten naar 1989, een cruciaal jaar dat links nog steeds niet goed heeft kunnen verwerken. Het was het jaar van de ineenstorting van het staatsocialisme en het begin van de soevereiniteit van het neoliberalisme. Dat jaar heeft links hulpeloos achtergelaten. Het heeft nog steeds niet de moed gehad goed te doordenken wat deze gebeurtenissen voor linkse politiek betekenen.”

Na een korte denkpauze vervolgt ze: “Nee, we moeten verder terug. Het begon bij het marxisme. De proletarische klassenstrijd. Het idee van de *have nots*, voor wie uiteindelijk alleen materialistische goederen tellen. Dat idee is een van de fundamentele fouten van het marxisme geweest.

De nadruk op bezit voor de arbeidersklasse, dat materialistische wereldbeeld, veroorzaakte veel ellende. Marx zelf was hierin inconsistent. Hij kwam op voor rechtvaardigheid, maar stelde uiteindelijk het vervullen van materiële noden boven de morele nood. Zoals Brecht

schreef: *'Erst kommt das Fressen, und dann kommt die Moral'*. Chronologisch klopt dat wel, maar Marx maakte de fout vervolgens de moraal tot een onderdrukkende strategie van de bourgeoisie te bestempelen. Dan blijft alleen het eten over."

Vlees en aardappels

Zonder moraal, zonder een door waarden gedreven moreel kompas, is de nadruk op materieel bezit al snel niet meer genoeg, denkt Neiman. Mensen willen in hun basisbehoeften kunnen voorzien, maar een rechtvaardige, eerlijke samenleving vereist meer dan alleen voldoende eten voor iedereen. "Als ik met sociaaldemocraten praat

the growth is amazing'. Maar groei betekent productie van spullen, gebruik van grondstoffen, uitputting van de aarde. Als links daarin meegaat, gaat het uiteindelijk alleen nog om de vraag: krijg ik wel mijn deel van de taart? En staat zij dicht bij het neoliberalisme dan zij zelf wil toegeven."

En waarom was 1989 dan zo'n cruciaal jaar?

"Omdat de val van de Muur en het failliet van het staats-socialisme links de moed in de schoenen deed zakken. Het marxisme had de overwinning van de arbeider op het kapitalisme voorspeld. En het socialisme beloofde gelijke kansen en een betrouwbare, zorgzame overheid. Daar

'Ik zou nu het liefst hebben dat links zich het volgende decennium volledig op klimaatverandering gaat focussen. Als topprioriteit'

en we hebben het over de vraag waarom mensen niet gemotiveerd zijn om op links te stemmen, dan hoor ik vaak: we moeten terug naar de basis, we moeten het hebben over de vlees-en-aardappelen-issues. Ik denk dat dit een denkfout is. Het materiële motiveert mensen uiteindelijk niet blijvend, mensen worden gemotiveerd door idealen. Ze strijden voor rechtvaardigheid.

De linkse nadruk op materieel bezit, op de eerlijke verdeling van goederen, blijkt uiteindelijk niet erg te verschillen van het neoliberale ideaal. De ironie is dat links het neoliberalisme verwijt dat het de buit niet eerlijk verdeelt. Dat is ongetwijfeld waar. Maar de vraag is: bestrijdt links het neoliberalisme op de fundamentele uitgangspunten of op de uitvoering ervan?"

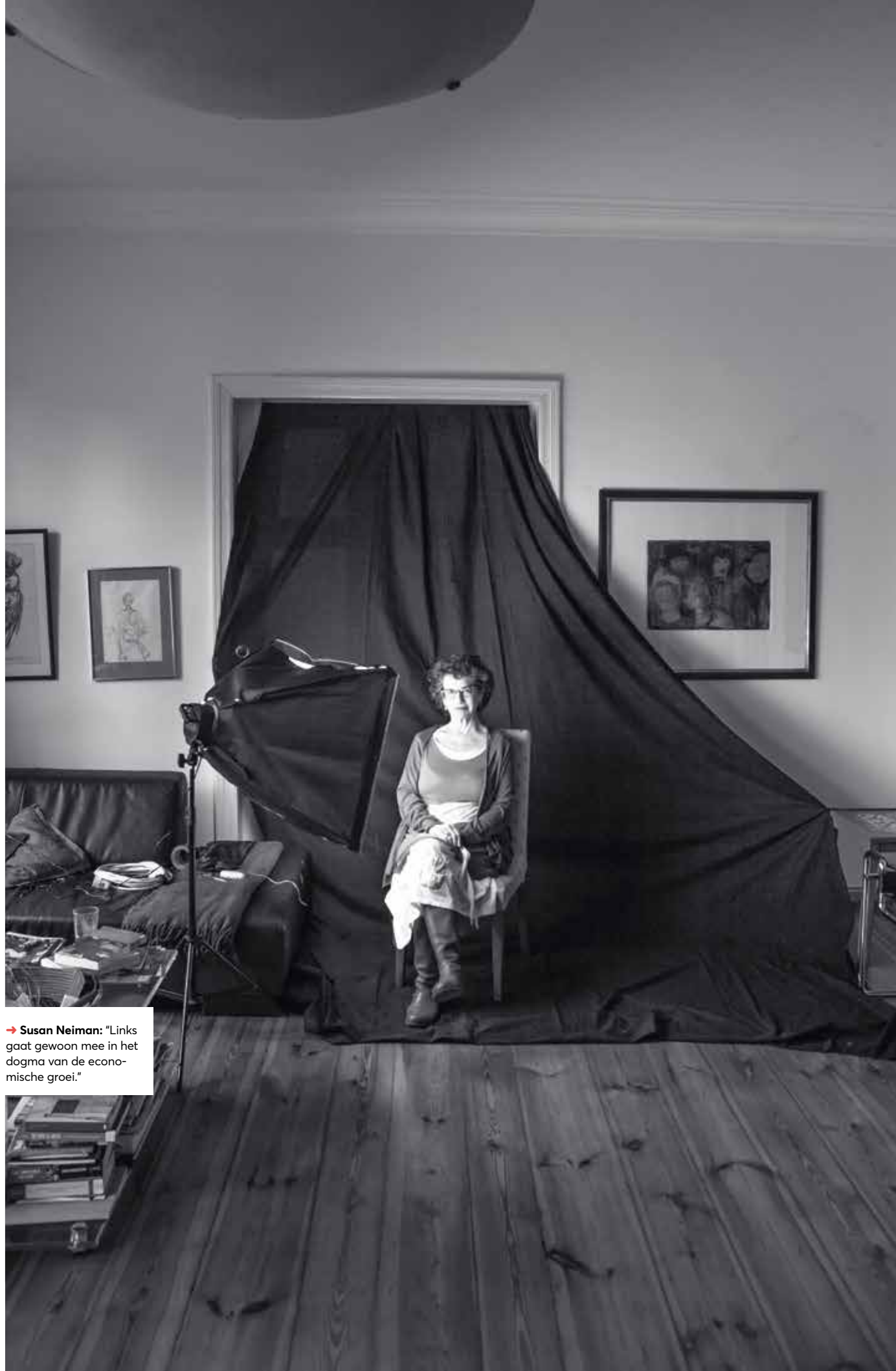
Natuurlijk, zegt Neiman: ongelijkheid is een thema waar links tegen moet strijden. Maar niet omdat iedereen zoveel mogelijk materieel bezit moet zien te vergaren. Het moet gaan om meer dan dat, om meer dan het in stand houden van het uitdijende consumentisme. Om een hoger ideaal.

"Neem bijvoorbeeld het dogma van de economische groei. Links gaat daar gewoon in mee." En met een stem die het midden houdt tussen verontwaardiging en ironie, zegt ze: "Wie is er nou tegen groei? Niemand natuurlijk. We kijken naar het bbp en zeggen: *'Oh my God,*

was niks van terechtgekomen. Veel mensen die zich voor de val van de Muur vooral afvroegen bij welke afsplitsing van het marxisme zij hoorden, zeiden ineens dat ze nooit marxist waren geweest. Dat ze al die tijd al geweten hadden dat staatssocialisme en marxisme tot de goelag zouden leiden. Daarmee ontsloegen ze zich van de plicht na te denken over wat er nu werkelijk gebeurd was. Links trok zich terug."

Inmiddels gaat de sociaaldemocratie wereldwijd gebukt onder vertwijfeling. Zijn de val van de Muur en de nadruk op materiële zaken de belangrijkste redenen voor die crisis?

"De verwarring heeft ook andere oorzaken, waaronder de opkomst van de evolutionaire psychologie en het postmodernisme. De evolutionaire psychologie is een denkwijze die ongeveer gelijktijdig met het neoliberalisme de wereld veroverde. Ze begon als een pseudowetenschap in Amerika in de jaren zeventig, waar ze eerst sociobiologie heette. Ze gaat ervan uit dat mensen biologisch gedetermineerd zijn. Mensen zouden handelen om hun eigen positie te versterken, omdat ze willen winnen van de ander, omdat ze macht willen uitoefenen en rijkdom willen vergaren, voor zichzelf of hun eigen groep. →

→ **Susan Neiman:** "Links gaat gewoon mee in het dogma van de economische groei."

Deze sociobiologie werd in die tijd hard aangevallen omdat ze racistisch en seksistisch zou zijn. Of ze racistisch was, weet ik niet, maar seksistisch was ze zeker. Daardoor stierf ze een zachte dood. Maar in de jaren negentig beleefde ze een wederopstanding onder de naam evolutionaire psychologie. De tragiek is dat links is meegegaan in het evolutionair-psychologische denken. Veel linkse bewegingen zien de samenleving als een optelsom van individuen die streven naar optimalisatie van het eigen geluk door bezit en een goede positie te vergaren. Dat staat haaks op het idealisme dat links zou moeten kenmerken.”

Oké, en hoe zit het met het postmodernisme?

“Dat leidde ertoe dat alle claims op waarheid ontkracht werden. Volgens postmodernisten zijn er alleen nog maar verhalen en sinds Foucault geloven we dat al die verhalen erop gericht zijn de eigen macht te vergroten [*Foucault stelde dat iedere claim op waarheid tijdsgebonden is en dat degene met de meeste macht bepaalt wat als waarheid wordt geaccepteerd, RB*]. Je ziet in het postmodernisme dus hetzelfde wereldbeeld terugkomen als in de evolutionaire psychologie. De mens leeft voor zichzelf en zijn eigen stam, groepen staan tegenover elkaar en de concurrentiestrijd bepaalt wie wint en wie verliest.

De invloed van het postmodernisme is heel groot. Hele generaties studenten zijn ermee opgegroeid en het is medeverantwoordelijk voor de vele vormen van *fake*

Eigenbelang of empathie

Neimans streven om links uit de verwarring te helpen waarin zij volgens haar verstrikt is geraakt, leunt enerzijds op de analyse van moderne ideologieën (neoliberalisme, postmodernisme, evolutionaire psychologie), en is anderzijds stevig geworteld in een lange filosofische traditie. Ze ziet twee dominante stromingen in het denken over de mens. Beide zijn al te vinden in Plato's dialoog *De Staat*, waarin Socrates de vraag stelt wat rechtvaardigheid eigenlijk inhoudt. In de discussie die ontstaat wordt Trasymachus ten tonele gevoerd. Voor de jonge Trasymachus was het antwoord op de vraag van Socrates niet moeilijk. Rechtvaardigheid, zegt hij, is een rookgordijn voor gedrag dat het eigenbelang dient. Daartegenover plaatst Plato minder cynische opvattingen, waaronder die van de oude Socrates. Enerzijds zijn mensen als individuen gericht op eigenbelang en macht, anderzijds zijn zij empathisch en solidair met de mensheid als geheel.

Trasymachus of Socrates. Ziet u in deze filosofische opposanten ook de politieke tweedeling links en rechts?

“Nee, nee, die tweedeling is niet noodzakelijkerwijs rechts of links. Je ziet juist linkse denkers die de visie van Trasymachus aanhangen. Het is zo zorgelijk dat er vaak maar twee keuzes lijken te zijn. Of je bent een universalist, of je bent een tribalist. Of je gelooft in idealen, of je bent een materialist. De reden dat ik kantiaan ben, is dat hij een volwassen idealist is. Hij is zich heel bewust van

‘Het grote probleem is dat de samenleving niet solidair is op een manier die nodig is om de problemen op te lossen. Er zijn te veel gemarginaliseerde groepen’

news waar we vandaag mee te maken hebben. Als niks meer waar is, kan ieder verhaal aanspraak maken op een waarheid.”

Dat postmodernisme staat volgens Neiman haaks op linkse politiek. Want links moet idealistisch zijn, geloven in een betere wereld, durven opkomen voor wat goed en rechtvaardig is en benoemen hoe de best mogelijke wereld eruit ziet.

de realiteit van de materiële wereld met alle tekortkomingen, maar gelooft tegelijkertijd in een betere wereld.

Historisch neigt links altijd naar universalisme, terwijl rechts neigt naar nationalisme en tribalisme. Maar wat me zo enorm verontrust aan hedendaags links is dat zij veel vaker de kant van het tribalisme opgaat.” →

Als tribalisme aandacht voor de nationale identiteit betekent, is dat misschien toch niet zo'n gek idee.

“Dat klopt. Een nationale identiteit is zelfs heel belangrijk, maar dan wel met een open, op het universele gerichte houding. Wat ik bedoel is dat links vaak de nadruk legt op de strijd van traditioneel onderdrukte groepen. Dat leidt tot identiteitspolitiek en vervolgens tot tribalisme. Tot een focus op de noden van specifieke onderdrukte groepen, zonder groepen te verenigen en verbinden tot een geheel.

Hannah Arendt zei dat Eichmann veroordeeld moest worden voor misdaden tegen de menselijkheid, niet voor misdaden tegen de Joden. Dat onderscheid is heel belangrijk, ook nu nog. Als je naar de Black Lives Matter-beweging kijkt in de Verenigde Staten, dan moet de vraag niet zijn of *zwarte* mensen mishandeld worden; de vraag is of ongewapende burgers zonder reden neergeschoten mogen worden door de politie. Het gaat om mensenrechten, om burgerrechten. Niet alleen voor die ene groep, maar voor iedereen.”

De overal opkomende rechts-nationalistische en populistische bewegingen zetten groepen juist tegenover elkaar. Het volk tegenover de elite, 'wij' tegenover 'zij'.

Ook links-populistische partijen doen dat. Het beantwoordt kennelijk aan een diep menselijke behoefte.

“Ik denk dat het barbaar is! Ik begrijp ook werkelijk niet waarom sommige linkse denkers zich hierbij aansluiten. Waarom iemand als Chantal Mouffe zich baseert op het gedachtegoed van de Duitse rechtsgeleerde Carl Schmitt

Bij Chantal Mouffe betekent populisme dat er een brede volksbeweging wordt gevormd die door alle sociale klassen heenloopt.

Licht geïrriteerd: “Prima, een verenigd front. Als populisme betekent dat het door sociale lagen heen mensen verbindt, dan ben ik ervoor. Wie niet? Dat zet mensen niet tegen elkaar op.”

De natuurlijke tegenstelling tussen de bevolking en de elite, of dat nou de politici, bestuurders of CEO's zijn; u gelooft daar niet in?

“Tsja, dat soort retoriek. Het is leeg, of het is gevaarlijk of het is beide. Ik denk dat we vaak niet weten waar de bronnen van de macht liggen. Wie zijn dat dan, de mensen die de elite vormen?

Ik was zeer betrokken bij de Obama-campagne. Sommigen bekritiseerden hem, noemden hem een neoliberal. En ja, hij was neoliberaler dan hij had moeten zijn. Maar kijk naar de manier waarop besluiten werden genomen. Of het nou ging om het sluiten van Guantanamo Bay of het opzetten van een redelijke gezondheidszorg: Obama had meer oppositie dan welke eerdere president dan ook. Hij was de eerste zwarte president. Het was duidelijk dat er tegenkrachten waren die hem verhinderden de veranderingen door te voeren die hij wilde. Wie was de elite? De president van de Verenigde Staten? Of de machtige groeperingen die hem verhinderden te doen wat hij wilde doen? We moeten duidelijk maken wie we bedoelen als we het over de macht en de elite hebben.”

‘Waarden helpen een diepgaand verhaal over de wereld zoals die zou moeten zijn te vertellen’

en voor een links populisme pleit. Civilisatie betekent dat je voorbij tribalisme gaat, dat je voorbij je eigen groep denkt, dat je je wereld wilt verbreden. Dat is hoe mensen zich ontwikkelen, hoe beschavingen zich ontwikkelen. En ik trek een scherpe lijn tussen civilisatie en barbarij.” [voor een uitleg over het gedachtegoed van Schmitt: zie het katern Lezen in deze Helling. Voor het interview met Chantal Mouffe: zie De Helling 02-2019, RB].

Populisme en nationalisme geven volgens u geen antwoorden; ze verdelen de samenleving in groepen. Links moet juist verbinden, en u pleit ervoor een aantal Verlichtingswaarden als uitgangspunt te nemen. Hoe gaat dat helpen?

“Ze geven richting. Waarden helpen een diepgaand verhaal over de wereld zoals die zou moeten zijn te vertellen. Dat verbindt mensen, het motiveert mensen om te veranderen.”

Verlichtingsidealen

In *Moral Clarity* beschrijft Neiman welke vier waarden links weer in staat moeten stellen een idealistisch en inspirerend verhaal te vertellen: geluk, de rede, eerbied en hoop. In het boek en in interviews heeft Neiman al vaak verteld hoe ze tot deze waarden is gekomen. Vaak ging het over de Verlichting als kantelpunt in het westerse denken, en waarom juist deze vier waarden zo goed bij dat denken passen. Ook nu, ruim tien jaar nadat ze de vier waarden presenteerde, is ze er nog even enthousiast over.

“De Verlichting staat voor een periode waarin een sterke behoefte ontstond om boven het materiële uit te stijgen. Zij staat voor idealisme, een geloof dat de wereld anders kan zijn dan zij nu is. Een waarde als geluk is echt opgekomen tijdens de Verlichting. Daarvoor waren de armen arm en moesten zij wachten tot het na hun dood beter zou worden. Het geloof beloofde hun een leven in het hiernamaals. De Verlichting wees dat geloof niet af, maar nam als uitgangspunt dat mensen hier, in dit leven, recht op een menswaardig leven hebben. Dat was revolutionair. Tot op de dag van vandaag is het van betekenis, het staat aan de basis van de strijd tegen armoede en onrecht.

De tweede waarde is de rede. Zij staat voor het uitgangspunt dat we allemaal zelfstandig na kunnen denken over wat ertoe doet in ons leven, en dat denken niet alleen de machtigen toekomt. We hoeven de dingen niet als waarheid aan te nemen. Daarmee werd de traditionele scheiding tussen machthebbers en volk opgeheven.

De derde waarde gaat over eerbied, voor elkaar en voor de wereld, de natuur, de planeet waarop we leven. Hoewel sommige Verlichtingsdenkers zich fel tegen al te vrome godsdienst keerden, erkenden de meesten het belang van verwondering en ontzag voor de dingen die we niet kunnen begrijpen. Zeker als het om vraagstukken rondom het klimaat en de planeet gaat, is eerbied onontbeerlijk. Er wordt nu veel gepraat over de kosten van het tegengaan van klimaatverandering. Ja, het zal geld kosten, maar de zorg over kosten is een fundamenteel blasfemisch argument, het mist de cruciale waarde die mensen motiveert om samen op te trekken en iets aan de problemen te doen.

Hoop, de vierde waarde, gaat over hoe de wereld zou moeten zijn. Dat is iets anders dan optimisme. Optimisme gaat over de wereld zoals die is. Hoop past bij de opvatting dat mensen in staat zijn tot het goede, dat ze de wereld kunnen verbeteren.”

Waarom volstaan de goede oude linkse waarden als solidariteit, gelijkwaardigheid en tolerantie niet?

“Goed punt, ik had het beter op moeten schrijven. In alle vier de waarden zit het begrip solidariteit verborgen. Het ligt eraan ten grondslag, net als gelijkwaardigheid. Maar voor tolerantie geldt dat niet. Daarin heeft links zich vergist. Tolerantie zetten we in tegen iets dat we willen maar niet kunnen veranderen. Het is niet alleen een zwakke en negatieve emotie, zij motiveert mensen ook niet om iets goeds te doen. Zij appelleert aan machteloosheid. Als een rechtse nationalist intolerantie verweten wordt, zal zijn gevoel van machteloosheid alleen maar sterker worden.”

De waarde ‘eerbied’ stuitte destijds op nogal wat onbegrip. Ze werd in verband gebracht met religie, iets dat noch met de Verlichting, noch met links werd geassocieerd. U brengt haar nu in verband met het klimaatdebat. Is het de belangrijkste van de vier waarden geworden?

“Klimaatverandering is op dit moment het belangrijkste vraagstuk, belangrijker dan al het andere. Eerbied voor de natuur en voor de planeet is daarbij cruciaal. Maar het gaat ook over het doorbreken van de status quo, niet klakkeloos de verdeling van de macht te accepteren. Ik ben het eens met Naomi Klein dat we geen serieus antwoord op klimaatverandering kunnen geven als we niet praten over de verdeling van rijkdom. En vooral de relatie tussen rijkdom en macht aanpakken.”

Neiman heeft er in dit geval geen moeite mee de ‘elite’ aan te wijzen, de macht die aangepakt moet worden: “Het is hoopgevend dat ik op mijn markt om de hoek geen plastic zakken meer krijg, maar de echte verandering moet komen van het aanpakken van de fossiele industrie, van Exxon en Shell.”

Klimaat als topprioriteit

“Als ik eerlijk ben: ik behoorde nog lang tot de groep linkse mensen die het klimaatprobleem niet erg serieus namen. Ik dacht: laten we ons richten op ongelijkheid en racisme, *first things first*. Nu moet ik bekennen dat ik het fout zag.

Ik zou nu het liefst hebben dat links zich het volgende decennium volledig op klimaatverandering gaat focussen. Als topprioriteit. Want als we geen gezonde, leefbare planeet meer hebben, valt ook de basis weg om te strijden tegen onrecht zoals armoede, seksisme en racisme. Ik zou zelfs zeggen dat andere dingen daarom maar even op de achterbank moeten worden gezet.” Lachend: “Naomi zal wel boos op me worden.” →

In uw boek Why Grow Up? refereert u aan de drie stadia van volwassenwording. In de kindertijd voegt de wereld zich naar je wensen en fantasieën, tijdens de adolescentie kom je erachter dat de werkelijkheid je kinderdromen niet volgt en raak je teleurgesteld, en in de volwassenheid neem je de wereld zoals die is als uitgangspunt en streef je naar een betere wereld.

Klimaatbeleid gaat over het accepteren hoe slecht we ervoor staan en het nemen van drastische maatregelen om de wereld leefbaar te houden. Dat doet pijn, mensen moeten veranderen. Hoe kan links de kloof tussen hoe het is en hoe het zou moeten zijn dichten zonder de mensen die het toch al moeilijk hebben tegen zich in het harnas te jagen?

“Allereerst: linkse politiek hoeft niet door volwassenen te worden bedreven, het kunnen ook kinderen zijn die zich op een volwassen manier gedragen. Greta Thunberg heeft absoluut gelijk. Als volwassen politici zich volwassen zouden gedragen, hoeven de kinderen het niet te doen.”

Neiman valt stil, kijkt een tijdje voor zich uit, en zegt dan: “Weet je... wat deden de mensen tijdens de oorlog om tegen het fascisme te vechten? Eerst was er onderdrukking, de bevolking was verdeeld. Maar mensen kunnen gemobiliseerd worden als het er echt om gaat spannen. In de oorlog kwam er een moment om te zeggen: ‘Oké, er is van alles belangrijk, maar nu is er iets dat voor gaat.’ Dat was het moment dat mensen zich verenigden en de strijd met het fascisme aangingen.”

De vergelijking van het volksverzet tegen het fascisme met een gewenste brede beweging voor klimaatbeleid lijkt Neiman zelf te verwarren. Opnieuw valt ze even stil, ze denkt na. Dan, weer resoluut: “We hebben een brede beweging nodig, door alle bevolkingsgroepen heen, die zich inzet tegen klimaatverandering en voor goed beleid. Het grote probleem is dat de samenleving in de basis niet solidair is op een manier die nodig is om de problemen op te lossen. Er zijn teveel gemarginaliseerde groepen, mensen die vergeten zijn, wiens geschiedenis niet meetelt. Van hen kun je niet verwachten dat ze meedoen aan een breed maatschappelijk programma. Dus ik denk dat links op meerdere fronten tegelijk moet strijden. Goed klimaatbeleid gaat samen met het organiseren van solidariteit tussen verschillende groepen. Daarbij moet links natuurlijk extra zorg hebben voor de gemarginaliseerde groepen en oog voor het eigen racisme. Dat

lijkt me allemaal heel belangrijk als links een *community* wil vormen die de klimaatcrisis moet aanpakken.”

Dat klinkt erg als een Green New Deal.

“Zeker, ik ben daar groot voorstander van. De vraag daarbij is: hoe sterk zijn de oppositiekrachten en hoeveel energie kunnen we wereldwijd organiseren rondom de groene agenda? De groene beweging heeft een idealistisch verhaal nodig, waar mensen uit alle groepen zich aan kunnen verbinden.

Een van mijn favoriete anekdotes gaat over de paus. Hij spreekt de Amerikaanse Senaat toe en zegt: ‘Ik weet dat u net als ik gelooft in de heiligheid van het menselijke leven.’ Alle Republikeinen beginnen te klappen omdat ze denken dat hij zou toevoegen: ‘En daarom ben ik tegen abortus.’ Maar de paus vervolgt: ‘En daarom ben ik tegen de doodstraf.’”

Een vrolijke schaterlach volgt. Ze vervolgt: “Dat is erg politiek, hiermee liet de paus zien dat hij precies weet hoe je de boodschap brengt. Het toont aan dat je met de juiste focus een boodschap ook bij tegenstanders overtuigend kunt brengen. Daar kan links van leren.” X

Verder lezen

1992 Slow Fire: Jewish Notes from Berlin **1994** The Unity of Reason: Rereading Kant **2002** Evil in Modern Thought: An Alternative History of Philosophy **2008** Moral Clarity: A Guide for Grown-up Idealists **2014** Why Grow Up? **2019** Learning from the Germans: Race and the Memory of Evil

DOSSIER

Werken

Hoe zorgen we ervoor dat alle mensen zonder werk de aandacht krijgen die ze nodig hebben? En wat schort er aan de bejegening van mensen in de bijstand? Naar aanleiding van het project *Werk aan de Winkel* van Wetenschappelijk Bureau GroenLinks onderzoeken experts in dit dossier hoe de arbeidsmarkt rechtvaardiger kan worden.

illustraties SJOERD VAN LEEUWEN

***Van disciplineren
naar eigen regie***
Hans Rodenburg
pag. 16.

***Hoe kan de
bijstand recht-
vaardiger?***
Thomas Kampen &
Melissa Sebrechts
pag. 22

***Basisbaan
en parallelle
arbeidsmarkt***
Joan Muysken &
Ben Dankbaar
Jos Verhoeven
pag. 26

***Basisbaan
en P-markt:
sympathiek maar
ontoereikend***
Menno Fenger
pag. 31

Arbeids- marktbeleid

van disciplineren naar eigen regie

Honderdduizenden mensen willen graag aan het werk maar krijgen niet de ondersteuning die ze daarvoor nodig hebben. De aangeboden hulp sluit vaak nauwelijks aan op hun behoeften of wordt zo dwingend en wantrouwend gebracht, dat werkzoekenden ontmoedigd afhaken. Het is hoog tijd voor eerlijk en effectief arbeidsmarktbeleid dat mensen in staat stelt om zelf hun werkende leven vorm te geven.

door HANS RODENBURG

Johan is 35 jaar oud en zit al een aantal jaren in de bijstand. Door een combinatie van privéproblemen en sterke faalangst is het hem nog niet gelukt om werk te vinden. De gemeente dwingt hem een re-integratietraject met sollicitatietrainingen te volgen maar zelf twijfelt hij erg aan het nut hiervan. Het heeft ook nog niets opgeleverd en de gemeente classificeert hem als 'arrangement 3': nauwelijks 'loonwaarde' maar wel 'ontwikkelpotentieel'. Uiteindelijk begeleidt een particulier re-integratiebureau Johan naar een vrijwilligersfunctie, waar hij met een klein team klusjes*

verricht voor particulieren in een kwetsbare positie. Hij voelt zich hier prettig en merkt dat zijn zelfvertrouwen groeit. Zijn begeleider draagt hem echter op de functie op te geven. Het klussteam is namelijk uitsluitend bedoeld voor mensen in de categorie 'arrangement 4'. Johan moet een re-integratietraject volgen bij een ander bureau waarmee de gemeente een contract heeft. Dit traject ziet hij alleen helemaal niet zitten. Hij raakt volledig gedemotiveerd en verliest zijn aanstelling. Momenteel zit Johan weer werkloos thuis.

* Om privacyredenen is de naam Johan gefingeerd en zijn de namen van het re-integratiebureau en de gemeente achterwege gelaten.

Veel mensen die de afgelopen jaren hun baan hebben verloren, zullen zich herkennen in het verhaal van Johan (zie kader). Een groot aantal mensen zonder werk krijgt momenteel geen hulp om werk te vinden of wordt juist gedwongen tot re-integratieactiviteiten waar ze zelf het nut niet van inzien. Het huidige arbeidsbeleid draagt dan wel de naam 'activerend beleid', maar in werkelijkheid helpt de overheid slechts een klein deel van de vele uitkeringsgerechtigden daadwerkelijk vooruit. Het is dan

— Van de ruim 400.000 bijstandsgerechtigden heeft naar schatting de helft geen contact meer met de overheid. Zij lijken definitief opgegeven

ook niet verrassend dat zo'n 900.000 werkloze Nederlanders momenteel aangeven wel te willen werken en dat ook te kunnen, maar dit om uiteenlopende redenen niet doen. Johan is slechts één van hen. De afgelopen maanden heeft Wetenschappelijk Bureau GroenLinks daarom onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor eerlijkere en effectievere dienstverlening aan mensen zonder werk en daartoe een aantal voorstellen gedaan.

Targets

Om alternatief beleid voor te kunnen stellen, moeten we eerst begrijpen hoe het huidige beleid - met zijn actieve toonzetting maar passieve opstelling - is ontstaan. De roep om activerend arbeidsbeleid begon in de jaren '80, toen de kabinetten-Lub-

bers concludeerden dat de ruimhartige voorzieningen van de jaren '70 te weinig mensen aan het werk hielpen. Werkzoekenden kregen daarom meer mogelijkheden voor scholing en jongeren kregen intensieve begeleiding bij het zoeken naar werk. Tegelijkertijd verlaagden deze kabinetten de uitkeringen en verscherpten ze de voorwaarden om een uitkering te krijgen, vanuit de aanname dat werk hiermee aantrekkelijker werd. De kabinetten-Kok intensiveerden dit beleid. Ze introduceerden gesubsidieerde banen voor langdurig werklozen (de Melkertbanen) maar ook deze kabinetten verlaagden de uitkeringen, blokkeerden de bijstand voor jongeren en introduceerden een veel strenger uitkeringsstelsel. Uitkeringsinstanties werden steeds

meer afgerekend op *targets*: zo weinig mogelijk 'instroom', zo veel mogelijk 'uitstroom'. De nadruk verschoof van goede dienstverlening naar het simpelweg verlagen van de werkloosheid en het voorkomen dat mensen onnodig een uitkering kregen.

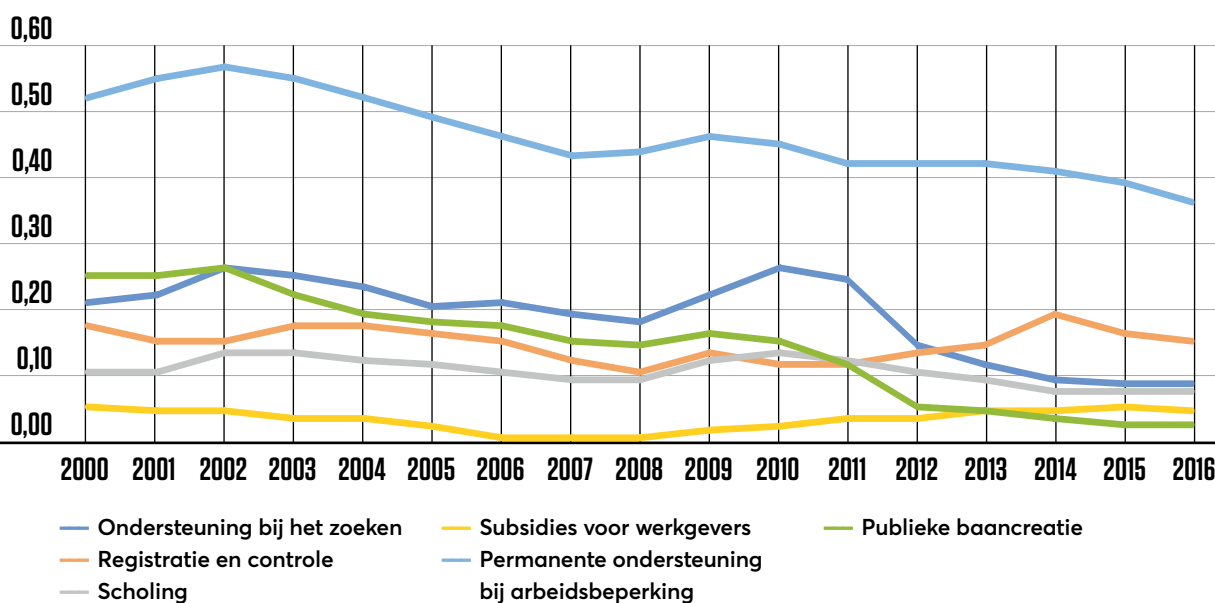
Doordat de kabinetten-Balkenende en -Rutte deze lijn voortzetten, is het Nederlandse socialezekerheidsstelsel inmiddels uitgegroeid tot een van de strengste van Europa. Anders dan de kabinetten-Kok verhoogden deze kabinetten niet de investeringen in beleid om mensen aan het werk te krijgen. Sterker nog, ze draaiden deze investeringen terug. Vooral het tweede kabinet-Rutte blonk hierin uit. In 2010, midden in de economische crisis, besloot het Nederlandse kabinet vrijwel als enige in West-Europa rigoureus te bezuinigen op →

—Hans Rodenburg is projectleider bij Wetenschappelijk Bureau GroenLinks. Hij leidde onder meer het project Arbeidsmarkt.

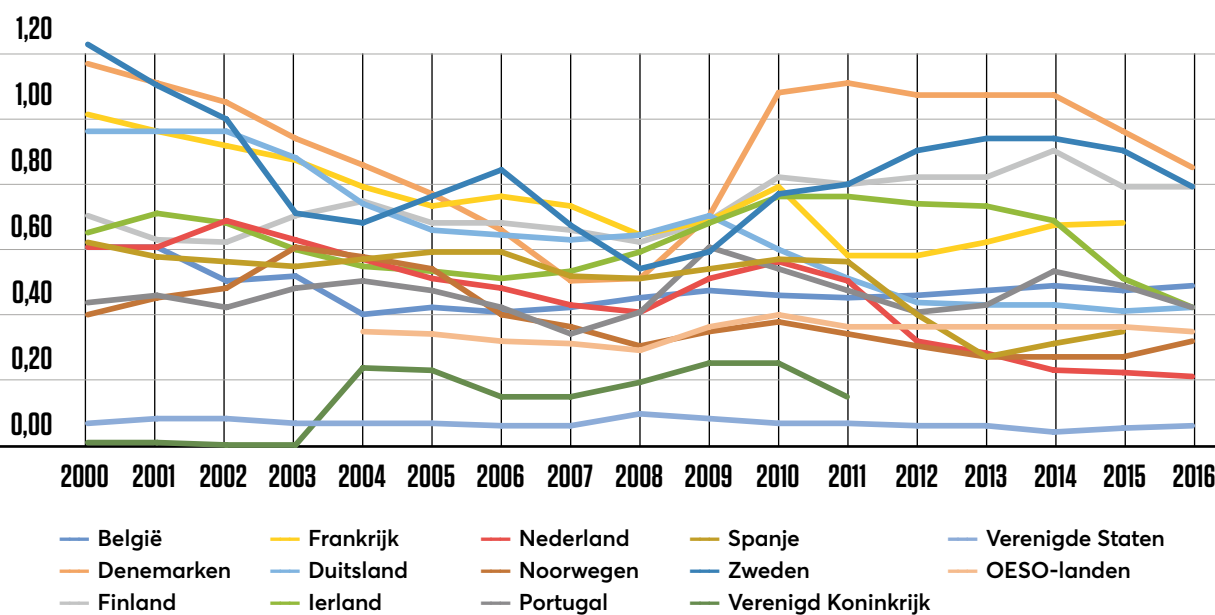
Uitgaven aan actief arbeidsmarktbeleid in Nederland

(% bbp)

*Uitgaven aan actief arbeidsmarktbeleid per land **

(% bbp)

*Exclusief de uitgaven aan permanente voorzieningen voor mensen met een arbeidsbeperking

— De komende jaren moet het herstel van persoonlijk contact tussen de overheid en werkloze burgers centraal staan

zowel de uitvoeringsorganisatie (het UWV) als op de budgetten voor de begeleiding en scholing van mensen zonder werk. Terwijl de werkloosheid snel steeg, werden de gemeenten en het UWV gedwongen hun dienstverlening af te bouwen. De overheid trok zich terug uit de arbeidsmarkt. Persoonlijk contact werd vervangen door online werkmappen, zorgvuldig toezicht door administratieve checks, individuele begeleiding door goedkope groepsgewijze sollicitatietrainingen en zeggenschap over het eigen re-integratieproces door verplichte standaardtrajecten.

Ook nu de economie weer goed draait en het kabinet enthousiast wijst op de dalende werkloosheid, worden nog altijd grote groepen uitgesloten van dienstverlening. Van de ruim 400.000 bijstandsgerechtigden heeft naar schatting de helft zelfs geen contact meer met de overheid. Zij lijken definitief opgegeven. Ook mensen met een WW-uitkering, mensen zonder recht op een uitkering of mensen met een arbeidsbeperking kost het vaak veel moeite om toegang te krijgen tot dienstverlening of inspraak te krijgen in hun eigen re-integratietraject. Van de mensen die in 2018 langer dan twee maanden WW ontvingen, gaf 38 procent zelfs aan geen enkel *face-to-face* gesprek te hebben gehad. Omdat de contacten die mensen nog wél hebben vaak vooral bestaan uit controles en verplichtingen, is er een diep wederzijds wantrouwen ontstaan tussen hen en de overheid.

De veranderende arbeidsmarkt

Hoewel het kabinet zich onvoldoende bekommert om werkzoekenden, roept het mensen wel voortdurend op om actief te blijven en een leven lang te blijven leren. Deze oproep is

terecht. Trends als globalisering, automatisering, robotisering, digitalisering, flexibilisering en de duurzame transitie veranderen de arbeidsmarkt fundamenteel. Hoewel de angst voor massale werkloosheid voorlopig onterecht lijkt – de duurzame transitie creëert tot nu toe vooral werkgelegenheid – zijn de precieze gevolgen van veel trends nog onduidelijk. Wel zullen vorm en inhoud van veel bestaand werk veranderen. De gemiddelde houdbaarheid van een opleiding zal verder dalen, mensen zullen zich vaker moeten om- of bijscholen en we zullen vaker wisselen van beroep.

De noodzaak van voortdurende ontwikkeling wordt verder versterkt door de veranderende vraag bij werkgevers. Niet alleen bieden ze minder snel een vast contract, ze stellen ook meer eisen aan hun personeel. In plaats van een specifiek diploma, vraagt de gemiddelde vacature steeds vaker om een heel pakket aan competenties, vaardigheden en karaktereigenschappen.

Ook de behoeften van werknemers zelf zijn echter veranderd. In plaats van ons hele leven bij één werkgever te werken, wisselen we veel vaker uit eigen keuze van werkgever of vakgebied. We hebben vaker verschillende parttime functies of combineren betaald werk met een opleiding, vrijwilligerswerk en zorg- of opvoedingstaken.

Al deze veranderingen hebben hun eigen invloed op de arbeidsmarkt. Gezamenlijk creëren ze een arbeidsmarkt die steeds meer vraagt van het mentale, sociale en financiële aanpassingsvermogen van mensen. De laatste jaren zien we een nieuwe maatschappelijke scheidslijn ontstaan. Enerzijds is er een klasse mensen met goedbetaald werk, stevige arbeidsvoorwaarden en goede ont-

wikkelingsmogelijkheden. Daartegenover staat een 'precaire' klasse, van mensen met afbrokkelende arbeidsvoorwaarden, matig betaalde flex-contracten en weinig tot geen mogelijkheden om zich te ontwikkelen. Hoewel bepaalde groepen harder worden geraakt, snijdt de 'precarisering' van de arbeidsmarkt dwars door de traditionele klassegrenzen.

Met het huidige arbeidsmarktbeleid scherpt de overheid deze maatschappelijke scheidslijn alleen maar verder aan. In haar rapport *Weten is nog geen doen* signaleert de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) dat de overheid teveel nadruk legt op de zelfredzaamheid van burgers. Mensen zonder werk worden aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid maar krijgen nauwelijks ondersteuning om →

Voorstellen voor eerlijk en effectief arbeidsmarktbeleid

1 Herstel het contact

De intensiviteit van contact tussen overheid en mensen zonder werk is maatwerk. Maar in de regel moet iedere nieuwe uitkeringsgerechtigde binnen een maand zijn gesproken, moet het contact met WW'ers steeds verder geïntensiveerd worden naarmate de uitkeringsduur langer wordt en horen andere uitkeringsgerechtigden in ieder geval vier keer per jaar te worden gesproken.

2 Noem burgers geen klanten

Ons taalgebruik heeft een belangrijke invloed op de werkelijkheid. Burgers zijn geen klanten en gemeenten moeten ze niet managen. Noem burgers daarom gewoon burgers en vervang de titel 'klantmanager' door 'begeleider'.

3 Zet vaker loonkostensubsidie in voor bijstandsgerechtigden

Loonkostensubsidie is een zeer effectief instrument als opstapje naar regulier werk. Gemeenten moeten bijstandsgerechtigden veel vaker toegang geven tot loonkostensubsidie - zowel in de private als in de publieke sector - zodat ze zichzelf kunnen bewijzen bij werkgevers. Om de dienstverlening zoveel mogelijk te stroomlijnen, gelden hiervoor dezelfde voorwaarden als voor andere doelgroepen binnen de participatiewet. Bijstandsgerechtigden krijgen dus ook begelei-

ding van een jobcoach en werkgevers hebben recht op een no-riskpolis. De kosten hiervan kunnen worden gedekt met de besparing op de bijstandsuitkering.

4 Creëer basisbanen voor mensen zonder uitzicht op werk

Bijstandsgerechtigden die ook met ondersteuning geen kans hebben om regulier werk te vinden, moeten recht krijgen op een basisbaan. Voor deze mensen moet de overheid werkplekken creëren waar ze met zekerheid en continuïteit kunnen werken. Basisbaners krijgen in ieder geval het minimumloon betaald en worden begeleid door een jobcoach die ze regelmatig spreken.

5 Herintroduceer het arbeidsbureau

Er is grote behoefte aan een nieuw arbeidsbureau: een laagdrempelige organisatie waar iedereen terecht kan met vragen over werk of scholing. Deze organisatie kan een schakelfunctie vervullen naar andere organisaties of vormen van dienstverlening.

6 Schaf de algemene tegenprestatie af

Persoonlijke dienstverlening betekent dat we de tegenprestatie niet algemeen verplicht kunnen stellen. Dit is ineffectief en onrechtvaardig. Als bijstandsgerechtigden geen regulier werk kunnen vinden en niet aan de slag kunnen in een basisbaan, mogen gemeenten hun wel vragen en eventueel verplichten om vrijwilligerswerk te doen. Dit mag echter alleen als er voldoende ruimte is voor inspraak, persoonlijke begeleiding en de mogelijkheid om door te groeien.

die verantwoordelijkheid ook te pakken. Waar de overheid mensen zou moeten ondersteunen, ziet de WRR vooral een nadruk op het 'disciplineren' van werkzoekenden. Onder mensen die niet aan het ideale werknemersplaatje kunnen voldoen, overheerst hierdoor het gevoel dat de overheid en werkgevers nauwelijks oog hebben voor hun belangen. Terecht maken ze zich zorgen over de toekomst. Als het huidige arbeidsmarktbeleid wordt voortgezet, is de kans groot dat zij de aansluiting op de veranderende arbeidsmarkt missen. Het aantal mensen dat meer dan vijf jaar bijstand ontvangt, is de afgelopen drie jaar bijvoorbeeld met bijna tien procent gestegen.

Naar een recht op werk

De afbraak van de ondersteuning van mensen zonder werk moet worden gekeerd. Niet alleen omdat effectief arbeidsmarktbeleid de economie versterkt, maar vooral ook omdat dit de kansen van achterblijvende groepen vergroot zoals langdurig werklozen, lager opgeleiden, herintreders na zorg- of opvoedingstaken, mensen met een migratieachtergrond, 50-plussers of mensen met een arbeidsbeperking. De noodzaak voor ander beleid wordt ook onderkend door internationale organisaties als de OESO en de Europese Unie. Nadrukkelijk moedigen ze lidstaten aan om over te stappen op een nieuw model verzorgingsstaat: de sociale investeringsstaat. Het centrale idee hierachter is dat overheden hun werkloze burgers niet alleen opvangen met een uitkering, maar hen gedurende hun hele loopbaan veel actiever gaan ondersteunen om te blijven leren, werken en zich te ontwikkelen. Voor sommige mensen zal dit betekenen dat ze eenmalig een studie-loopbaanadvies krijgen, voor

— Het is fundamenteel onrechtvaardig om werkloze burgers wel een uitkering te bieden, maar hen de mogelijkheid te onthouden om weer aan het werk te gaan

anderen dat ze zich laten omscholen, en voor weer een andere groep dat ze hun hele leven worden ondersteund door een jobcoach. Het hoofddoel is in ieder geval om zoveel mogelijk mensen aan betaald werk te helpen.

Dit doel is terecht. Zoals ook de WRR signaleert, is betaald werk cruciaal voor ons welbevinden, zowel sociaal, fysiek, psychisch als financieel. Met het oog op deze conclusie is het fundamenteel onrechtvaardig om werkloze burgers wel een uitkering te bieden, maar hen de mogelijkheid te onthouden om weer aan het werk te gaan. Als we vinden dat iedere burger recht heeft op volwaardige deelname aan de samenleving en als betaald werk daar een beslissende factor voor is, dan is het tijd dat we iedere Nederlander *recht* geven op betaald werk. Dit recht zou een vast uitgangspunt moeten worden van ons sociale zekerheidsstelsel. Voor de overheid betekent het dat zij burgers veel intensiever moet ondersteunen bij het zoeken en behouden van werk. Mochten burgers ook met inzet van deze middelen geen regulier werk kunnen vinden, dan moet de overheid zich opstellen als *last resort*: mensen die de komende jaren geen kans maken op regulier werk krijgen recht op een basisbaan. Er is genoeg zinvol werk in de publieke sector dat deze mensen zouden kunnen verrichten.

Om daadwerkelijk sociaal beleid te creëren, zijn extra investeringen echter niet voldoende. Investerings zijn namelijk alleen effectief als ze aansluiten op de mogelijkheden en motivatie van mensen. Zonder mensen in de ogen te kijken, kan nauwelijks worden vastgesteld wat iemand nodig heeft, hoe iemand zich ontwikkelt en of iemand tevreden is. De komende jaren moet het herstel van persoonlijk contact tussen de overheid en werkloze burgers daarom

centraal staan. Daarnaast zal de overheid af moeten stappen van haar disciplinerende en wantrouwende benadering van burgers. Voor een eerlijk en effectief beleid is het essentieel dat de dienstverlening aansluit bij de intrinsieke motivatie van mensen. Dit geldt zowel voor investeringen als voor sancties en verplichtingen. Mensen moeten ervaren dat ze serieus worden genomen en voelen dat er oog is voor hun persoonlijke situatie. Dit betekent ook dat mensen zelf de regie moeten kunnen nemen als zij hiertoe in staat zijn. Mensen horen controle te hebben over hun eigen werkende leven.

Alles overziend ligt er de komende jaren een grote opgave voor de politiek. Eerlijk en effectief beleid vereist toewijding en daadkracht. In onze bundel *Werk aan de winkel. Goede dienstverlening voor iedereen zonder werk* doen we een reeks aanbevelingen om deze opgave handen en voeten te geven. Een aantal van onze aanbevelingen staat in het kader op de pagina hiernaast. Hoewel divers, dragen zij allemaal bij aan hetzelfde doel: een eerlijk en effectief arbeidsmarktbeleid van een overheid die luistert naar haar burgers en ze de benodigde middelen geeft om zelf hun werkende leven vorm te geven. X

Dit artikel is gebaseerd op de publicatie *Werk aan de winkel. Goede dienstverlening voor iedereen zonder werk* van Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, die komende maand verschijnt. De publicatie is te bestellen via www.wetenschappelijk-bureaugroenlinks.nl/publicaties.

Literatuur

- Dankbaar, B. en Muysken, J. (2019). 'Op weg naar een baangarantie voor iedereen', in: Matthias Somers (red.), *Fundamenten. Sociale Zekerheid in onzekertijden* (Sax, M. en De Ruig, L. (2018)) 262-276.
- Hemerijck, A. (red., 2017). *The Uses of Social Investment* (ebook).
- Heyma, A. en Van der Werf, S. (2014). *Een goed gesprek werkt*. (Kosten)effectiviteit van re-integratiedienstverlening UWV voor de WW-instroompopulatie 2008-2010 (Amsterdam).
- Marjolein Sax en Lennart de Ruig, *Klant in beeld*. Hoe zinvol is het voor gemeenten om bijstandsgerechtigden beter te leren kennen?
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2017), *Weten is nog geen doen*. Een realistisch perspectief op redzaamheid (Den Haag).

Hoe kan de bijstand rechtvaardiger?

Mensen in de bijstand hebben dagelijks te maken met negatieve stereotyperingen, discriminatie en een onpersoonlijke bejegening die leidt tot gevoelens van schaamte. De verplichte tegenprestatie helpt hen daarnaast niet om sneller aan betaald werk te komen. We moeten toe naar een ander bijstandsbeleid dat gebaseerd is op realisme, zekerheid, wederkerigheid en inspraak.

door THOMAS KAMPEN EN MELISSA SEBRECHTS

De arbeidsmarkt is momenteel flink in beweging. Als gevolg van de economische crisis liep de werkloosheid tussen 2008 en 2015 snel op, maar nu daalt zij gestaag. Per maand vinden ongeveer tienduizend werklozen een baan. Ook het aantal bijstandsgerechtigden neemt sinds twee jaar af; in 2017 met 8.000, in 2018 met 24.000.

Maar terwijl de werkloosheid daalt, stijgt het aantal *langdurig* bijstandsgerechtigden nog steeds. De gemiddelde leeftijd van bijstandsgerechtigden neemt toe en het aandeel mensen met een niet-westerse achtergrond daalt minder

— De overheid stimuleert deze groepen bijstandsgerechtigden om aan het werk te gaan, maar er zijn nauwelijks werkgevers die hen willen

snel dan andere groepen. De bijstandspopulatie verandert dus sterk. Dat vraagt om een andere gemeentelijke aanpak van de bijstand. Wij baseren onze ideeën daarover op eigen onderzoek.

Voor twee meerjarige onderzoeken naar de bijstand hebben wij de afgelopen jaren gesproken met ruim honderd bijstandsgerechtigden verspreid over heel Nederland. In dit artikel laten wij zien hoe zij het leven met een bijstandsuitkering ervaren en op welke punten het huidige arbeidsmarktbeleid gericht op mensen in de bijstand tekortschiet. Niet alleen wat betreft het vergroten van de kansen op betaald werk, maar ook qua uitvoering van de bijstand in het algemeen. Uit onze gesprekken met bijstandsccliënten komen drie onderwerpen naar voren waarop beleidsverandering nodig is om de kans op betaald werk te vergroten en de uitvoering van de bijstand te verbeteren: bejegening en maatwerk; de tegenprestatie; en discriminatie.

—Thomas Kampen en Melissa Sebrechts zijn respectievelijk universitair docent en postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit voor Humanistiek.

Onpersoonlijk en beschamend

Zowel de overheid als de bijstandsccliënten die wij gesproken hebben, verlangen naar minder bureaucratische en meer persoonlijke bejegening. Veel bijstandsgerechtigden ervaren het contact met de gemeentelijke sociale dienst nu veelal als onpersoonlijk, eenzijdig en beschamend. Daarnaast leidt maatwerk momenteel vaak tot afgunst en een gevoel van willekeur, omdat bijstandsgerechtigden weinig zicht hebben op de manier waarop lokaal bijstandsbeleid is vormgegeven.

Mensen in de bijstand hebben meestal geen vaste contactpersoon en weten daardoor niet bij wie zij terecht kunnen. Zoals een cliënt het verwoordde: “Ik ervaar het contact met de gemeente als heel anoniem. Als ik nu een probleem zou hebben dat met mijn uitkering te maken heeft, dan zou ik echt niet weten bij wie ik terecht kan.” Ook de communicatie ervaren zij vaak als onpersoonlijk: “Van de sociale dienst krijg je een brief [met een oproep voor een gesprek]. Het taalgebruik is heel bureaucratisch en dan die toon erbij van “indien u niet voldoet aan...”. Ik vind dat naar.”

Bijstandsccliënten merken daarnaast dat klantmanagers met wie zij contact hebben, vooral veel nadruk leggen op hun mogelijkheden. Zodra het over hun belemmeringen gaat, geven klantmanagers vaak niet thuis. Dit komt vooral door de Participatiewet, die voorschrijft dat klantmanagers vooral moeten kijken naar wat iemand wél kan. Voor bijstandsgerechtigden voelt dat alsof hun problemen niet serieus genomen worden. Een gescheiden moeder van een kind met autisme ervaart dat ook zo wanneer zij wil praten over de zorg voor haar kind en de extra kosten die dit

met zich meebrengt. Haar klantmanager ‘begreep het niet, wilde het niet begrijpen, was heel kort door de bocht en ging het gesprek niet aan’. Ze voelde zich dan ‘als een ding afgedaan’.

De bejegening wordt niet alleen ervaren als onpersoonlijk en eenzijdig, maar leidt ook tot gevoelens van schaamte. Nu generen veel bijstandsgerechtigden zich toch al voor het ontvangen van een bijstandsuitkering, zo blijkt uit onze gesprekken. Dan komt het extra hard aan als een klantmanager dit benadrukt. Eén van onze respondenten vertelde dat zij eens van haar klantmanager te verstaan had gekregen dat ze “niet zomaar moest denken dat ze geld van hem zou krijgen.” Het gevoel dat dit bij haar opriep: alsof hij haar uitkering uit eigen zak betaalde en zij zich daarvoor moet schamen.

De dienstverlening van de sociale dienst wordt met andere woorden niet als ‘maatwerk’ ervaren. Dat leidt er echter toe dat mensen elkaar de maat gaan nemen. We zien namelijk dat de suggestie dat er maatwerk geleverd wordt, de negatieve emoties bij bijstandsgerechtigden ten aanzien van andere kwetsbare groepen versterkt. Zij zien wel dat mensen verschillend behandeld worden, maar begrijpen niet waarop die verschillen gebaseerd zijn en maken zich er boos om. Wij merken dat onduidelijkheid en onbegrip opvallend vaak een voedingsbodem vormen voor afgunst tegenover andere kwetsbare groepen, in het bijzonder vluchtelingen: “Ik zie hen dan op een nieuwe fiets rijden. Die hebben ze ook niet zomaar ergens vandaan. Ik neem het die mensen niet kwalijk, maar de gemeente wel.” →

— Gemeenten zouden dus geen tegenprestatie moeten eisen zonder in meer begeleiding richting betaald werk te investeren

Zelfvertrouwen door de tegenprestatie

Het tweede thema waarop verandering nodig is, is de tegenprestatie die in een aantal gemeenten verplicht is bij een bijstandsuitkering. In de meeste gemeenten is de tegenprestatie vooral een middel om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt te activeren. Het eerste doel van de tegenprestatie is mensen veerkrachtiger en zelfverzekerder te maken. De veronderstelling is dat mensen door langdurige werkloosheid vaak het geloof in zichzelf hebben verloren. Via de tegenprestatie zouden bijstandsgerechtigden hun zelfvertrouwen kunnen herwinnen. Het tweede doel is om mensen klaar te stomen voor regulier werk. Door de tegenprestatie behouden ze hun arbeidsritme en leren ze nieuwe vaardigheden.

De bijstandsgerechtigden die wij spraken, vinden keuzevrijheid in de tegenprestatie die zij moeten leveren heel belangrijk. De activiteiten moeten vooral in hun 'levensverhaal' pas-

sen, vinden zij. Aandacht voor het levensverhaal betekent dat er aandacht is voor waar iemand vandaan komt en waar iemand naartoe wil in zijn of haar leven. Een tegenprestatie moeten leveren die niet aansluit bij iemands verleden of ideeën over de toekomst, roept weerstand op.

Uit ons onderzoek naar vrijwilligerswerk als tegenprestatie blijkt dat dit op verschillende manieren de sociale en maatschappelijke positie van bijstandsontvangers kan versterken. Vrijwilligerswerk geeft structuur, zelfvertrouwen, sociale contacten en een gevoel van zingeving, en vermindert het gevoel van afhankelijkheid.

Opvallend is echter dat deze versterkende mechanismen er op de lange termijn voor zorgen dat vrijwilligerswerk juist de afstand tot arbeidsmarkt vergroot. Bijstandsgerechtigden gaan zich hechten aan hun vrijwilligersbanen en krijgen nauwelijks begeleiding richting de arbeidsmarkt. Niet door klantmanagers, maar ook niet door vrijwilligersorganisaties; die willen hun gewaardeerde vrijwilligers liever niet kwijt.

Dat vrijwilligerswerk de afstand tot de arbeidsmarkt zou verkleinen, blijkt dus een loze belofte. Het beleid drijft daarmee op valse hoop; het laat mensen op zijn best achter in een alternatief (van vrijwilligerswerk) dat niet als eindstation erkend wordt, en op zijn slechtst laat het hen gedesillusioneerd achter. Het beleid creëert zo wantrouwen bij burgers.

Discriminatie

In de derde plaats ervaren langdurig werklozen discriminatie bij hun zoektocht naar werk. Net als de tegenprestatie vinden bijstandsgerechtigden zogenaamde inspanningseisen zoals de sollicitatieplicht 'normaal', 'logisch'

en 'terecht'. De inspanningen van bijstandsgerechtigden lopen echter regelmatig vast op discriminatie. Uit ander onderzoek, onder meer van het Sociaal en Cultureel Planbureau, weten we al dat er op de arbeidsmarkt nog altijd sprake is van discriminatie op (etnische) achtergrond. Hier gaan wij in op twee andere vormen van discriminatie waarmee de door ons geïnterviewde bijstandsgerechtigden te maken hebben.

Ten eerste noemen oudere bijstandsgerechtigden leeftijdsdiscriminatie. Zij ervaren de sollicitatieplicht op latere leeftijd als vernederend. Omdat leeftijdsdiscriminatie verboden is, zullen werkgevers nooit eerlijk zeggen dat zij te oud zijn, maar juist die 'poppenkast' ervaren werkzoekenden als pijnlijk.

Ten tweede worden bijstandsgerechtigden met beperkingen zoals psychiatrische problemen of fysieke klachten gediscrimineerd. Zij zijn al minder 'gewild' op de arbeidsmarkt; maar ook als zij wel aangenomen worden, durven werkgevers het vaak niet aan hun een vast contract aan te bieden. Daardoor zijn zij veroordeeld tot een draaideurcarrière: van het ene tijdelijke contract naar het andere.

Kortom: de overheid stimuleert deze groepen bijstandsgerechtigden om aan het werk te gaan, maar er zijn nauwelijks werkgevers die hen willen. Dit heeft negatieve gevolgen voor de emotionele gesteldheid van bijstandsgerechtigden, hun motivatie, en het vertrouwen tussen gemeenten en bijstandsgerechtigden.

Blijk van beschaving

De bijstand is nu te vaak een bron van beschaming, terwijl we haar als een blijk van beschaving zouden moeten omarmen. Daarvoor is allereerst van belang om stigmatisering van bij-

standsgerechtigden tegen te gaan, zowel in het politieke en maatschappelijke debat als in de wijze waarop klantmanagers bijstandsccliënten tegemoet treden. Politici, bestuurders en klantmanagers kunnen uitdragen dat de bijstand een *recht* is en dat niemand ervoor kiest om in de bijstand te belanden. Meer persoonlijk en respectvol contact tussen de sociale dienst en de bijstandsontvanger kan bijdragen aan het ontcrachten van negatieve stereotypen en voor het bouwen aan een alternatief, positief beeld van bijstandsgerechtigden.

Het negatieve imago van de bijstand bestrijden we echter niet alleen door er positiever over te spreken. De oplossing ligt nadrukkelijk ook in beleid. Beschaafder beleid vraagt om herijking van de bijstand op basis van vier grondbeginselen: realisme, zekerheid, wederkerigheid en inspraak.

Realisme is vooral nodig als tegenwicht voor de eenzijdig optimistische benadering. Klantmanagers moeten niet alleen oog hebben voor de mogelijkheden maar ook voor de problemen van mensen en deze bespreekbaar maken. Dat vraagt om een realistische kijk op de arbeidsmarktkansen van vooral oudere bijstandsccliënten en bijstandsgerechtigden met beperkingen. Realisme over iemands (on)mogelijkheden maakt de dienstverlening ook persoonlijker.

Bijstandsgerechtigden met beperkingen hebben echter niet genoeg aan realisme, maar hebben vooral behoefte aan zekerheid. Zij zijn het beu dat zij door discriminatie veroordeeld zijn tot een draaideurcarrière. Een basisbaan kan de benodigde zekerheid bieden. Daarom sluiten we ons aan bij eerdere pleidooien voor de basisbaan, maar wel met de kanttekening dat doorstroom geen

vereiste zou moeten zijn en minimaal een minimuminkomen wel.

Wederkerigheid is het derde grondbeginsel waarop de bijstand gestoeld moet zijn. De tegenprestatie wordt vaak gepresenteerd als een vorm van wederkerigheid, maar betekent in de praktijk vaak vooral plichten en weinig rechten. Handhaving van de tegenprestatie voor de bijstand is pas rechtvaardig onder drie voorwaarden. Ten eerste moeten er investeringen in de kansen op betaald werk tegenover staan. Gemeenten zouden dus geen tegenprestatie moeten eisen zonder in meer begeleiding richting betaald werk te investeren. Een bijstandsgerechtigde die al anderhalf jaar vrijwilligerswerk doet, heeft recht op het omzetten van zijn vrijwilligerswerk naar een betaalde baan.

Ten tweede zouden bijstandsccliënten meer inspraak moeten krijgen in de taken die zij als tegenprestatie gaan uitvoeren. Het recht op inspraak bij de invulling van de tegenprestatie zou bovendien wettelijk verankerd moeten worden. X

Literatuur

SCP (2015). *Op afkomst gewezen: onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt*. Den Haag: SCP.

Van der Ent, B. (2019). *Discriminatie op de arbeidsmarkt*. Sociologie, 14(1), 25-57.

DE BASIS- BAAN

baangarantie voor iedereen

Ieder mens heeft recht op zinvol werk met een fatsoenlijke beloning. Dat is het uitgangspunt van ons pleidooi voor een baangarantie voor iedereen in de vorm van een basisbaan. Dit voorstel is een alternatief voor het veelgehoorde idee om iedere burger een basisinkomen te garanderen.

door BEN DANKBAAR EN JOAN MUYSKEN

Wat is een basisbaan?

Een basisbaan is een (voltijds)baan tegen het minimumloon bij een gemeentelijk werkbedrijf. Er zijn verschillende organisatievormen mogelijk, maar hier beperken we ons tot gemeentelijke werkbedrijven als werkgevers.

Voor wie zijn deze banen?

In beginsel voor iedereen die kan werken, maar geen voor hem of haar aanvaardbaar werk kan vinden tegen ten minste het minimumloon. De basisbaan zou gestart kunnen worden voor mensen die langdurig in de bijstand zitten, maar uiteindelijk zijn de basisbanen er voor iedereen.

Aan wat voor soort banen denken jullie?

Wij denken aan banen die passen bij de capaciteiten van de werkzoekenden. Mogelijke basisbanen zijn: assisteren in de zorg of onderwijs; ondersteuning van patiënten in ziekenhuizen bij het vinden van de weg in het gebouw, vervoer, bedienen van computers; assisteren bij bibliotheken,

—Ben Dankbaar is emeritus hoogleraar Bedrijfskunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Joan Muysken is emeritus hoogleraar Economie aan de Universiteit Maastricht.

— Uitgangspunt bij de basisbanen is dat de betrokken werknemers beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt tegen minimumloon

sportverenigingen en buurthuizen; bewaking en onderhoud van de openbare ruimte; het regelen van verkeer bij scholen en evenementen; en het uitvoeren van kleine reparaties. Per wijk zouden teams gevormd kunnen worden van mensen die voor al deze werkzaamheden beschikbaar zijn en die vanuit de wijk direct aangesproken kunnen worden. Te denken valt ook aan nieuwe werkzaamheden die het gevolg zijn van verduurzaming, zoals het organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten in wijken die van het gas af gaan. Het is daarbij belangrijk om bij het 'matchen' van basisbaan en werkzoekende uit te gaan

van de achtergrond en ambities van mensen zelf. Daarnaast moeten de werkzaamheden ook maatschappelijk nuttig zijn. Veel werk dat nu enkel als vrijwilligerswerk wordt gedaan kan dus komen te vallen onder de baan-garantie, net als mantelzorgtaken.

Het is te overwegen om te experimenteren met banen die door mensen zelf worden voorgesteld, waarbij zij wel moeten aangeven wat het maatschappelijk nut zou zijn. Natuurlijk moet bij alle basisbanen worden vastgesteld of ze voldoende omvang hebben en of ze naar behoren worden uitgevoerd.

Kunnen mensen met een basisbaan ook tegen gunstige voorwaarden gedetacheerd worden in de private sector?

Dat is niet de bedoeling. De mensen met basisbanen werken in de publieke sector en de non-profit sector. Commerciële bedrijven kunnen zich richten tot uitzendbureaus waarbij alle personen met basisbanen staan ingeschreven. Uitgangspunt bij de basisbanen is dat de betrokken werknemers beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt tegen minimumloon. Dat is een verschil met mensen die geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn verklaard. Deze mensen →

— Een basisbaan zal nooit meer betalen dan het wettelijk minimumloon. Daardoor blijft er een aansporing om te blijven zoeken naar een beter betaalde baan

Hoe voorkom je dat basisbanen reguliere banen verdringen?

Enige verdringing is wellicht onvermijdelijk, maar die zal zeer beperkt blijven en gemakkelijk zichtbaar (en dus te bestrijden) zijn - juist omdat basisbanen geen gesubsidieerde banen in de commerciële sector zijn. Het gevolg is eerder dat basisbanen ervoor zorgen dat mensen die vergelijkbaar werk doen in de commerciële sector, maar onder slechtere omstandigheden, beter betaald zullen worden om te voorkomen dat zij overstappen naar een basisbaan.

kunnen aan de slag bij speciale bedrijven of met een loonsubsidie geplaatst worden bij commerciële bedrijven.

Hoe bevorder je de doorstroming van werknemers van een basisbaan naar een 'gewone' baan?

Basisbanen *zijn* gewone banen. Het gemeentelijk bedrijf is er primair op gericht om alle werknemers een zinvolle taak te geven die waarde oplevert voor de gemeenschap. Het bedrijf heeft niet als doel om medewerkers zo snel mogelijk weer kwijt te raken. Wel worden alle medewerkers in de gelegenheid gesteld zich bij een uitzendbureau naar keuze in te schrijven, dat voor hen zoekt naar beter betaald werk. Wie wil overstappen naar een baan in de private sector, kan in beginsel binnen bijvoorbeeld twee weken vertrekken en weer terugkomen als het niets wordt met die baan. Het gemeentelijk bedrijf zelf biedt private bedrijven de mogelijkheid om personeel in basisbanen te attenderen op vacatures.

Een basisbaan zal nooit meer betalen dan het wettelijk minimumloon. Daardoor blijft er een aansporing voor medewerkers om zelf ook te blijven zoeken naar een beter betaalde baan.

Is dat allemaal wel te betalen?

Wat de financiering betreft, zijn er drie opties die elkaar kunnen aanvullen: extra belastinginkomsten die niet ten laste gaan van arbeid (bijvoorbeeld CO₂-heffingen); het pompen van extra geld in de economie om de baangarantie te financieren via de centrale bank (De Nederlandse Bank heeft de afgelopen vier jaar gemiddeld zes procent van het BBP per jaar in de economie gebracht, maar dat verdween in de financiële sector); en extra inkomsten dankzij directe stimulering van de economie en via een sterker ervaren sociale rechtvaardigheid. Daarnaast komt er natuurlijk ook geld vrij doordat minder mensen aanspraak maken op bijstandsuitkeringen en andere ondersteuning.

Een baangarantie lost niet alle problemen in de arbeidsmarkt op. Hoewel basisbanen zowel voor langdurig werklozen als voor de samenleving een duidelijke meerwaarde opleveren, is het wenselijk dat deze mensen ook zicht krijgen op werk tegen een hoger loon dan het wettelijk minimumloon. X

Literatuur

Het eerste deel van dit artikel is uitgebreider weergegeven in: B. Dankbaar en J. Muysken, *“Op weg naar een baangarantie voor iedereen”*; in: M. Somers (red., 2019), *Fundamenten. Sociale zekerheid in onzekere tijden*, Minerva, Antwerpen. blz. 262–277. <https://static1.squarespace.com/static/580dffc9f7e0ab87773fc653/t/5cc16e2d971a180a4c6d3e9b/1556180536888/Fundamenten.pdf>

P. Brouwer, J. Verhoeven en T. Wilthagen (2018), *“Geen uitkeringen meer: van sociale naar participatiesekerheid”*, Sociaal Bestek.

A. Kleinknecht, *“Kritische kanttekeningen bij basisinkomen en negatieve inkomensbelasting”*; in: M. Somers (red., 2019) op. cit., blz. 244–261.

PARALLELE ARBEIDSMARKT

werk in plaats van uitkering

Ieder jaar besteden we in Nederland ruim 26 miljard euro aan uitkeringen voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Uitkeringen die de afstand tot de arbeidsmarkt vaak verder vergroten. Een parallelle arbeidsmarkt biedt mensen loon en werk in plaats van een uitkering. Dit heeft niet alleen grote voordelen voor de werknemers zelf, maar ook voor de samenleving als geheel.

Door JOS VERHOEVEN

—Jos Verhoeven is directeur van Start Foundation, initiatiefnemer van de parallelle arbeidsmarkt.

Wat is de parallelle arbeidsmarkt?

De parallelle arbeidsmarkt (P-markt) biedt werk aan mensen die door beperkingen of omstandigheden, of door gebrek aan beschikbare banen, niet of nauwelijks toegang hebben tot een reguliere baan. In plaats van een uitkering ontvangen mensen op de P-markt een salaris ter hoogte van maximaal het minimuminkomen.

Wie kunnen er op de parallelle arbeidsmarkt terecht?

De P-markt biedt drie soorten voorzieningen. Permanente aangepaste

werkplekken voor mensen die blijvend zijn aangewezen op ondersteuning; transitieplekken die bedoeld zijn om mensen die nog niet productief of ervaren genoeg zijn 'klaar te stomen' voor de reguliere arbeidsmarkt, zoals vluchtelingen, schoolverlaters of mensen die langdurig werkloos zijn; en zogeheten schuilplekken waar mensen in tijden van grote werkloosheid hun vaardigheden op peil kunnen houden en contact kunnen houden met de reguliere arbeidsmarkt.

Wat voor soort banen biedt de parallelle arbeidsmarkt?

Het gaat om banen die niet als 'volwaardig' worden gezien om een plek te krijgen op de reguliere arbeidsmarkt en om banen die nu nog niet bestaan, maar die wel een grote maatschappelijke behoefte zouden kunnen vervullen. De P-markt wordt vormgegeven door maatschappelijke 'stakeholders' - overheid, bedrijfsleven, vakbonden en maatschappelijke instellingen - die het belangrijk vinden om mensen perspectief te geven. Zij bieden banen die kunnen bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals eenzaamheid, de klimaattransitie en het bevorderen van veiligheid. Bij banen op de P-markt gaat het dus niet om het maken van winst, maar spelen andere waarden een hoofdrol. Belangrijk is dat de samenleving er als geheel beter van wordt.

Aan wat voor banen moeten we denken?

Bij de Enschedese stichting Shelter-suits, waar water- en winddichte jassen annex slaapzakken voor daklozen worden gemaakt, werken mensen →

— De P-markt moet niet alleen voordelen bieden voor de individuele werknemer, maar ook voor de samenleving als geheel

met een afstand tot de reguliere arbeidsmarkt: vluchtelingen uit Syrië en Eritrea, mensen die langdurig werkloos zijn, schoolverlaters. De slaapzakken worden gemaakt uit restmaterialen van een textielfabrikan. Dit is een voorbeeld van een *triple win*-situatie: Sheltersuits biedt werk aan mensen die op de reguliere arbeidsmarkt nog geen werk kunnen vinden, ze maken een product voor daklozen, en dit product is nog circulair ook. Op basis van puur de financiële kosten en baten zou geen commerciële fabrikant dit in zijn hoofd halen. Maar de maatschappelijke baten zijn enorm. Ander voorbeeld is een sociale onderneming waar mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt op de koffie gaan bij ouderen of zelfs mantelzorg verrichten, en daarmee de eenzaamheid onder ouderen verminderen. Of bedrijven in Brabant die gevestigd zijn op een moeilijk bereikbaar industrieterrein, die via een sociale onderneming chauffeurs aan het werk zetten om personeel en klanten te vervoeren.

Wat is het verschil tussen banen op de P-markt en de Melkertbanen van weleer?

De enige overeenkomst is dat beide systemen oplossingen bieden of boden voor mensen die op de regu-

liere arbeidsmarkt niet of nauwelijks kans maken op werk. Melkertbanen waren puur bedoeld als werkverschaffing. Ze werden niet in een bredere context geplaatst door ook te kijken naar de maatschappelijke opbrengsten van de baan. De P-markt moet niet alleen voordelen bieden voor de individuele werknemer, maar ook voor de samenleving als geheel. Belangrijk verschil is ook dat Melkertbanen niet allemaal gericht waren op doorstroming, en de P-markt wél. We willen niemand in die arbeidsmarkt houden, behalve mensen voor wie een reguliere baan echt geen optie is.

Wat is het voordeel van de P-markt boven loonkostensubsidie?

Uit onderzoek blijkt dat loonkostensubsidies inderdaad goed kunnen werken. Alleen is dit niet het hele verhaal. Stel, iemand is vanwege langdurige werkloosheid maar voor maximaal 40 procent productief. Dan is de redenering dat je daar zestig procent loonkostensubsidie bovenop doet om die persoon aan het werk te kunnen laten gaan. Maar de gemiddelde werkgever zit helemaal niet te wachten op iemand die permanent loonkostensubsidie nodig heeft, met alle administratieve rompslomp die daarbij komt kijken. De P-markt gaat uit van progressieve subsidie: naarmate een werknemer productiever wordt, door gewinning en routine maar ook doordat diegene werk doet dat past bij zijn of haar kwaliteiten, krijgt de werknemer meer salaris en daalt de uitkering.

Op de P-markt verdienen werknemers hooguit het minimumloon. Is het niet moreel problematisch om mensen tegen minder dan het minimumloon te laten werken?

Vooropgesteld: voor de groep die

permanent is aangewezen op de P-markt, is een minimumloon gegarandeerd. Voor de andere groepen geldt dat zodra de productiviteit van een werknemer op de P-markt dusdanig groot wordt dat diegene in aanmerking komt voor het minimumloon, hij of zij doorstroomt naar de reguliere arbeidsmarkt. De keuze is vrij simpel. Momenteel ontvangen gehuwden of samenwonenden in de bijstand netto ongeveer 1400 euro, waarvoor overheid en samenleving niet altijd een tegenprestatie terugverwachten. Die tegenprestatie is afhankelijk van de persoonlijke situatie van mensen met een uitkering en het beleid van de betreffende gemeente. Zonder tegenprestatie wordt het isolement van de uitkeringsgerechtigde vergroot en neemt de kans af dat diegene ooit nog een baan vindt. Op de P-markt laten we mensen voor die 1400 euro naar eer en geweten meedraaien in de samenleving. Daar is de maatschappij mee gediend én de werknemer in kwestie krijgt zoveel meer dan alleen zijn uitkering. En nogmaals, het gaat hier om mensen voor wie de P-markt een tijdelijk station is en voor wie een reguliere baan met bijbehorend salaris in het verschiet ligt. Ik heb er veel minder moeite mee om die groep tegen minder dan het minimumloon te laten werken.

Hoe gaan we de P-markt betalen?

In de situatie van een P-markt bestaan geen uitkeringen meer. De ruim 26 miljard euro die nu aan uitkeringen wordt besteed, zou moeten worden geïnvesteerd in de P-markt. Het geld komt voornamelijk bij de mensen terecht in de vorm van loon. Het werk kan georganiseerd worden via detachingsconstructies of bij ondernemingen die speciaal voor de P-markt zijn opgericht. X

Basisbaan en P-markt Sympathiek maar on- toereikend

Door aanvullende werkgelegenheid in de vorm van basisbaan of parallelle arbeidsmarkt, hoe sympathiek bedoeld ook, krijgen werkgevers het signaal dat het acceptabel is om mensen uit te sluiten. Daarmee doen de twee voorstellen onvoldoende recht aan de complexiteit van de huidige problemen op de arbeidsmarkt.

door MENNO FENGER

—Menno Fenger is decaan van het Promotieprogramma van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB). Hij is daarnaast bijzonder hoogleraar bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In zijn onderzoek richt hij zich op de uitvoering, de organisatie en het bestuur van de sociale zekerheid in Nederland.

Volledige werkgelegenheid is een klassiek sociaaldemocratisch ideaal. Zowel het idee van de basisbaan als dat van de parallelle arbeidsmarkt kunnen worden beschouwd als eigentijdse invullingen van dit ideaal. Net als veel van de universele idealen die de uitbouw van onze verzorgingsstaat hebben gekenmerkt, zijn ze sympathiek maar doen ze onvoldoende recht aan de complexiteit van de huidige problematiek op de arbeidsmarkt.

Dat er reële problemen zijn, staat namelijk niet ter discussie. Hoewel we met werkloosheidspercentages van rond de drie procent heel dicht het punt van volledige werkgelegenheid naderen, hebben grote groepen mensen stelselmatig geen of slechts beperkt toegang tot de arbeidsmarkt. Deze groepen zijn zeer divers en omvatten onder meer arbeidsgehandicapten, mensen met een migratie-achtergrond, ouderen en mensen met een laag opleidingsniveau. Deze groepen, die onder de Participatiewet vallen, hebben daarnaast vaak te maken met een combinatie van problemen in de persoonlijke levenssfeer: schulden, relatie- of opvoedingsproblemen of sociaal isolement. Ook het proces van uitsluiting van de arbeidsmarkt kent vele vormen. Sommige mensen zitten gevangen in tijdelijke, kleine baantjes aan de onderkant van de arbeidsmarkt; →

— De tijd dat wij klakkeloos accepteren dat onze werkgevers, een grote groep werknemers langs de kant laten staat, moet voorbij zijn

anderen worden consequent niet uitgenodigd ondanks vele sollicitaties, onder andere vanwege discriminatie; en weer anderen hebben de moed opgegeven en ondernemen geen enkele poging meer om aan de slag te komen – en worden daartoe ook niet gestimuleerd.

Kortom: de problematiek van uitsluiting op de arbeidsmarkt is veelvormig en complex, en ik betwijfel of de ideeën van de basisbaan en de parallelle arbeidsmarkt voldoende recht doen aan deze complexiteit. Ik heb dan ook drie kanttekeningen bij deze twee voorstellen.

Conducteur en conciërge

In de eerste plaats doen beide plannen sterk denken aan de traditionele Melkertbanen. Nu was daarmee in principe niets mis, net zoals er in principe niks tegen was op de werkverschaffingsprojecten uit de jaren dertig van de vorige eeuw: het heeft ons prachtige publieke ruimtes als het Kralingse Bos in Rotterdam en het Goffertpark in Nijmegen opgeleverd. Aan de Melkertbanen hebben we de terugkeer van de conducteur op de tram en de conciërge op school te danken. Maar met de uitvoering is wel degelijk 'iets' mis. Ten eerste waren de voorwaarden waaronder moest worden gewerkt op zijn zachtst gezegd niet optimaal. Het werk was zwaar en betaling was afwezig of beduidend minder dan op de reguliere arbeidsmarkt. In de tweede plaats bleef het ideaal van doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt veelal buiten bereik. Werkzoekenden bleven dus gevangen in een vorm van aanvullende werkgelegenheid tegen slechtere voorwaarden dan op de reguliere arbeidsmarkt. De enige succesvolle uitzondering hierop in Nederland waren de sociale werkplaatsen. Weliswaar was ook daarbij

de uitstroom richting de reguliere arbeidsmarkt zeer beperkt, maar de voorwaarden waren in elk geval goed: een cao, verlofdagen en door-groeimogelijkheden tot ruim boven het minimumloon. Maar daarmee werden de sociale werkplaatsen zo aantrekkelijk dat ze uiteindelijk aan hun eigen succes ten onder gingen door de combinatie van lange wachtlijsten en een beperkt budget. Op grond van alle eerdere ervaringen in binnen- en buitenland lijkt het dan ook vrijwel onmogelijk om de doorstroming vanuit de aanvullende arbeidsmarkt, zoals de P-markt of de basisbaan, naar de reguliere arbeidsmarkt goed te regelen. Daarvoor moet namelijk structureel de achterliggende persoonlijke oorzaak van de werkloosheid worden weggenomen tijdens de periode van aanvullende werkgelegenheid. Het perspectief daarop ontbreekt vooralsnog in beide plannen.

Work first, skills first of life first

Dat brengt me op mijn tweede kanttekening: de oorzaken van werkloosheid kunnen heel divers zijn. Het niet kunnen vinden van een baan is er daar één van, maar er zijn nog andere. In de wetenschappelijke literatuur wordt vaak onderscheid gemaakt tussen de 'work first', 'skills first'- en 'life first'-aanpak. 'Work first' zoekt de oorzaak van werkloosheid in het zoekgedrag en de motivatie van de werkzoekende, 'skills first' in de mismatch tussen de opleiding en vaardigheden van de werkzoekende en de arbeidsmarkt, en 'life first' in de persoonlijke omstandigheden en problemen van de werkzoekende. Uiteraard komen combinaties van deze drie ook voor. De parallelle arbeidsmarkt en de basisbaan lijken toch vooral het eerste punt te adresseren. Weliswaar minder streng en

wantrouwend dan de traditionele *work first*-programma's, maar nog steeds vanuit het idee dat het 'makkelijker maken om werk te vinden' de meest adequate oplossing is. Ik betwijfel of dat voor iedereen het geval is, zeker in een tijd van krapte op de arbeidsmarkt – ook in cruciale sectoren als zorg, onderwijs en techniek. In plaats van via de grootschalige creatie van aanvullende arbeid naar werkgevers uit te stralen dat de groep mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt 'hun' probleem niet is, moeten juist werkgevers de verantwoordelijkheid gaan voelen om ook deze mensen zo zinvol mogelijk in te zetten. Dat vraagt naast sociale innovatie – zoals ook Dankbaar en Muysken in hun bijdrage over de basisbaan betogen – ook om een mentaliteitsverandering bij werkgevers.

Die mentaliteitsverandering is lastig af te dwingen, maar niet noodzakelijk-kerwijs lastiger dan bij de huidige voorstellen met betrekking tot de basisbaan of de parallelle arbeidsmarkt.

Ontplooiing versus geld

In de derde plaats is er een groot verschil tussen extrinsieke en intrinsieke motivatie. Bij intrinsieke motivatie worden mensen vooral gemotiveerd door het gevoel zichzelf te kunnen ontplooiën, iets goeds bij te dragen aan de samenleving en de waardering van anderen. Bij extrinsieke motivatie worden mensen gemotiveerd door een materiële – vooral geldelijke – beloning. Grosso modo kunnen we stellen dat intrinsieke motivatie het betaalmiddel is van de vrijwilligerssector, en extrinsieke motivatie het betaalmiddel van de arbeidsmarkt. Intrinsieke motivatie leidt in het algemeen tot gelukkiger en meer creatieve vrijwilligers, werknemers, werkgevers, studenten en burgers dan extrinsieke motivatie. In de plannen van de basisbaan en vooral de parallelle arbeidsmarkt wordt een deel van het vrijwilligerswerk overgeheveld naar de reguliere arbeidsmarkt. Op korte termijn is het voor deze vrijwilligers uiteraard plezierig dat zij voor hun inspanningen betaald kunnen krijgen, maar op langere termijn bestaat het gevaar dat daarmee de intrinsieke motivatie, die zo kenmerkend is voor vrijwilligerswerk en mantelzorg, wordt verdronken door extrinsieke motivatie. Hierdoor kan de kwaliteit van de dienstverlening onder druk komen te staan en maakt de logica van de solidariteit plaats voor de logica van de transactie.

No-risk polissen

Genoeg kanttekeningen om welwillend maar kritisch te staan tegenover de plannen van de parallelle arbeids-

markt en de basisbaan. Maar wat dan? Ik zie twee ontwikkelingsrichtingen die, doordat ze in het verlengde liggen van het huidige kabinetsbeleid, wellicht niet als een GroenLinks-perspectief voelen, maar dat wel degelijk kunnen zijn. In de eerste plaats: om het probleem van doorstroming zoveel mogelijk op te lossen, zou een baan bij een reguliere werkgever (in de collectieve of de private sector) voor zoveel mogelijk mensen bereikbaar moeten worden. Via loonkostensubsidies, no-risk polissen, job coaches en detachering is veel meer mogelijk dan wij nu realiseren. Met deze aanpak vliegen wij de problemen op de arbeidsmarkt op een andere manier aan: niet langer is de doorstroming van de aanvullende naar de reguliere arbeidsmarkt het probleem, maar de adequate beloning en begeleiding van mensen die voorheen werden uitgesloten van de reguliere arbeidsmarkt wordt de grootste uitdaging. Juist in die begeleiding en beloning kan en moet de overheid een centrale rol spelen.

Daarmee kom ik op een tweede ontwikkelingsrichting: solidariteit. Om de problemen op de arbeidsmarkt op te lossen moet solidariteit verder gaan dan de financiële solidariteit die wij tot de basis van onze verzorgingsstaat hebben gemaakt. Solidariteit moet ook gaan over de bereidheid om producten en diensten af te nemen en te produceren die door mensen zijn gemaakt die niet altijd honderd procent productief zijn, soms persoonlijke problemen hebben of slechts voor een beperkt deel van de taken inzetbaar zijn. 'Sociaal is normaal', ook voor hippe online elektronica-winkels, exclusieve kledinglijnen of excellente universiteiten. Dat is een kwestie van lange adem, maar juist de initiatieven als de basisbaan en de parallelle arbeidsmarkt laten zien dat

de geest uit de fles is. Steeds meer werkgevers en ondernemers zijn bereid hun sociale gezicht te laten zien. De tijd dat wij klakkeloos accepteren dat onze werkgevers, onze producenten en onze dienstverleners een grote groep werknemers langs de kant laten staan, moet voorbij zijn. Met de creatie van aanvullende werkgelegenheid, hoe sympathiek bedoeld ook, krijgen werkgevers het signaal dat het acceptabel is om mensen uit te sluiten. Goedschiks of kwaadschiks – bijvoorbeeld via financiële prikkels, *naming and shaming* of een sociale bijsluiters - duidelijk maken dat de inclusieve arbeidsmarkt een taak en een verantwoordelijkheid is van werkgevers, is dé centrale opdracht voor de politiek. X

Literatuur

- Fenger, M. (2016). *Van wie is de verzorgingsstaat?* Over het eigenaarschap van publieke instituties, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Franzen, G. (2008). *Motivatie: denken over drijfveren sinds Darwin*, Den Haag: Boom.
- Veld, R.J. in 't (1982). *Veranderingen bestuur*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Verweij, M. en Thomson, M. (2011). *Clumsy solution for a complex world*. Londen: Palgrave Macmillan.

In Beeld Slow Forward – Elke Donders

Moe. Opgebrand. Alleen maar in bed willen liggen. Dagelijkse klusjes die een onmogelijke opgave lijken. Het aantal werkenden met een burn-out steeg tussen 2007 en 2017 van 11 naar 16 procent, becijferde TNO. De oorzaken: hoge taakeisen en te weinig autonomie. Een burn-out kan maanden of zelfs jaren duren. Wie kampt met een burn-out, raakt vaak verstrikt in zijn of haar eigen gedachten. Herstel lijkt op dat moment onmogelijk. Illustrator Elke Donders verbeeldt in een serie tekeningen de ervaringen van mensen met een burn-out én het verloop van het herstel. De illustratie op deze pagina's, *Slow Forward*, staat voor de langzame ontsnapping uit de eigen gedachtewereld en het gevoel weer vooruit te kunnen en durven kijken.

www.elkedonders.nl

Trajecten naar het Torentje

*Hoe komen groene
partijen aan de macht?*

door SIMON OTJES
illustratie FARHAD FOROUTANIAN

—Simon Otjes is universitair docent politicologie aan de Universiteit Leiden en onderzoeker bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. Verder werkte hij voor het Landelijk Bureau, het Wetenschappelijk Bureau en de Tweede Kamerfractie van GroenLinks.

Samenwerken of standpunt matigen. Dat zijn de twee mogelijke wegen voor groene partijen naar landelijke regeringsverantwoordelijkheid, analyseert Simon Otjes op basis van vergelijkingen met Zweden en Finland. In veel gemeenten is GroenLinks al een doorgewinterde coalitiepartij. Vier fractievoorzitters vertellen over het wel en wee van lokaal regeren.

Op dit moment zijn er slechts enkele Europese landen met groene partijen in de regering, waaronder Zweden en Finland. Heel verschillend is de manier waarop de groene partijen in deze buurlanden aan de macht kwamen. De Finse Groene Liga (*Vihreä liitto*), de eerste groene regeringspartij in een westers land, trad in 1995 toe tot een zogeheten regenboogcoalitie bestaande uit linkse en rechtse par-

tijen. Ook in de huidige regering is dat weer het geval: de Groenen werden en op 6 juni 2019 lid van een brede coalitie van sociaaldemocraten, de boerenpartij, een linkse partij en de Zweedse minderheidspartij. De Groenen leverden de ministers van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Milieu.

De Zweedse Milieupartij de Groenen (*Miljöpartiet de Gröna*) werd vijf jaar geleden juist coalitiepartner van de sociaaldemocraten. De Groenen hadden al jaren een productieve relatie met de sociaaldemocraten en gedoogden sinds de jaren negentig sociaaldemocratische minderheidskabinetten. De laatste jaren trokken de partijen ook richting de verkiezingen samen op en presenteerden ze zich als rood-groene coalitie tegenover de centrumrechtse alliantie van christendemocraten, boeren, liberalen en conservatieven. De Zweedse politiek wordt gedomineerd door deze twee blokken. Toen het linkse blok in 2015 de verkiezingen won, kwamen de Groenen in het kabinet. Ook na de verkiezingen van 2018 domineerde het rood-groene blok en gingen de Groenen opnieuw regeren. De partij leverde vier ministers: voor Milieu en Klimaat, Ontwikkelingssamenwerking, Huisvesting en Emancipatie.

Twee paden naar de macht

Groene partijen in Europa hebben de macht dus tot nog toe via twee verschillende paden veroverd. Ten eerste via het Zweedse pad, dat is gebaseerd op een pre-electoraal pact: de afspraak tussen een groene partij en een andere (vaak sociaaldemocratische) partij om na de verkiezingen samen te regeren. Zo kwamen niet alleen de Zweedse Groenen, maar ook de Groenen in Frankrijk, Italië, Denemarken en Nieuw-Zeeland in het kabinet. Groene partijen maakten sinds de jaren zeventig twintig keer deel uit van een coalitie. Elf keer daarvan waren ze onderdeel van een pre-electoraal pact. Blokvorming is een fundamenteel onderdeel van de manier waarop politiek

bedreven wordt in landen als Denemarken, Zweden en Noorwegen. Maar ook politieke vernieuwers als Alexis Tsipras in Griekenland en Emmanuel Macron in Frankrijk gebruikten pre-electorale pacts om aan de macht te komen.

Ten tweede dus via het Finse pad, waar groene partijen optreden als vrije speler. Voorwaarde voor succes in dit traject, zoals het Finse voorbeeld laat zien, is dat de Groenen een gematigd

programma hebben, zodat ze kunnen samenwerken met partijen op zowel links als rechts. Sinds de jaren zeventig zijn er in Europa meer dan 120 verkiezingen geweest waarbij groene partijen in het parlement kwamen. Ongeveer honderd keer hadden de Groenen geen pre-electoraal pact gesloten met andere linkse partijen. Van die honderd gevallen dat Groenen als vrije speler opereerden, kwamen zij slechts negen keer in het kabinet. Op één →

Renkum

“Moet het zwembad dicht of de bibliotheek?”

Door DIRK DE HOOG

“Oppositie voeren vind ik niet per se makkelijker dan besturen. Een partij kan zich wellicht makkelijker profileren door kritische vragen te stellen. Maar ik stelde mezelf toen ook altijd de vraag: hoe zou ik het oplossen? Ik wilde dus niet alleen ‘tegen’ zijn, maar ook een alternatief bieden. Nu we meebesturen, proberen we dat alternatief waar te maken. Daarbij maakt het wel uit wat je positie als partij is. In 2014 waren we de kleinste fractie in de coalitie. Nu zijn we de grootste en wordt er ook meer van ons verwacht. Kunnen we onze ambities waarmaken? Inwoners en pers zijn soms best een beetje ongedul-

dig. ‘In de campagne hebben jullie dit en dat beloofd. Gebeurt er nog wat mee?’

Je loopt als lokaal bestuurder al snel tegen de grenzen van de macht aan. De centrale overheid heeft allerlei taken doorgeschoven naar gemeentes en daar gelijk flink op bezuinigd. Bijstand, jeugdzorg, welzijn, noem maar op. De dagelijkse praktijk is dat wij als gemeente moeten bezuinigen om die nieuwe taken uit te voeren. Er is dus weinig ruimte voor nieuw beleid. Moet het zwembad dicht of de bibliotheek, is bij wijze van spreken hier de dagelijkse vraag. Die grenzen en beperkingen die van bovenaf worden opgelegd, vind ik een groter probleem dan

de samenwerking met coalitiepartners. Natuurlijk zijn er verschillen in prioriteiten en manieren van aanpak. Maar we hebben ook samen het gevoel met de rug tegen de muur te staan. Moet we hierop bezuinigen of daarop? Dat roept natuurlijk ook weer spanningen op binnen de coalitie omdat de ene partij andere prioriteiten stelt dan de andere. Maar als bestuurderspartij kun je ook dingen bereiken. GroenLinks heeft mede gezorgd voor een klimaatbeleid met concrete meetbare tussenstappen, en de invoering van nieuw afvalbeleid waardoor het scheidingspercentage van afval is gestegen tot ver boven het landelijke gemiddelde. Om succesvol te kunnen

CHARLOTTE DE ROO

Charlotte de Roo zit sinds 2010 in de gemeenteraad van Renkum. Vanaf 2014 zit GroenLinks daar ook in het bestuur en werd De Roo fractievoorzitter. GroenLinks bestuurt nu samen met D66, VVD en PvdA. In mei werd de Roo gekozen voor de Provinciale Staten.

besturen, zijn visie en ambitie op de langere termijn nodig. En het besef dat veranderingen langzaam en in kleine stapjes gaan. Daarnaast is samenwerking belangrijk: zo nu en dan moet je je coalitiegenoten ook iets gunnen.”

Amersfoort

Stoer of kiezersbedrog?

Door STAN TERMEER

Realistisch en stoer of principeloos en kiezersbedrog? De keuze van GroenLinks Amersfoort om als collegepartij het omstreden besluit voor de aanleg van de Westelijke rondweg te steunen, riep bij vriend en vijand vragen op. Na decennia van plannen maken en discussies, een boekenplank vol haalbaarheidsstudies en juridische procedures tot aan de Raad van State, ging de gemeenteraad van Amersfoort in december 2016 akkoord met de aanleg van het ontbrekende stukje rondweg. Kosten: ruim 68 miljoen euro, plus het verlies van drieduizend bomen. De GroenLinks-fractie stemde tegen en in het programma voor de verkiezingen van maart 2018 noemde de partij het "een doodlopende weg om het groeiende autoverkeer te blijven ondersteunen met steeds meer asfalt". Maar toen de stemmen eenmaal geteld waren, wist GroenLinks het zetelaantal te verdubbelen naar zes en schoof de partij aan bij de coalitieonderhandelingen met D66, VVD en ChristenUnie. Met als resultaat een coalitieakkoord waarin onder andere de aanleg van de Westelijke ontsluiting werd opgenomen.

We zijn tegen, maar stemmen toch voor: hoezo? Dillian Hos, voorzitter van de GroenLinks-fractie, licht het besluit

– voor de zoveelste keer – toe. "We hebben in de onderhandelingen geprobeerd het besluit ter discussie te stellen, maar dat bleek kansloos. Dan moet je kiezen: opstappen of verder onderhandelen en zoveel mogelijk voor jou andere belangrijke zaken binnenslepen. Dat laatste hebben we gedaan. Tegen de andere partijen hebben we gezegd: dat besluit over de Westelijke ontsluiting ligt ons zwaar op de maag. Willen we dat kunnen accepteren en uitleggen aan onze kiezers, dan moet er flink wat tegenover staan. Dat begrepen ze en mede daardoor is het ons gelukt afspraken te maken over onder andere een ambitieus klimaatbeleid, een autoluwe binnenstad, investeringen in groenontwikkeling en het afzien van bezuinigingen in het sociale domein."

Maar het blijft lastig uitleggen, geeft Hos toe. De actiegroep Groen in Amersfoort laat geen gelegenheid onbenut om het besluit ter discussie te stellen. En toen onlangs begonnen werd met het kappen van de drieduizend bomen op en rond het tracé, laaiden de emoties weer hoog op. Zo hoog dat Hos moest besluiten haar telefoonnummer van de website van de gemeente te halen.

"Achteraf gezien hebben we te lang benadrukt dat wij die weg ook niet willen," analyseert Hos. "We hadden van

DILLIAN HOS

Dillian Hos is fractievoorzitter van GroenLinks in Amersfoort. Sinds de verkiezingen van 2018, na een verdubbeling van het aantal zetels in de gemeenteraad, zit GroenLinks in het college samen met D66, VVD en ChristenUnie.

begin af aan steviger moeten neerzetten: dit is het, we steunen het uitvoeringsbesluit. Wij vinden het belangrijk om mee te besturen en dan moet je op sommige punten inleveren op je idealen."

Het nemen van zo'n lastig besluit vereist een "mentale draai", van de GroenLinks-politici, de achterban en van de GroenLinks-kiezers. Een draai die overigens betrekkelijk probleemloos gemaakt lijkt te zijn; zowel bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten als voor het Europees Parlement won GroenLinks in Amersfoort zetels. Hos: "Natuurlijk spelen daar landelijke factoren een belangrijke rol bij. Maar als de kiezers het echt niet begrepen hadden, waren we afgestraft. Nu hebben we berekend dat het besluit ons enkele honderden stemmen heeft gekost."

–Stan Termeer is hoofd communicatie en public affairs bij de VO-raad en lid van de redactie van de Helling.

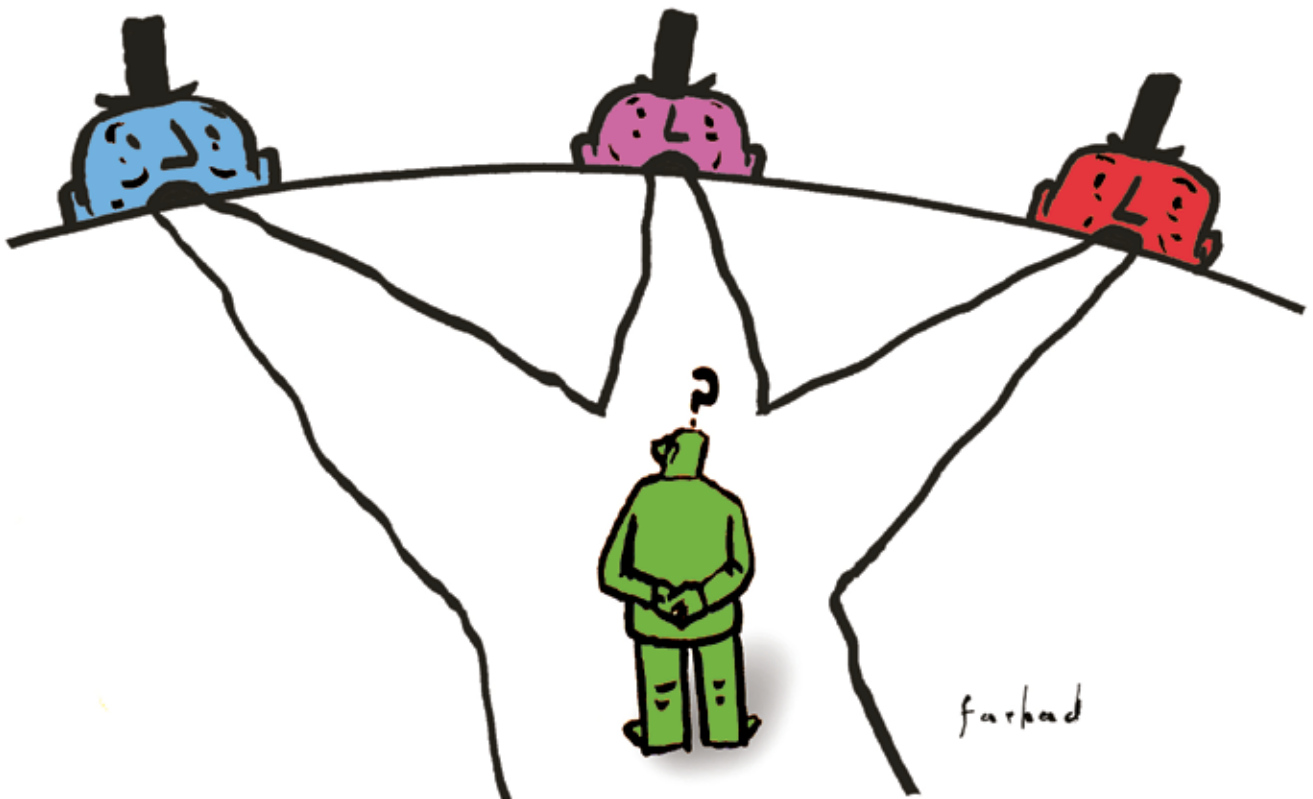
uitzondering na, het eerste kabinet-Schröder in Duitsland in 1998, waren dit coalities met ten minste één rechtse partij. De Finse Groenen kwamen op deze manier al vijf keer in de regering. Binnen de groene familie zijn de Finse Groenen meer gematigd, zeker op sociaaleconomische thema's zoals belastingen en sociaal beleid. Daarom zijn ze in staat te regeren in brede coalities die in Finland altijd hebben bestaan uit ten minste één rechtse partij. De Luxemburgse en de Belgische Groenen regeerden in paars-groene combinaties met liberalen en sociaaldemocraten. De Ierse Groenen gingen zelfs helemaal over rechts. Dat een groene partij als vrije speler moet kunnen samenwerken met rechtse partijen, geldt niet alleen op het nationale niveau: de Duitse Groenen die op dit moment in de helft van de deelstaten aan de macht zijn, doen dat in veel verschillende constellaties. Op dit moment regeren ze even vaak met de

liberale FDP of de Christendemocratische CDU als met de sociaaldemocratische SPD. Dit vereist grote flexibiliteit van de Duitse Groenen. Ook op het gemeentelijke en provinciale niveau in Nederland regeert GroenLinks vaak in brede coalities met rechtse en linkse partijen. Wil een linkse partij als vrije speler in het kabinet komen, dan moet deze in staat zijn compromissen te sluiten met een rechtse partij.

Formatiepogingen GroenLinks

De uitkomsten van de formaties waar GroenLinks eerder aan deelnam, zijn vanuit twee perspectieven te bezien. In 2006, 2010 en 2017 stond GroenLinks op de drempel van het kabinet. Alle keren moest de partij onderhandelen met CDA of VVD. De inhoudelijke en ideologische verschillen tussen GroenLinks en deze partijen zijn groot. Vanuit het Finse perspectief bekeken bleken deze verschillen te groot: in →

→ Een veelgehoorde misvatting is dat een partij die veel stemmen krijgt vrijwel automatisch in het kabinet komt, en dat het voor GroenLinks dus vooral zaak is de grootste te worden.

2017 stapte GroenLinks uit de formatie vanwege het onderwerp migratie. In 2010 had GroenLinks weliswaar goede banden met vooral D66 en een verkiezingsprogramma met aanknopingspunten voor rechtse partijen, maar brak de VVD de formatie af vanwege de omvang van de bezuinigingen en koos de partij voor een coalitie met gedoogsteun van de PVV. In 2006 waren grote verschillen op groene en sociaaleconomische thema's voor GroenLinks reden om de gesprekken over coalitievorming niet aan te gaan. Kortom, keer op keer bleek het lastig voor GroenLinks om tot inhoudelijke afspraken te komen met rechtse partijen. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat de ChristenUnie in 2006 en 2017 de plek van GroenLinks innam in de formatie: de ChristenUnie heeft op sociaaleconomische onderwerpen een veel gematigder programma dan GroenLinks. Op de punten die voor deze partij het meest belangrijk zijn, toont de ChristenUnie zich bovendien heel pragmatisch: op het gebied van gezinsrecht en medische ethiek accepteert de ChristenUnie de status quo. GroenLinks staat in economisch opzicht verder van de VVD af en op een van de meest fundamentele punten voor GroenLinks – klimaatverandering – is een pas op de plaats voor de partij allesbehalve acceptabel.

Vanuit het Zweedse perspectief is er een andere verklaring voor het uitblijven van GroenLinkse regeringsdeelname. VVD, CDA en D66 waren voorafgaand aan de verkiezingen van 2017 overeengekomen om na de verkiezingen samen de kern van de nieuwe coalitie te vormen: het zogeheten motorblok. GroenLinks had de keuze zich aan te sluiten bij dit motorblok of niet. Een dergelijke verstandhouding van 'samen uit, samen thuis' ontbrak tussen GroenLinks en een van de andere partijen aan tafel. Het was denkbaar geweest dat D66 en GroenLinks samen de formatie met VVD en CDA waren ingegaan. In dat geval had

de formatie niet stuk hoeven lopen op het migratiestandpunt van GroenLinks, omdat VVD en CDA zonder D66 weinig andere opties hadden om te regeren. Het gebrek aan samenwerking op links verklaart ook waarom GroenLinks na de verkiezingen van 2006 niet in het kabinet kwam: de relatie tussen GroenLinks en de PvdA was toen niet zodanig dat de twee partijen samen in de formatie optrokken.

De enige keer dat een voorloper van GroenLinks in de coalitie kwam, waren de relaties met D66 en PvdA veel beter. In 1971 en 1972 werkte de Politieke Partij Radikalen (PPR) samen met deze twee partijen. Zij sloten het Progressief Akkoord, hadden een gezamenlijk programma en presenteerden zelfs een schaduwkabinet. Na de verkiezingen van 1972 wisten ze door hun samenwerking het kabinet-Den Uyl te forceren. Het programma van de PPR deed qua radicaliteit niet onder voor het huidige verkiezingsprogramma van GroenLinks. Een van de punten was dat werknemers een grotere invloed moesten krijgen op beslissingen van bedrijven en moesten delen in de ondernemingswinsten, en grondspeculatie moest onmogelijk worden gemaakt. Het kabinet-Den Uyl nam beide punten op in zijn programma.

Geen garantie voor de grootste

Een veelgehoorde misvatting is dat een partij die veel stemmen krijgt vrijwel automatisch in het kabinet komt, en dat het voor GroenLinks dus vooral zaak is de grootste te worden. Natuurlijk gaat een partij met slechts een paar zetels niet regeren. Politiek in Nederland is tellen tot 76, en de partij die meer kan bijdragen aan die 76 zetels heeft meer kans in de regering te komen. Tegelijkertijd is regeringsdeelname ook met weinig zetels niet onmogelijk. De ChristenUnie zit nu voor de tweede keer in vijftien jaar in het kabinet terwijl deze partij nooit meer dan zes zetels heeft gehaald. ➔

Keer op keer bleek het voor GroenLinks lastig om tot inhoudelijke afspraken te komen met rechtse partijen

Zutphen

De grootste met 'bezuinigen' als opdracht

Door STAN TERMEER

Na de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 ging bij GroenLinks Zutphen de vlag uit. De partij was met vijf zetels – zes op 33 stemmen na – de grootste fractie geworden, een unieke prestatie in een kleine stad in het oosten van het land met relatief weinig jongeren. Met 50.000 inwoners en een verzorgingsgebied van 150.000 mensen, grootstedelijke problematiek en een veel te lage bijdrage van het Rijk, heeft Zutphen het sociaaleconomisch zwaar. Daar komt bij dat er de afgelopen bestuursperiode, waarin GroenLinks coalitiepartij was, veel 'gedoe' was in raad en college. Er werd zelfs een extern begeleider ingevlogen om partijen weer bij elkaar te brengen.

Onder dat gesternte de formatie leiden, brengt extra verantwoordelijkheid met zich mee, realiseerde fractievoorzitter Liza Luesink zich: "Ik stond meteen op scherp." Na een eerste verkennende ronde met alle partijen schoven SP, PvdA, VVD en GroenLinks aan de onderhandelingstafel aan en lag er na twee maanden een coalitieakkoord. Luesink: "In zo'n onderhandelingsproces gaat het vooral over personen. Om er op inhoud uit te kunnen komen, is een voorwaarde dat de mensen aan de tafel elkaar vertrouwen. Ik waakte ervoor dat niemand afhaakte. Als ik

bijvoorbeeld zag dat iemand achterover ging leunen en zijn armen over elkaar sloeg, sprak ik hem daar op aan: we zitten hier niet voor niks; zeg eerlijk wat je vindt."

Het eindresultaat mag er zijn, vindt Luesink: een coalitieakkoord met een sterke focus op het sociaal en economisch versterken van Zutphen. "Het is ons gelukt door het hele akkoord een GroenLinks-lijn te trekken. We hebben Zutphen Energieneutraal in 2030 als doelstelling opgenomen en bijvoorbeeld ook artikel 1 van de Grondwet benoemd: iedereen hoort erbij en kan meedoen."

Tot zover het goede nieuws. Kort nadat het nieuwe college van B en W van start ging, druppelden de eerste signalen binnen over de deploreabele financiële positie van de gemeente. Er moet de komende jaren structureel 13 miljoen euro bezuinigd worden, veel meer dan het bedrag waarmee bij het smeden van de coalitie rekening was gehouden. Aan wethouder Harry Matser van GroenLinks de taak hierin het voortouw te nemen. Luesink: "Met 65 miljoen aan Rijksbijdragen en meer dan 85 miljoen aan uitgaven in 2018 in het sociale domein, moet Zutphen na het tafelzilver nu ook de huisraad verkopen om het hoofd boven water te houden. We hebben in het coalitieak-

LIZA LUESINK

Liza Luesink was tot mei dit jaar fractievoorzitter van GroenLinks Zutphen. Onder haar leiding won GroenLinks de gemeenteraadsverkiezingen in 2018. De partij vormt een college samen met SP, PvdA en VVD.

koord prachtige doelen geformuleerd, maar de realiteit is dat er geen geld is voor nieuw beleid. Dat is zuur. Harry is wethouder van financiën, duurzaamheid, mobiliteit en bestuurlijke vernieuwing en we moeten ervoor waken dat onze ambities niet ondergesneeuwd raken door dat ene doel: aan het eind van de periode de financiën op orde."

Dreigt voor GroenLinks Zutphen het lot van de PvdA in Rutte II: verantwoordelijkheid nemen om vervolgens door de kiezers afgestraft te worden? Luesink ziet het risico maar is optimistisch gestemd: "Onze wethouder vindt er geen doekjes om en krijgt waardering voor zijn open en heldere optreden. Vrijwel iedereen in de stad begrijpt dat de bezuinigingen onontkoombaar zijn. Dat geeft ruimte voor creativiteit en innovatie. Initiatieven gericht op de energietransitie zijn daar een mooi voorbeeld van."

—Stan Termeer is hoofd communicatie en public affairs bij de VO-raad en lid van de redactie van de Helling.

Amsterdam

Verwijt 'arrogantie van de macht' ligt op de loer

Door DIRK DE HOOG

"Oppositie voeren is een ander spel dan besturen, een ander vak. Zeker in ons geval. We zijn de grootste partij geworden en hebben veel van onze punten terug zien komen in het coalitieakkoord. De taak van de fractie is nu in eerste instantie ervoor te zorgen dat het akkoord ook goed en voortvarend wordt uitgevoerd. In de oppositie heb je meer mogelijkheden om kritisch te zijn, ook omdat de voorstellen niet van je eigen partij zijn. Maar als fractie lopen we zeker niet slaafs achter het bestuur aan. We zijn vooral bezig met vooruitdenken. Hoe kan het nog beter worden in Amsterdam? En er komen regelmatig nieuwe vraagstukken op die niet voorzien waren bij het schrijven van het coalitieakkoord. De fractie heeft daarbij de taak het GroenLinks-perspectief voor ogen te houden en GroenLinkse oplossingen aan te dragen.

Natuurlijk lopen we als besturende partij tegen allerlei grenzen aan. Belangrijkste is dat de speelruimte van de gemeente beperkt is. We moeten ons aan de wetten en regels van Den Haag houden en hebben maar heel beperkte ruimte om een eigen financieel beleid te voeren. We mogen niet zomaar een ander belastingstelsel invoeren bijvoor-

beeld. Binnen de coalitie zijn tot nu toe geen grote spanningen geweest. De partijen staan ook redelijk dicht bij elkaar: we delen een links-progressieve visie. Als ik één punt moet noemen waarop we verschillen? D66 wil graag grote internationale bedrijven naar de stad halen omdat dat goed zou zijn voor de werkgelegenheid. Wij zien dat anders. Voor de werkgelegenheid zijn die bedrijven niet nodig, er is al heel veel werk te doen op het gebied van verduurzaming en stedelijke ontwikkeling. Maar deze bedrijven zetten wél de woningmarkt nog meer onder druk. Een belangrijke vraag voor ons is: van wie is de stad? Wij vinden nadrukkelijk dat er voldoende plek moet blijven voor mensen met een modaal en lager inkomen. In het coalitieakkoord zijn dan ook afspraken gemaakt over huisvesting en sociaal beleid.

We hebben met een aantal punten duidelijk ons stemmen kunnen drukken op het beleid. De stad wordt autoluw, er is veel aandacht voor verduurzaming van de stad met een fonds van 150 miljoen euro en er komt 24-uursopvang voor 'ongedocumenteerden', zodat zij niet op straat hoeven te overleven.

Als grootste besturende partij staan we vaak in het middelpunt van de belangstelling. We kregen direct het ver-

FEMKE ROOSMA

Femke Roosma is sinds 2018 fractievoorzitter van de tienkoppige fractie van GroenLinks Amsterdam. GroenLinks zit in het gemeentebestuur samen met D66, PvdA en SP.

wij van 'arrogantie van de macht', toen we de reclameletters *I Amsterdam* op het museumplein weghaalden. Maar voor kritiek moet je niet bang zijn. Wij hebben een goed verhaal en moeten dat met overtuiging naar buiten durven brengen. Wij staan voor transparantie van het bestuur. En positieve resultaten krijgen ook aandacht.

Hoe maak je de afweging of je wel of niet gaat meebesturen? Voorwaarde is dat je een langetermijnvisie hebt voor de stad: wat zou je partij voor de stad kunnen betekenen als je honderd procent van de stemmen had? Compromissen moeten wel een stap in de goede richting van die langetermijnvisie zijn. Als besturen betekent dat je tegen je eigen idealen in moet werken of alleen ad-hocbesluiten neemt zonder visie of ideeën, vraag ik me af of je wel iets te zoeken hebt in het bestuur."

—Dirk de Hoog is redacteur bij AdValvas, het tijdschrift van de Vrije Universiteit Amsterdam, en medewerker van de Helling.

Groene partijen uit Frankrijk en Italië zijn meerdere keren met minder dan twee procent van de zetels aangesloten bij een coalitie. In Oostenrijk, Luxemburg en Denemarken werden Groenen met ruim meer dan 10 procent uitgesloten van regeringsdeelname. In Nieuw-Zeeland kregen de Groenen onlangs na verlies van bijna de helft van hun zetels voor het eerst ministers. De sociaaldemocraten profiteerden van het verlies van de Groenen, kregen zo een sterke positie en konden het initiatief bij de formatie naar zich toe trekken.

Zelfs het grootste aantal zetels biedt geen zekerheid om in het kabinet te komen. Bij de formaties van 1971, 1977 en 1982 bleef de grootste partij in de Tweede Kamer, de PvdA, buiten het kabinet. Bij een meerderheid van de verkiezingen sinds 1967 in Nederland kwam een van de twee grootste partijen niet in de regering. Bij politiek gaat het met name om het zoeken van een meerderheid voor een nieuwe coalitie. De grootste partij heeft geen alleenrecht op regeringsdeelname. De fundamentele vraag is dan ook of partijen die een meerderheid hebben op basis van programmatische samenwerking en onderling vertrouwen samen kunnen optrekken.

Uitzicht op invloed

Wat betekent dit voor de strategische positionering van GroenLinks? Uit bovenstaande analyse vloeien drie opties voort: je kunt als partij in het kabinet willen komen, een heel duidelijk linkse koers willen varen, of onafhankelijk willen opereren. Op basis van de ervaringen van groene partijen in West-Europa zijn deze drie doelen lastig met elkaar te verenigen. Een groene partij met een uitgesproken links profiel heeft zonder linkse bondgenoten een heel kleine kans om in het kabinet te komen. Alleen als een groene partij onderdeel is van een pre-electoraal pact – de Zweedse route – is er ruimte voor een veel linkse koers. Programmatische overeenkomsten met centrum- of rechtse partijen zijn noodzakelijk om te kunnen regeren via de Finse route. Een partij die de ambitie heeft om in het kabinet te komen, kan het zich niet veroorloven om zich links te positioneren en tegelijkertijd volledig onafhankelijk te opereren. Het is dan ook te hopen dat de oproep tot linkse samenwerking van Jesse Klaver bij het dertigjarig bestaan van GroenLinks niet slechts bij woorden blijft. X

Dit artikel richt zich op groene partijen die zetels hebben gehaald in

West-Europese landen (België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Zweden) en Australië, Nieuw-Zeeland en Canada. In Denemarken betreft het de Socialistische Volkspartij (*Socialistisk Folkeparti*), die lid

is van de Europese Groenen en net als GroenLinks links-socialistische wortels heeft. We negeren in dit artikel regeringsdeelname van groene partijen in Centraal- en Oost-Europese landen. Gedurende de transitie naar democratie begin jaren negentig traden deze partijen kortstondig toe tot de regering. Ze verloren daarna snel hun zetels. Een enkele groene

partij was daarna electoraal succesvol en kwam in de regering. Deze partijen, zoals de Litouwse Groene Partij, hebben een ander karakter dan GroenLinks: zij zijn bijvoorbeeld veel rechtser als het gaat om economische, culturele en morele thema's. Dit artikel kijkt daarnaast alleen naar kabinetsformaties die volgden op verkiezingen.

Literatuur

- Auers, D. (2012). *"The curious case of the Latvian Greens."* *Environmental Politics* 21(3): 522-527.
- Bale, T. & T. Bergman (2006). *"A Taste of Honey is Worse Than None At All: Coping with the Generic Challenges of Support Party Status in Sweden and New Zealand."* *Party Politics* 12(2): 189-209.
- Dumont, P. & H. Bäck (2006). *"Why so few, and why so late? Green parties and the question of governmental participation."* *European Journal of Political Research* 45: 35-67.
- Jungjohann, A. (2017). *German Greens in Coalition Governments: A Political Analysis*. Brussel: Heinrich Böll Stiftung/Green European Foundation.
- Kontinen, A. (2000). *"From grass-roots to the cabinet: The Green League of Finland."* *Environmental Politics* 9(4): 129-134.
- O'Brien, T. & N. Huntington (2018). *"Chronicle of a death foretold: The Green Party of Aotearoa New Zealand and the 2017 election."* *Environmental Politics* 27(2): 373-378.
- Ojik, B. van, Buitenweg, K., Eigeman, B., Scholten, L., Voortman, L., Wilt P. de (2007). *Scoren in de linkerbovenboek*. Utrecht: GroenLinks.
- Rihoux, B. & W. Rüdiger (2006). *"Analysing Greens in power: Setting the Agenda."* *European Journal of Political Research* 45: 1-33.
- Ylä-Anttila, T. (2012). *"Does your child still vote for the Greens?"* The Green League and the Environment in the Finnish Parliamentary Elections 2011." *Environmental Politics* 21(1): 153-158.

De echte prijs van voedsel

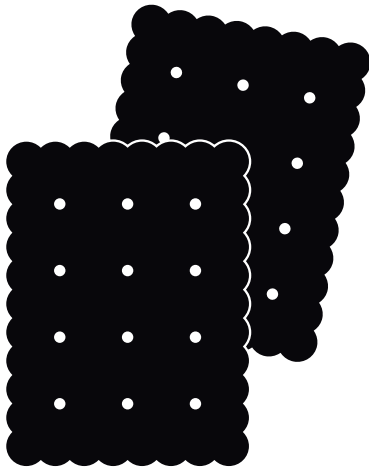

**true cost
accounting**

Het lijkt een voor de hand liggende oplossing: druk de maatschappelijke kosten van voedselproductie uit in de prijs voor een hamburger of een pak koekjes, en de overstap naar een vegetarisch en biologisch dieet is snel gemaakt. Toch zit er een belangrijk nadeel aan zogeheten *true cost accounting*: het reduceert het debat over duurzaam voedsel tot een kosten-batenanalyse en legt de verantwoordelijkheid voor verduurzaming bij de consument.

door GUSTAAF HAAN

illustratie FARHAD FOROUTANIAN

—Gustaaf Haan is hoofd onderzoek bij Questionmark, dat concurrentie op duurzaamheid in de voedselmarkt stimuleert.

Goedkoop voedsel heeft een hoge prijs. Neem hazelnoten: die worden nog altijd geplukt door kinderen in Turkije. Of eieren: nog steeds zijn er legbatterijen waar kippen hun kont niet kunnen keren. Of kijk naar het voer dat diezelfde kippen krijgen: vaak soja, geteeld op land waar kort geleden nog regenwoud stond. Deze drie problemen kunnen zomaar samenkomen in één pak koekjes dat voor anderhalve euro in de supermarkt ligt. Die prijs weerspiegelt bij lange na niet de maatschappelijke problemen die de productie heeft veroorzaakt.

In het debat over duurzaam voedsel duiken steeds vaker termen op als *true cost accounting* en *true pricing*, vergezeld van pleidooien om de ‘echte prijs’ van producten te berekenen; een prijs die dit soort verborgen maatschappelijke kosten wél weerspiegelt. Er zijn verschillende namen voor dit idee en ook over de juiste berekening van echte prijzen is nog volop discussie. Wat telt mee en wat niet? Hoe moet dierenwelzijn worden meegewogen? En moeten *positieve* maatschappelijke effecten ook worden verwerkt in de prijs? Toch hebben de meeste voorstellen een paar gedeelde kenmerken, die ik voor het gemak even samenvat onder de term *true cost*.

Het eerste kenmerk van *true cost* is het streven naar een *overzicht* van alle problemen die een productieketen voor de maatschappij veroorzaakt, vanaf de akkers waarop grondstoffen groeien tot en met het eindproduct. Het gaat dus niet alleen om het doen en laten van het voedselbedrijf dat op de verpakking staat, maar ook om de werkwijzen van diens leveranciers, leveranciers-van-leveranciers, enzo voorts. Een tweede kenmerk is het *kwantificeren* en onder één noemer brengen van de oorzaken van die problemen. Zo is het gebruikelijk om de uitstoot van verschillende broeikasgasen om te rekenen naar de mate waarin ze bijdragen aan het broeikas-effect, zodat de verschillende soorten uitstoot bij elkaar kunnen worden

opgeteld tot de totale bijdrage van het product aan klimaatverandering. In sommige voorstellen volgt daarop nog het *monetariseren* van problemen.

Daarbij worden uiteenlopende problemen (bijvoorbeeld discriminatie van werknemers, het zonder verdoving castreren van varkens en klimaatverandering) opgenomen in een ‘echte prijs’ in harde euro’s. De ‘echte prijs’ is – ondanks de naam – fictief; het is niet de bedoeling om die prijs in rekening te brengen maar alleen om *inzicht* te geven in verborgen kosten die niet in de winkelprijs tot uitdrukking komen.

Ook politiek en overheid hebben interesse in dit perspectief op de problemen van het voedselsysteem. Het Planbureau voor de Leefomgeving noemt in een recent rapport over duurzaam voedsel de mogelijkheid om consumenten te informeren over de ‘echte’ kosten van het product: “Hieruit zou mogelijk kunnen blijken dat de ‘echte’ meerprijs van biologische producten veel lager is dan wat nu uit het prijskaartje blijkt. Dat zou consumenten ervan kunnen overtuigen om voor het duurdere (bijvoorbeeld biolo- ➔

Een belangrijk nadeel van *true cost* is dat het uitnodigt de wereld in louter economische termen te beschouwen

gische) product te kiezen.” Minister Schouten (Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid) schreef onlangs in de uitwerking van haar Landbouwvisie: “Het is belangrijk dat we een goed beeld krijgen van de werkelijke kosten van voedsel, dus inclusief de onbetaalde milieukosten en gezondheidskosten (*true cost accounting*).”

Koe in de wei

True cost heeft als voordeel dat het een compleet overzicht geeft van de schaduwkanten van ons voedselsysteem. Nu richt de aandacht voor de maatschappelijke gevolgen van voedselproductie zich vaak op ‘aaibare’ onderwerpen die een groot publiek aanspreken, wat niet noodzakelijkerwijs de belangrijkste problemen zijn. In

Nederland vinden veel mensen het bijvoorbeeld belangrijk dat koeien in de wei kunnen lopen. Voor het welzijn voor koeien is dat echter geen garantie en voor het milieu is het belangrijker wat die koeien te eten krijgen; is dat alleen gras van eigen land of ook krachtvoer met veel Zuid-Amerikaanse soja?

True cost streeft juist naar een integraal beeld van de problemen in een productieketen. Omdat *true cost* oorzaken kwantificeert, is beter duidelijk te maken waar ingrijpen het meest urgent is: welke stap in de productie draagt het meest bij aan CO₂-uitstoot en aan welk ingrediënt kleven de grootste sociale risico’s? Door die problemen te koppelen aan individuele producten of merken, maakt *true cost*

abstracte problemen zoals boskap voor palmolie, het verdwijnen van insecten of lokale waterschaarste concreet en zichtbaar in het dagelijks leven.

Een belangrijk nadeel van *true cost* is dat het uitnodigt om de wereld in louter economische termen te beschouwen. Dat uit zich in twee concrete risico’s.

Bruinvis en varkens

Het eerste risico is dat *true cost* het debat over duurzaam voedsel reduceert tot een kosten-batenanalyse. Dat begint al met het woord *kosten*, waar het juist over maatschappelijke problemen gaat. Dat woord ‘kosten’ wordt hier overdrachtelijk gebruikt: er is vaak niets of niemand die in letterlijke zin ‘kosten betaalt’. De werkelijke

‘echte kosten’ namelijk, dat zijn bijvoorbeeld het uitsterven van de Californische bruinvis door bijvangst, het miserabele leven van varkens in de bioindustrie of de gemiste schooltijd van cacaoplukkers in Ivoorkust. Daar komt geen geld aan te pas en geen geld ter wereld kan het ontstane leed ongedaan maken. Dat worden als ‘kosten’ en ‘prijs’ hier slechts *metaforen* zijn, gaat in het debat echter nogal eens verloren.

De verwarring wordt nog groter als we problemen daadwerkelijk bij elkaar optellen tot een bedrag in euro’s. Een recent voorbeeld daarvan vinden we buiten de voedselindustrie, waar ABN AMRO *true cost* toepaste op spijkerbroeken. Onderzoekers van de bank stuitten op het verschijnsel *Sumangali*, een schuldhorigheidssysteem in Zuid-India dat honderdduizenden jonge vrouwen dwingt om onze spijkerbroeken te maken. Volgens de bank is dit in de productieketen van spijkerbroeken de belangrijkste van alle misstanden, waarvan de totale ‘waarde’ uitkomt op zo’n 33 euro per spijkerbroek. *Nu.nl* schreef een bericht over het onderzoek, waarin met geen woord werd gerept over het lot van de Indiase vrouwen behalve via de verhullende zin ‘de negatieve impact op de lokale bevolking in India bedraagt (...) maar liefst 15,30 euro per spijkerbroek’ en als kop: ‘Spijkerbroek zou met milieu- en sociale kosten 33 euro duurder zijn’.

Zo lijkt verduurzaming een kwestie van betalen, in plaats van een kwestie van fatsoen. Door maatschappelijke vraagstukken onder een financiële noemer te brengen, ontdoen we ze van hun morele dimensie. Als we een beeld van de ‘verborgen kosten’ van voedsel willen geven, moeten we problemen bij de naam durven noemen. Die verborgen *verhalen* passen misschien niet allemaal op het prijskaartje of de verpakking, maar met digitale middelen is het goed mogelijk om bij elk product of merk meer informatie beschikbaar te maken. Zo kunnen geïnteresseerden

zelf bepalen hoe groot een probleem volgens hen is, in plaats van te moeten vertrouwen op schijnbaar eenduidige cijfers.

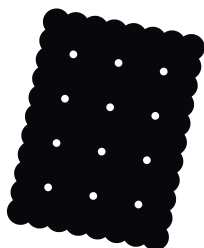
Voedselkeurmerken

Het tweede risico van *true cost* is dat de verantwoordelijkheid voor een duurzaam voedselsysteem komt te liggen bij consumenten. Deels hebben consumenten die verantwoordelijkheid ook; we moeten bijvoorbeeld minder vlees en zuivel eten. Dieren hebben namelijk relatief veel veevoer nodig voor de hoeveelheid vlees of zuivel die ze produceren. Al dat veevoer moet verbouwd worden op akkers, ten koste van bijvoorbeeld bos of oerwoud. Om die ‘verborgen kosten’ terug te dringen, kunnen we beter rechtstreeks plantaardig voedsel eten. Dat vraagt om een verandering in onze eetcultuur en daar hoort bij dat individuele consumenten andere keuzes maken.

Veel andere problemen van ons voedselsysteem hebben echter niet te maken met *wat* we eten, maar des te meer met *hoe* we het produceren. Welke pesticiden gebruikt de boer, en hoeveel? Vangen vissers de tonijn met netten of met hengels? Welke eisen stelt de fabrikant van chocolade aan arbeidsomstandigheden op de cacao-plantage? Dat zijn keuzes die ergens vroeg in de productieketen zijn gemaakt en waar een consument geen invloed meer op heeft. De afgelopen decennia is een waaier aan voedselkeurmerken ontstaan die de suggestie wekken dat consumenten *tóch* verantwoordelijk zijn voor deze keuzes. Zo kunnen we kiezen voor producten met een keurmerk voor eerlijke handel, een keurmerk voor minder gebruik van pesticiden of een keurmerk voor verantwoorde visserij. *True cost* kan dezelfde suggestie wekken, door een moreel appel op consumenten te doen om te kiezen voor producten met een lage ‘echte prijs’. Daarmee maken we verduurzaming afhankelijk van de behoefte van consumenten. In

Veel andere problemen van ons voedselsysteem hebben niet te maken met *wat* we eten, maar des te meer met *hoe* we het produceren

Literatuur

Drissen en Volleberg (2018). *Monetaire Milieuschade in Nederland. Een verkenning*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Impact Institute (2019). *True Pricing in de Jeans Keten*. Amsterdam: True Price
<https://www.nu.nl/economie/5904150/spijkerbroek-zou-met-milieu-en-sociale-kosten-33-euro-duurder-zijn.html>

PBL (2019). *Dagelijkse kost*. Hoe overheden, bedrijven en consumenten kunnen bijdragen aan een duurzaam voedselsysteem. Den Haag: Planbureau voor Leefomgeving

Schouten (2019). *Realisatieplan Visie LNV: Op weg met nieuw perspectief*. Den Haag: Ministerie van LNV.

praktijk is de vraag naar 'duurzame producten' echter beperkt tot een niche, wat voor bedrijven dan weer een reden is om juist niet te verduurzamen.

Een duurzaam en eerlijk voedselsysteem is niet een noodzaak voor consumenten, maar voor burgers. In plaats van consumenten te beïnvloeden, kunnen we *true cost* daarom beter gebruiken om het publieke debat te voeren. Dat kan bijvoorbeeld door de 'echte prijs' niet te koppelen aan individuele producten maar aan de voedselmerken die daarachter zitten. Uit onderzoek blijkt namelijk dat de reputatie van een merk of bedrijf een belangrijke drijfveer is om te verduurzamen. Dat is hoopgevend; reputatie is geen hard economisch begrip dat zich direct laat vertalen in marktaandeel, omzet of aandeelhouderswaarde. Reputatie heeft een morele component: het wordt evenzeer bepaald door hoe het bedrijf handelt als door wat de maatschappij belangrijk vindt. Een levend en geïnformeerd maatschappelijk debat over voedsel zou wel eens wezenlijker invloed op verduurzaming kunnen hebben dan de stabiele maar beperkte marktvraag naar producten met een keurmerk. Als *true cost* de (on)duurzaamheid van voedselmerken zichtbaar maakt voor de buitenwereld, geeft dat bedrijven een directe reden om te verduurzamen.

Het stellen van hogere sociale en milieueisen door bedrijven aan hun leveranciers, is de meest directe manier om winkelprijs en echte prijs dichter bij elkaar te brengen. Ook de overheid kan sociale en milieuproblemen voorkomen via wetgeving en regulering. Daarvoor is het niet nodig om 'verborgen kosten' van een product te berekenen. Effectiever is het om in te grijpen daar waar de problemen ontstaan, niet pas aan het eind van de productieketen als de problemen zijn 'verwerkt' in een product. Dus bijvoorbeeld: reguleer het gebruik van pesticiden, stel hogere eisen aan dierenwel-

zijn, maak importerende bedrijven verantwoordelijk voor het voorkomen van sociale misstanden in 'lagelonenlanden'. Productiekosten zullen als gevolg daarvan wellicht stijgen, wat kan leiden tot een hogere prijs voor voedselproducten. Maar in praktijk is die meerprijs voor consumenten altijd lager dan de 'verborgen kosten' van niet-duurzame productiemethoden voor mens, dier en milieu.

Economisme

Als we de metafoor 'de werkelijke prijs van voedsel' te letterlijk nemen, ligt economisme op de loer. Een duurzaam en eerlijk voedselsysteem is geen rekenom en mag niet alleen afhankelijk zijn van wat consumenten kopen. Een duurzaam en eerlijk voedselsysteem vraagt om een voortdurend debat over wat fatsoenlijk is en welke grenzen we hebben te respecteren. De overheid kan dat debat stimuleren door de 'werkelijke kosten' van voedsel zichtbaar te maken, mits die niet aan het zicht worden onttrokken door quasi-harde cijfers.

True cost kan een goed beeld geven van de problemen van ons voedselsysteem. Maar in plaats van de monetaire 'waarde' ervan, moeten we altijd de problemen zelf blijven benoemen. Kosten kun je bij elkaar optellen en betalen, maar maatschappelijke problemen moeten we oplossen – één voor één. X

Vertrouwen

Ik heb mijn eerste AOW te pakken en tot mijn verbazing deed me dat toch iets. Het gaf me niet zozeer een gevoel van 'oud zijn', maar juist van trots. Ik heb het toch maar mooi gehaald, dacht ik, toen ik naar het eerste bankafschrift keek waar de Sociale Verzekeringsbank op prijkte als afzender. 66 jaar en vier maanden. Daags na het ontvangen van mijn eerste AOW werd die leeftijd voor twee jaar gestold in het Pensioenakkoord. Een verstandige maatregel.

Nu heb ik nooit zwaar lichamelijk werk verricht. Dus ja, in een trager tempo kan ik ook nog doorwerken. Mijn gevoel 'ik heb het gehaald!' is meer verbonden met een ander maatschappelijk verschijnsel: om me heen zie ik leeftijdgenoten, vaker mensen die nog wat jonger zijn, voor wie het bereiken van de AOW-leeftijd hun redding is. Omdat zij de bankencrisis van 2008 en de daarop volgende economische crisis niet goed doorgekomen zijn. Ontslaggolven, reorganisaties, gestrande carrières. Het schrale zzp-bestaan als uitweg.

Natuurlijk is het voor veel mensen alweer goed gekomen. Maar toch is er iets kapot gegaan, en dat heeft te maken met vertrouwen. Het basale vertrouwen dat je, als je maar goed je best blijft doen en gezond blijft, gewoon je baan kunt houden. Het is te zien aan de onzekerheid van veel ouders over de toekomst van hun kinderen. Niet zo gek, als je tot je door laat dringen hoeveel kinderen opgroeien in armoede. Het is ook te zien aan jonge mensen die het onzekere zzp-bestaan toch kiezen boven een vaste baan in een voorheen vertrouwenwekkende arbeidsorganisatie: de loyaliteit aan het bedrijf die van hen verwacht wordt, is bijna nooit wederkerig dus waarom zouden ze zich binden? Wie nu afstudeert als onderwijzer of verpleegkundige, wordt juichend binnengehaald; voor ICT-ers geldt dat al helemaal. Maar

hoe lang duurt dat nog? En wordt de belofte van 'een leven lang leren' waargemaakt? Ik zie twintigers en dertigers met burn-out-klachten vanwege de hoge werkdruk, en anderen die met hun opleiding geen baan kunnen vinden. Als klap op de vuurpijl lopen de leden van de vakbeweging met duizenden tegelijk weg: van de belangenbehartiger van de werkende mens wordt weinig heil meer verwacht.

Terwijl het langetermijnperspectief - AOW en pensioen - naar achteren schuift, worden kortetermijnbeslissingen luchtiger genomen. "Ik wil nog geen vaste baan, ik zie het wel". In het besef dat de generaties die nu de arbeidsmarkt betreden hoe dan ook veel meer dan veertig jaar zullen moeten werken, lonkt de vrijheid. En geef ze eens ongelijk.

Ik sta met mijn mond vol tanden. Ik, van de generatie vrouwen voor wie de economische zelfstandigheid voorwaarde was voor welke bevrijding dan ook. In mijn beleving moest je ervoor zorgen aan de goede kant van de scheidslijn te staan. En die goede kant betekende: werk, waardoor je niet afhankelijk bent van een uitkering en waardoor je je huis uit komt. Na 44 jaar werken, weet ik: ik heb mazzel gehad. Mazzel dat ik me kon blijven ontwikkelen. Dat ik verschillende banen heb gehad en niet vastzat aan één werkgever. Ik kon overuren maken en korter werken al naar gelang mijn omstandigheden. Die mazzel gun ik iedereen. Dat kost geld, maar daar krijgen we wel het vertrouwen van een nieuwe generatie voor terug. Hoe onbetaalbaar is dat? X

CV

ANDRÉE VAN ES

1981 - 1990

Tweede Kamerlid, eerst voor de PSP en later voor GroenLinks.

2010 - 2014

Wethouder in Amsterdam voor GroenLinks.

EN OOK

Directeur geweest van politiek-cultureel centrum De Balie in Amsterdam en voorzitter van GGZ Nederland.

NU

Voorzitter van de RvT van het UMCG en De Forensische Zorgspecialisten, lid van het college van toezicht van de Orde van Advocaten, co-decaan bij de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur en lid van het Amsterdamse 4 en 5 mei comité.

Handelsoorlogen, sancties, vijandige overnames, valutamanipulatie: een nieuwe economische orde verrijst. Om de Pruisische generaal en militair theoreticus Carl von Clausewitz te parafraseren: economie is de voortzetting van oorlog met andere middelen.

De VS en China vechten hun strijd om geopolitieke heerschappij voornamelijk uit binnen de wereldeconomie, en Europa moet hier een weg in zien te vinden. Zoals blijkt uit nieuwe voorstellen van de Duitse Groenen, is progressief beleid best verenigbaar met een ambitieuze handelspolitiek die ervoor zorgt dat Europa niet degradeert van speler naar speelterrein.

door RODERICK KEFFERPÜTZ

illustratie ELIS WILK VOOR THE GREEN EUROPEAN JOURNAL

Pas op voor de draak

*Waarom Europa
een antwoord moet
hebben op China*

—Roderick Kefferpütz is strategisch adviseur in de door de Groenen geleide deelstaatregering van Baden-Württemberg in Duitsland.

Er is een aardverschuiving aan de gang in de internationale economische orde. Het Westen, dat de mondiale economie eeuwenlang heeft gedomineerd, verliest langzaam invloed. Dankzij de opkomst van China beweegt het economisch zwaartepunt naar het Oosten. In drie economische kerndomeinen doet China een gooi naar economische heerschappij.

Ten eerste: de handel. In de jaren tachtig van de vorige eeuw bedroeg het Chinese aandeel in de wereldhandel een magere één procent. Vandaag de dag heeft dit aandeel dubbele cijfers: twaalf procent. China is als wereldhandelsmacht bezig de Verenigde Staten te verdringen. Het land is de voornaamste handelspartner van meer dan 130 landen. Naar verwachting zal China de VS in 2020 voorbijstreven als belangrijkste handelspartner van de Europese Unie. De Volksrepubliek is als werkplaats van de wereld de grootste producent van honderden industriële producten en een grote exporteur van belangrijke grondstoffen. In dit verband is China de aanjager van mondiale economische groei. In 2016 alleen al nam het land een derde van de wereldwijde economische groei voor zijn rekening. Economisch gezien heeft China zich toegang verschaft tot elk land.

Staatsbedrijven

Doordat China in de tweede plaats een actieve buitenlandse economische strategie voert, zet deze trend zich voort. In 2016 investeerde het land 180 miljard euro in het buitenland, vooral in Europa; een stijging van veertig procent ten opzichte van het jaar ervoor. In 2016 investeerde China meer dan 35 miljard euro – een stijging van 77 procent – in Europese bedrijven. De overgrote meerderheid van al die Chinese investeringen werd gedaan door staatsbedrijven die beschikken over goedkoop kapitaal om bedrijfsovernames te financieren. Deze ‘chequeboekdiplomatie’ vermindert in de afgelopen twee jaar omdat Chinese investeringen steeds meer →

onder toezicht kwamen te staan en China kapitaalbeperkingen instelde, maar de afhankelijkheid neemt toe.

China's indrukwekkende infrastructuurplan – het *Belt and Road*-initiatief, ook bekend als de Nieuwe Zijderoute – heeft eveneens als doel de economische invloed te vergroten. Met dit investeringsplan neemt China een deel van de wereld in een geo-economische houdgreep. Het uiteindelijke doel is om meer dan zestig landen verspreid over drie continenten met China te verbinden. Het plan brengt meer dan zestig procent van de wereldbevolking, het overgrote deel van de wereldwijde energiebronnen en een substantieel deel van het mondiale bruto nationaal product samen. Met dit paradepaardje versterkt China zijn economische greep op Eurazië en Afrika, trekt het land economische banden aan en verstevigt het zijn invloed op economisch afhankelijke gewesten. Met dit initiatief zullen alle wegen letterlijk naar Beijing leiden. Joe Kaeser, directeur van Europa's grootste industriële bedrijf Siemens, waarschuwt dat "China's nieuwe Zijderoute de nieuwe WTO gaat worden – linksom of rechtsom."

Van werkplaats naar onderzoekscentrum

Ten derde is China op jacht naar technologische alleenheerschappij. De dagen dat China werd afgedaan als de werkplaats van de wereld waar spotgoedkope producten van lage kwaliteit worden vervaardigd, zijn voorbij. De werkplaats is bezig te veranderen in het onderzoekscentrum van de wereld. Westerse technologie lijkt niet langer oppermachtig. Was het Europese budget voor onderzoek en ontwikkeling in 2014 nog even groot als het Chinese, nu heeft China Europa ingehaald en neemt het twintig procent van de wereldwijde uitgaven voor onderzoek voor zijn rekening. Enorme bedragen die China investeert in strategische technologieën zoals kunstmatige intelligentie, *quantum computing* en bio-

East meets West
Yang Liu
Uitgeverij Taschen
gmbh, 2015

Oost versus West

In het boekje *East meets West* heeft Yang Liu, een Chinese grafisch ontwerper die al jaren in Duitsland woont, op een verhelderende manier de cultuurverschillen tussen China en de westerse wereld weergegeven. De illustraties op pagina 53 komen uit dit boek.

technologie. Anders dan in Europa heeft de markt voor durfkapitaal ook een hoge vlucht genomen. Start-ups schieten als paddenstoelen uit de grond, een derde van alle *unicorns* (start-ups met een waarde van meer dan één miljard dollar) is gevestigd in China.

In 2035 wil het land zijn uitgegroeid tot het voornaamste innovatieland ter wereld, en de 'Made in China 2025-strategie' zet daarvoor de koers uit. China wil wereldleider worden in tien strategische sectoren – van biomedische technologie en robotica tot kunstmatige intelligentie en alternatieve autotechnologie. Het gaat er daarbij niet zozeer om het Westen voorbij te streven; China wil zelfvoorzienend zijn. Zoals de Chinese President Xi Jinping verklaarde: "Om een internetsupermacht te worden, hebben we onze eigen technologie nodig. En die zullen we van a tot z moeten beheersen." Al in 2020 moeten binnenlandse componenten voor strategische technologische sectoren vijftig tot zeventig procent van de nationale markt uitmaken. China streeft naar technologische autarkie omdat het weet dat import zijn achilleshiel is. Het land koopt momenteel meer halfgeleiders voor zijn digitale industrie dan olie. China exporteert ook digitale technologie om buitenlandse autori-

China biedt economische lokkertjes: directe buitenlandse investeringen en toegang tot zijn enorme markt

taire regimes te versterken. Beijing treedt op als gastheer van talrijke *capacitybuilding*-workshops voor landen in Afrika en leert ze hun digitale ruimte te reguleren. Veel van deze landen nemen de Chinese manier van internetcontrole en wetgeving inzake cyberveiligheid over. China's techbedrijven zijn de droom van elke dictator. Cloudwalk Technology in Ghuangzhou bijvoorbeeld heeft een deal gesloten met Zimbabwe voor de levering van een indrukwekkend gezichtsherkenningssysteem. De Chinese *big brother* komt naar Afrika.

Deze drie ontwikkelingen brengen de wereldeconomie uit balans. China keert zich af van de traditionele arbeidsverdeling waarbij het Westen verantwoordelijk is voor hoogwaardige producten en China voor de rest. Beijing is zich ervan bewust dat het, wil het zijn economische dynamiek bewaren (en tegelijkertijd de eigen bevolking tevreden houden en het autocratische systeem handhaven), exportmarkten moet veiligstellen en

leider moet worden op technologisch gebied. Dit om te voorkomen dat het in de 'middeninkomensvalstrik' trapt [de situatie waarin de groei van een land stagneert nadat het niveau van middeninkomen is bereikt, RK].

IJzeren gordijn

De voormalige Amerikaanse minister van Financiën Hank Paulson waarschuwde dat een 'economisch ijzeren gordijn' op de loer ligt. De vraag is: aan welke kant van dat economische ijzeren gordijn zal de Europese Unie belanden, nu ze klem zit in de economische concurrentiestrijd tussen de VS en China?

China biedt economische lokkertjes: directe buitenlandse investeringen en toegang tot zijn enorme markt. Vóór de EU-China-top van april 2019 sloot China investeringsakkoorden met Frankrijk en Italië en sinds kort staat het buitenlandse bedrijven toe om een meerderheidsbelang te nemen in joint ventures in China, waar vooral Duitse bedrijven gebruik van maken.

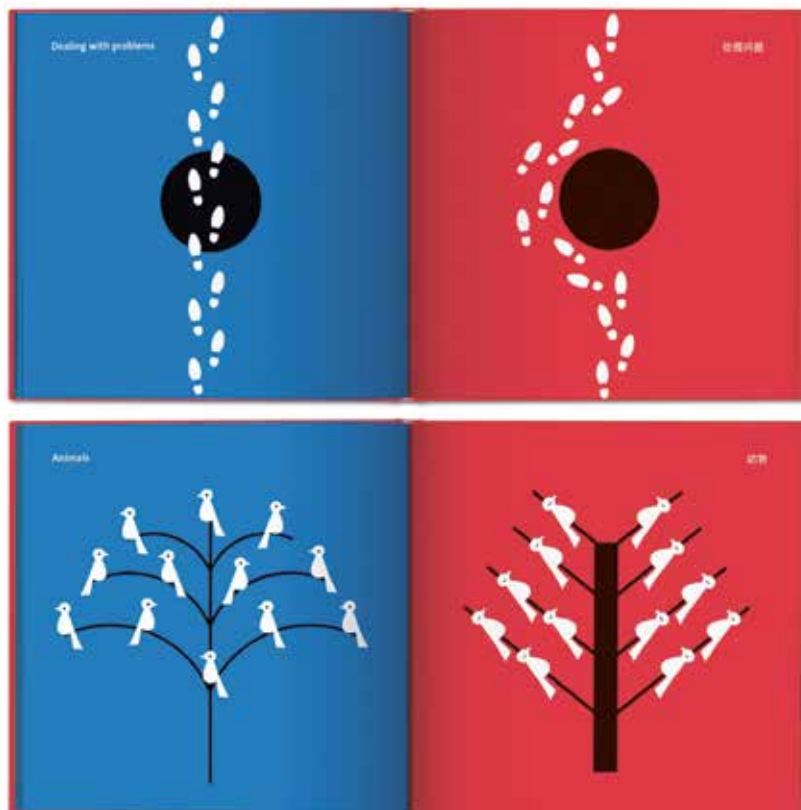
Intussen heeft de EU haar houding jegens China al verhard. De Franse president Emmanuel Macron kondigde aan dat het tijdperk van naïviteit jegens China voorbij is. De EU heeft haar screening-mechanismen met betrekking tot directe buitenlandse investeringen verscherpt en in een recente strategische nota heeft de EU China aangemerkt als een 'systeemrisico'. De EU liet China ook blijken bereid te zijn zonder aankondiging vooraf weg te lopen uit de EU-China top als ze van China geen garanties kreeg over de wederkerigheid van open markten, de overdracht van technologie en hervorming van de WHO.

De EU balanceert op een wiebelig koord. Zowel de Amerikaanse als de Chinese markt is cruciaal voor de Europese economie. In talloze scenario's legt de EU het economisch af. Als de handelsoorlog tussen de VS en China escaleert, zou de Europese industrie er weleens onder kunnen lijden. Ook wanneer er een handelsovereenkomst wordt gesloten. Economen van Barclays schatten dat een handelsakkoord de EU €50 miljard aan export zou kunnen kosten.

Meer zelfvertrouwen

De uitdaging voor Europa is om een strategie te ontwikkelen voor die nieuwe economische orde; een orde die meer wordt bepaald door *realpolitik* dan door regels, meer door machtpolitiek dan door partnerschap, en waarin economie en buitenlands en veiligheidsbeleid hand in hand gaan. Europa moet de nieuwe economische realiteit onder ogen zien en zijn eigen plek in de nieuwe wereld afbakenen.

1 Eerst en vooral moet de EU meer zelfvertrouwen kweken, voor haar belangen opkomen en bereid zijn de nodige maatregelen te nemen. De EU is een van de grootste markten ter wereld – dat geeft de Unie economische invloed. De EU hoeft zich niet te laten verleiden door de 'sirenenzang' van de Chinese markt en moet →

meer op zichzelf vertrouwen in de omgang met China. China kopieert producten, steelt handelsgeheimen, dwingt bedrijven tot het overdragen van technologie en pleegt cyberdiefstal. Dat de EU China ervan heeft weten te overtuigen met dergelijke praktijken te stoppen is een succes, maar praatjes vullen geen gaatjes. De EU moet bereid zijn om economische stappen tegen China te nemen als het land niet de toezeggingen nakomt die het deed in de verklaring na de EU-China top – anders is de EU niet anders dan een schaap in wolfskleren. Economische betrekkingen zijn tweerichtingsverkeer. Zonder de EU zou China nooit de enorme groei cijfers en technologische ontwikkeling van de afgelopen jaren hebben gekend. De EU moet dat niet vergeten.

2 Ten tweede zou de EU er goed aan doen om alternatieve markten aan te boren. Afrika is een potentiële partner met aanzienlijke groeimogelijkheden. Economische samenwerking zou beide partijen veel voordeel opleveren. Ook India is een slapende reus. Een democratisch land dat wacht op het juiste moment om zich economisch te laten gelden, en daarnaast is het land een mogelijk geopolitiek bolwerk tegen China.

3 Ten derde moet de EU leider blijven op technologisch gebied, wat de noodzaak voor investeringen met zich meebrengt in grensverleggende ontwikkelingen zoals kunstmatige intelligentie, *quantum computing* en biotechnologie. Als de EU er niet in slaagt te innoveren, dan speelt ze niet langer mee in de technologische 'eredivisie' – en wat blijft er dan over? “Als we worden buitengesloten, krijgen we geen tweede kans”, zegt de voormalige Groene Duitse minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer.

Huawei

De EU zou ook moeten overwegen haar beleid inzake de export van hoogwaardige technologische producten te verscherpen. Dit om te garanderen dat strategisch belangrijke technologieën niet naar landen wegvloeien die deze gebruiken om de mensenrechten te onderdrukken of om digitaal autoritarisme te bevorderen. En ze moet serieus nadenken over technologische soevereiniteit. De EU moet haar 5G-netwerk, het zenuwcentrum van de digitaal verbonden wereld van de toekomst, niet laten bouwen door het Chinese Huawei maar door de beschikbare Europese alternatieven. Het gaat ook over ons democratische en sociale model. Als de EU niet investeert in geavanceerde technologieën en die niet ontwikkelt, reguleert en standaardiseert volgens onze morele waarden en democratische principes, dan doen anderen het wel. Daarom moeten we niet alleen een ethisch kader scheppen voor dergelijke technologieën, maar die technologieën zelf ook daadwerkelijk ontwikkelen en inzetten om grote maatschappelijke uitdagingen zoals klimaatverandering op te lossen.

4 Ten vierde moet de EU vooraan staan bij het omvormen van de nieuwe economische orde tot een multilaterale orde gebaseerd op regels. Het moet voor een dergelijke onderneming gelijkgestemde partners zien te vinden als Japan, Canada, Zuid-Korea.

Ecologisch en sociaal

De Groenen in Duitsland roepen – in de context van hun nieuwe partijprogramma – zelfs op tot een sociaal-ecologische machtspolitiek in handelsbetrekkingen (*sozial-ökologische Machtpolitik*). De landen die duurzaam en met respect voor de mensenrechten produceren, zouden voorrang moeten krijgen op de Europese markt. Landen die dat niet doen, moeten invoertarieven betalen. Dergelijk beleid zou van de Europese markt een politiek instrument kunnen maken. Dat is een welkome verandering van de kant van de Groenen – het doen van werkbare voorstellen in plaats van alleen maar kritiek te leveren en handelsakkoorden met andere landen te belemmeren. Vooral omdat mondiale politiek een nieuwe fase is ingegaan waarin handelsakkoorden met liberale democratische landen als Canada, Australië en Japan nog belangrijker zijn geworden.

Nog los van de haalbaarheid en wenselijkheid: het voorstel van de Duitse Groenen toont de wens voor een progressieve handelsagenda binnen de nieuwe economische orde. Een handelsagenda die bij de economische betrekkingen rekening houdt met een van de meest bepalende botsingen van deze eeuw: liberale democratie versus digitaal autoritarisme in Chinese stijl.

De wereld maakt een economische omwenteling door. Regels en instituties die lang hebben standgehouden, boeten aan kracht in. Economieën slijpen de messen en nieuwe economische invloedssferen worden bevochten. De EU heeft snel een antwoord nodig op deze nieuwe wereld, als ze tenminste een economische speler van formaat wil blijven in plaats van een speelterrein te worden voor grootmachten. ✕

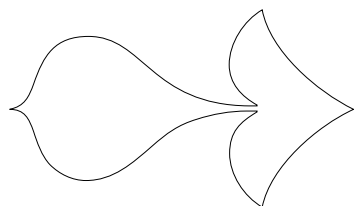
Dit artikel is eerder dit jaar gepubliceerd op de website van de *Green European Journal*, het Europese partnerblad van de Helling. Vertaling: Robert Dorsman.

Lezen

55

DE HELING • NR 3 2019

RECENSIES

De rechtse annexatie van Antonio Gramsci en Carl Schmitt
Jos van der Lans pag. 56 • ***Voor een ander Europa*** Étienne
Balibar pag. 62 • ***De welvaart van landen*** Adam Smith
pag. 64 • ***Hoe gaan we dit uitleggen?*** Jelmer Mommers
pag. 66 • ***Waarom werken we zo hard?*** Govert Buijs pag. 66

De rechtse annexatie van Antonio Gramsci en Carl Schmitt

De onlangs opnieuw vertaalde werken van denkers Antonio Gramsci en Carl Schmitt dagen linkse politieke partijen vandaag de dag uit om meer na te denken over oude vraagstukken in een moderne tijd, zoals politiek en politieke machtsvorming.

Alle mensen zijn intellectuelen. Notities uit de gevangenis.
Antonio Gramsci
Vertaald & toegelicht
door Arthur Weststeijn.
Uitgeverij Vantilt, 2019

Ik hoop het eerste, ik vrees het tweede. Heftige debatten over de staat, de politiek, de maakbaarheid van de samenleving en politieke machtsvorming zijn in linkse kringen steeds minder *bonton* geworden. Ze hebben iets ouderwets gekregen. Marxisten, ooit gespecialiseerd in dit soort vragen, zijn toch vooral residuen uit de vorige eeuw. Begrippen als klasse, kapitalisme, uitbuiting, klassenstrijd (met een 'n') en historisch-materialisme zijn in linkse kringen ingewisseld voor netwerksamenleving, transitie, diversiteit, kwetsbare mensen, koopkrachtverlies, veelverdieners. Analytische begrippen en kaders lijken te zijn vervangen door op zichzelf staande typering. Je bent tegenwoordig al heel links als je het woord 'ongelijkheid' en natuurlijk 'duurzaamheid' in de mond neemt. De ooit te veroveren staat is een neutrale overheid geworden. De politiek - en links heeft zich daar niet aan kunnen onttrekken - is veranderd in scoren in de media, uitgekende framing, campagne strategieën en de gunst van het electoraat.

Jesse Klaver houdt het zijn publiek bij elke gelegenheid voor: we zijn een beweging, een beweging voor verandering. En als het applaus als graadmeter zouden dienen, zou je het bijna gaan geloven: we gaan Nederland veranderen. Maar nadat ik de Groen-Linkse leider een paar keer zijn boodschap heb zien verkondigen, borrelen er bij mij toch wat vragen op. Hoe gaan we dat dan doen? Zit er een gedachte achter? Een strategie? Is de optimistische verwachting gebaseerd op een analyse van de machtsverhoudingen? Schuilt er een duidelijke opvatting over politiek in? Of hebben we hier te maken met een vorm van politieke *framing* die in de eerste plaats moet leiden tot voldoende zetelwinst om toekomstige deelname aan een kabinet onvermijdelijk te maken, om daar alles een graadje linkser en groener te maken?

—Jos van der Lans is cultuursycholoog en publicist. Tussen 1999 en 2007 was hij voor GroenLinks lid van de Eerste Kamer.

door JOS VAN DER LANS
illustratie ELIS WILK VOOR
THE GREEN EUROPEAN JOURNAL

Intellectuele honger

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat in rechtse kringen meer intellectuele honger tot ontwikkeling komt dan in het wat uitgeblust ogende linkse kamp. Rechts is nu in de positie die links in de jaren zeventig innam, namelijk die van steeds populairder wordende criticaster van de bestaande orde. Rechts is allang de fase voorbij dat het louter populistische sentimenten oproept, en vormt voor steeds meer mensen een intellectueel project. Want de aversie tegen links, tegen het cultuurrelativisme, tegen de grachtengordelélite, vraagt natuurlijk wel enige analytische onderbouwing. Hoe is deze orde ontstaan? Hoe hebben de machtsverhoudingen zich ontwikkeld? Wat is de rol van de staat daarin? Het zijn decennialang vragen geweest waar linkse intellectuelen boeken over vol schreven, maar waar nu ook

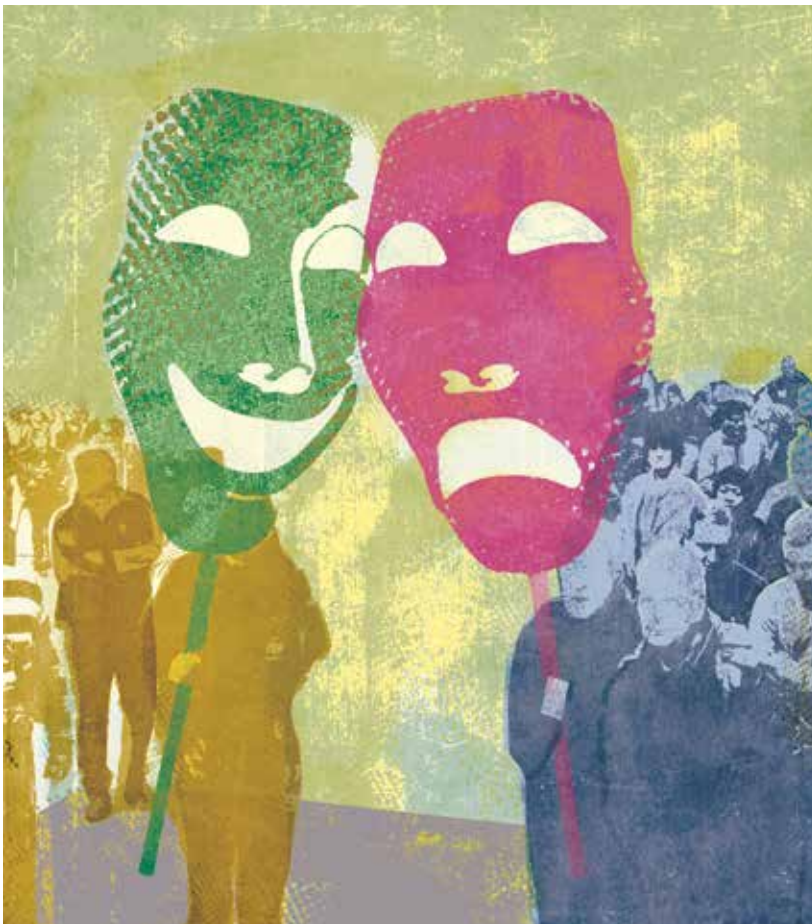
rechts-conservatieven zich de hersens over breken.

Wat dat betreft is Forum voor Democratie met de ijdele Thierry Baudet niet zomaar een nieuwe aflevering in een serie elkaar opvolgende populistische *Idols*-verkiezingen, maar veel meer dan bij de LPF en de PVV is er sprake van een soort intellectuele *coming-out*. Je ziet het aan de aanhang, die eerder doet denken aan studentencorpora en oude sociëteiten dan aan de voetbaltribune bij Feyenoord.

Gevangenisnotities

Ongetwijfeld heeft deze ontwikkeling mede een rol gespeeld bij de beslissing om het werk van twee klassieke vooroorlogse denkers over staat en politiek, Antonio Gramsci (1891-1937) en Carl Schmitt (1888-1985), opnieuw in

een Nederlandse vertaling uit te brengen. Beiden leveren immers grondstoffen voor het debat dat door rechts nieuw leven wordt ingeblazen. Daarbij is de belangstelling voor Antonio Gramsci op zijn minst opmerkelijk te noemen. We kennen de Italiaan als de intellectuele voorman van de vooroorlogse PCI, de Italiaanse communistische partij, die door Mussolini in de gevangenis werd gegooid waar hij op kleine papiertjes en in een taal waarmee hij de censuur kon ontlopen zijn beroemd geworden gevangenisnotities schreef. De belangrijkste delen daarvan zijn nu opnieuw vertaald door Arthur Weststeijn onder de titel *Alle mensen zijn intellectuelen*. Weststeijn, als historicus en filosoof verbonden aan de Universiteit Utrecht, maakt in zijn zeer ver- →

**In zijn gevangenis-
cel boog Gramsci
zich over de vraag
waarom het de
fascisten wel en de
communisten niet
was gelukt om de
macht te grijpen**

helderende toelichting duidelijk waarom vooraanstaande rechtse politici met zijn gedachtegoed weglopen; onder anderen Matteo Salvini, tot voor kort Italiaanse vicepresident en voorman van Lega Nord, en Marion Maréchal, het gezicht van jong rechts in Frankrijk.

Dit betreft overigens vooral een strategische omhelzing van zijn denkbeelden. In zijn gevangeniscel boog Gramsci zich over de vraag waarom het de fascisten wel en de communisten niet was gelukt om de macht te grijpen. In het door en door katholieke Italië, zo analyseerde hij, was het niet voldoende om een economische en politieke strijd om de macht te voeren. Die zou je pas kunnen winnen als je ook de strijd op het terrein van de cultuur, van de ideologie voert. Je moet dat terrein bezetten door geestverwanten op belangrijke posities te zetten, het onderwijs naar je hand te zetten, media voor je zaak te winnen en actief bondgenoten te werven. Communisten slagen er alleen in de om de macht te grijpen als hun denkbeelden 'hegemoniaal' worden – een cruciaal begrip in het oeuvre van Gramsci. In dat proces spelen 'organische' intellectuelen een hoofdrol, mensen die in de praktijk van het dagelijkse leven op allerlei terreinen partij kiezen en zich manifesteren. Daarbij vat Gramsci het begrip 'intellectueel' heel ruim op, want voorzien van de juiste inzichten zijn in principe alle mensen intellectuelen.

Klasseloze maatschappij

Gramsci ontwikkelde in zijn gevangenisnotities een omvattende strategie om uiteindelijk de politieke macht te veroveren en de klasseloze maatschappij - in dat opzicht bleef hij een overtuigd marxist - te realiseren. In de marxistische en communistische traditie van eind jaren twintig was dat een nieuw geluid. In die kringen domineerde het gedachtegoed van Marx en Lenin, gebaseerd op het primaat van de economische en politieke klas-

Het begrip politiek.
Carl Schmitt
Vertaald door George Kwaad en ingeleid en na beschouwd door Theo de Wit.
Uitgeverij Boom Klassiek, 2019

senstrijd. Voor Gramsci was dat in het katholieke Italië te beperkt: zonder onderwijzers, ambtenaren, progressieve middenstanders, ondernemers, ja zelfs priesters redden we het niet, was zijn boodschap. Een strategie die pas decennia later echt doordrong tot de politieke praktijk toen de PCI in de jaren zeventig de aanzet gaf tot het zogenaamde eurocommunisme, waarbij zij zich onttrokken van de dogma's van het klassieke communisme. In Nederland werd Gramsci in dezelfde jaren ontdekt door uit de studentenbeweging voortgekomen linkse intellectuelen die in zijn denken een legitimatie vonden om op hun eigen terreinen (onderwijs, universiteit, openbaar bestuur) de goede zaak van de arbeidersklasse te dienen door een 'lange mars door de instituties' te beginnen – een strategie die in 1969 voor het eerst door de Duitse studentenleider Rudi Dutschke werd aangeprezen.

Precies hier tekent zich de dubbelzinnigheid van de rechtse omarming van Gramsci af. Aan de ene kant gebruiken rechtse denkers zijn gedachtegoed om te verklaren dat sinds de vermaledijde jaren zeventig het links-liberale denken 'hegemoniaal' is geworden. Er is volgens hen een 'cultuurmarxistische' elite opgestaan die het cultuurrelativisme predikt, natiestaten heeft opgeofferd voor Europa, kosmopolitisch denkt, lokale culturen in de uitverkoop doet en diversiteit heilig verklaart. Wat in de jaren zeventig bevochten moest worden, is in hun ogen 'hegemoniaal' gemeengoed geworden.

Aan de andere kant trekken ze uit deze analyse lering door voor hun politieke ambities een vergelijkbare strategie te volgen. Toen Baudet enkele jaren geleden warm liep voor zijn politieke opmars, kreeg hij – zo vertelt hij het tenminste zelf – een bijzonder advies ingefluisterd door de Britse conservatieve denker John Laughland (die later zou spreken op het eerste partijcongres van de FvD): "Thierry, doe niet als Lenin, maar als Gramsci."

Droom dus niet van een snelle politieke revolutie, maar begin aan een lange cultuurstrijd. Dus zei Baudet na de tegenvallende resultaten bij de Europese verkiezingen tijdens een bijeenkomst van FvD-jongeren: "Ach, het gaat ons niet om de zeteltjes, maar om posities in het onderwijs, in de media, op de universiteiten. Wij denken op de lange termijn." Dat verklaart ook het instellen van een meldpunt voor linkse docenten die het onderwijs zouden indoctrineren: je moet de overheersende positie van je tegenstander permanent onder druk zetten en aan de kaak stellen.

De vraag is natuurlijk wel wat de 'organische intellectuelen' van dit opkomende rechts dan te melden hebben. Wat is hun denkraam, hun analysekader? Hun politieke standpunten mogen inmiddels als bekend worden verondersteld - stuk voor stuk gruwelen voor linkse *Guttmenschen* (en zo zijn ze ook bedoeld) - maar is er ook intellectueel diepgang aan te geven? Een doordening waarin opvattingen schuil gaan over de vraag wat politiek is?

Controversieel denker

Goede kans dat in toekomstige beschouwingen daarover steeds vaker de naam van de Duitse rechtsgeleerde en filosoof Carl Schmitt zal opduiken. Uitgeverij Boom bracht dit voorjaar zijn bekendste, uit 1927 stammend en in 1932 herschreven boek *Het begrip politiek* in een nieuwe Nederlandse vertaling op de markt. Schmitt was (en is) een controversieel denker waarmee linkse kringen lange tijd geen goede sier konden maken, omdat hij in 1933 collaboreerde met het nazibewind en vier jaar lang één van de topjuristen was die het Hitler-regime staatsrechtelijk legitimeerden. Hoewel hij vervolgens door de nazi's aan de kant werd gezet, was daarmee zijn reputatie voor de rest van zijn leven bezoedeld. Maar zijn geschriften bleven hun aantrekkingskracht houden omdat ze een theoretisch en analytisch kader geven aan ervaren bedreigingen of grote

gebeurtenissen of, recenter, een verklaring geven voor het gedrag van een aantal politiek leiders. In dat opzicht oefent Schmitt ook aantrekkingskracht uit op linkse denkers, zoals de Belgische politiek-filosoof Chantal Mouffe in het vorige nummer van *de Helling* nog liet zien, zij het dat ze zich wel steeds verplicht voelen afstand te nemen van de totalitaire kanten van zijn gedachtegoed te halen.

In *Het begrip politiek* stelt Schmitt dat vijandschap de politiek definieert. Zijn denken is gebaseerd op antagonismen. Zoals moraal gaat over de tegenstelling tussen goed en kwaad, zo gaat de politiek over vriend en vijand. Dat betreft niet zozeer individuen die elkaar naar het leven staan: de vijand waar Schmitt over spreekt, is een publieke vijand die een politieke gemeenschap samenbindt in de strijd tegen de buitenstaander. Een vijand is volgens Schmitt daarmee een noodza-

kelijke bestaansvoorwaarde voor elke gemeenschap die zichzelf als een eenheid beschouwt. Elke homogeniteit, elke stabiliteit is slechts mogelijk tegenover een dreiging, waarbij de vijand gezien wordt als een minderwaardige soort, een gevaar voor de eigen beschaving, een bedreiging van de volksgemeenschap. Dat rechtvaardigt ook dat de vijand met geweld (oorlog) kan worden bestreden, en dat de heersende macht aan zijn onderdanen mag vragen om hun leven te geven in de strijd tegen de dreiging van buiten.

Ter verdediging van Schmitt: hij baseerde zijn begrip van de politiek en de staat niet op een normale toestand, waarin de in de democratische arena verschillende belangen tot een consensus komen. Hij was geïnteresseerd in wat er gebeurt als er sprake is van een noodtoestand, van een grote bedreiging. "In het uitzonderlijke doorbreekt de kracht van het werkelijke leven het omhulsel van een door herhaling verstarde mechaniek", aldus Schmitt. De ware aard van de staat moet zich bewijzen in wat hij de uitzonderingstoestand noemt, als de dreiging immens is en de nood aan de man.

Soeverein leiderschap

Dat vraagt, volgens Schmitt, om soeverein leiderschap. Schmitt heeft niks met pluralistische of liberale beschouwingen over de democratie; die leiden in zijn ogen alleen maar tot chaos omdat ze de ware dynamiek van de politiek ontkennen (depolitiseren) en daarmee de staat krachteloos maken. In de context van de chaotische Weimarrepubliek, waarin hij zijn geschriften schreef, is dat overigens niet een helemaal onzinnige gedachte. Met deze anti-pluralistische, antiliberale opvatting zou je Schmitt een voorloper kunnen noemen van wat wel de 'totalitaire democratie' wordt genoemd. Overigens een staats- →

Wie Schmitt nu leest, ziet ook Trump met zijn twitteroorlog tegen iedereen die hem niet welgezind is

Gramsci en Schmitt dagen linkse partijen uit tot heel diep nadenken over wat anno nu politiek en politieke machtsvorming is

vorm die in die dagen duizend kilometer oostwaarts nogal drastisch in de praktijk werd gebracht en die voor Schmitt een schrikbeeld vormde: het communistische Rusland.

Hier past een disclaimer. Het voorafgaande doet niet helemaal recht aan de redenering die Schmitt in *Het begrip politiek* opbouwt. Zijn analyse zit veel doorwrochter in elkaar. Dat is ook de reden waarom zijn werk nog steeds gelezen en bediscussieerd wordt. Daar komt bij dat wie, zoals schrijver dezes, in een links-liberale traditie is opgevoed, het moeilijk heeft om de denkwijze van Schmitt zo objectief mogelijk weer te geven, zonder de gruwelen van het nazisme voor ogen te houden.

Maar wie Schmitt met de ogen van nu leest ziet ook Trump, met zijn *Make Amerika great again*, zijn muur tegen immigranten, zijn twitteroorlog tegen iedereen die hem niet welgezind is. Wie Schmitt nu leest ziet in Oost-Europa Poetin en Orbán Schmittiaans regeren, hoort de roep om sterke leiders en de aanzwellende kritiek op de democratie. Wie Schmitt nu tot zich laat doordringen, beseft dat het debat tussen Zwarte-Piet-afschaffers en traditieadepten niet een onschuldig treffen is, maar bijna een vorm van oorlog, een kwestie van levensbelang.

Intellectuele zuigkracht

Erg verbazingwekkend is het dus niet dat Schmitts gedachtegoed gretig aftrek vindt in het baudetiaanse kamp. Misschien dat ze zijn toch wat besmette naam niet zullen noemen in de beschouwingen, maar met Gramsci in de hand en Schmitt in het hoofd zullen ze heel wat vijandelijke gevaren (immigratie) en bedreigingen (klimaatapostelen) ontwaren, die we (de Nederlandse natie) het hoofd moeten bieden, inclusief de linkse diversiteitsdenkers, de alles goedpratende linksliberalen, die als handlangers van de vijand en als 'cultuurmarxistische' kuddedieren de ware vertolkers van

onze cultuur en tradities moedwillig blijven demoniseren.

Links kan deze rechtste hergroepering afdoen als een relatief marginaal electoraal verschijnsel, maar ondertussen schuift het denken van andere partijen wel die kant op. Je hoeft anno 2019 niet meer in het centrum van de macht te vertoeven om intellectuele zuigkracht uit te oefenen. Je moet vooral effectief in de sociale media weten te opereren. In feite is de dominante prudent-progressieve mentaliteit, zoals het SCP de stemming in Nederland tot de opkomst van Fortuyn karakteriseerde, al sinds 2002 in verval aan het raken. Electoraal gesproken is links sinds de Tweede Wereldoorlog nog nooit zo zwak geweest en ideologisch al jaren in het defensief.

Dat verander je niet door in de kantines van de kantoren en fabrieken de professionals toe te spreken, hoe nuttig dat op zichzelf ook is. Dat verander je niet door electoraal succes als de uitdrukking van een beweging voor echte verandering te claimen. Dat verander je door goed na te denken over wat een strategie voor verandering meer inhoudt dan een goede campagne en accurate mediabewerking. Dat verandert door goed na te denken over politieke machtsvorming, over de rol van de staat, over de verhouding tussen politiek en cultuur, over oude vraagstukken in een moderne tijd. Dat verander je door rechts als een tegenstander van formaat te zien die met alle intellectuele kracht die links bezit bestreden zal moeten worden. Dat is waar het werk van Gramsci en Schmitt links vandaag de dag toe uitdaagt: diep, heel diep nadenken over wat anno nu politiek en politieke machtsvorming is. X

Kies ook voor
VERDIEPING
en neem nu een
abonnement

Helling

“De Helling denkt verder waar de waan van de dag ophoudt.”

— **Andrée van Es**, voormalig wethouder en Tweede Kamerlid
voor GroenLinks en columnist van tijdschrift de Helling

De Helling biedt vier keer
per jaar verdiepende artikelen,
interviews en opinie voor iedereen
die meer wil weten over het
groene en linkse gedachtegoed:
van klimaat tot ongelijkheid, van
buitenlandbeleid tot technologie.

De Helling behandelt groene en
linkse politieke vraagstukken op
Europees, landelijk, regionaal en
lokaal niveau.

NEEM NU EEN ABONNEMENT
en betaal het eerste jaar slechts
**€19,50, inclusief online toegang
tot alle artikelen.**

Bent u al abonnee? Doe eens een
abonnement op de Helling
cadeau! Stuur een mail naar
info@wetenschappelijkbureau-
groenlinks.nl of bel met
030 - 2399900 en informeer
naar de mogelijkheden.

WWW.WETENSCHAPPELIJKBUREAUGROENLINKS.NL/ACTIE

Masterclasses Gedachtegoed GroenLinks

*GroenLinks bestaat 30 jaar, maar wat zijn
eigenlijk de waarden die ten grondslag liggen
aan de partij?* Waar is het mee begonnen en waar
staan we nu, ideologisch gezien? Voor antwoorden
op deze vragen: kom dit najaar naar de Masterclasses
Gedachtegoed GroenLinks in Utrecht.

Thema's en data

2 OKT • GRENZEN AAN DE GROEI? • Duurzaamheid, milieu en klimaat.

16 OKT • BETUTTLEN OF BEVRIDEN? • De sociale agenda van GroenLinks.

30 OKT • OVER DE GRENSEN! • GroenLinks op het internationale toneel.

13 NOV • HOKJES BOUWEN OF BUBBELS BREKEN? • Identiteit, diversiteit en inclusie.

26 NOV • BURGERS AAN DE MACHT! • Zeggenschap, zelfbestuur en democratisering.

LOCATIE • Instituut Cervantes, Domplein 3, Utrecht. **TIJD** • 20.00-22.00 uur, inloop
vanaf 19.30 uur. **KOSTEN** • **NORMAAL TARIEF** hele reeks: 44,95, losse avond: 10,-
GEREDUCEERD TARIEF* hele reeks: 34,95, losse avond: 7,50

* Voor studenten en minder kapitaalkrachtigen. Heeft u helemaal niet de midde-
len maar wilt u wel graag deelnemen? Geef u dit dan aan bij uw aanmelding.

INFORMATIE EN AANMELDEN: WWW.WETENSCHAPPELIJKBUREAUGROENLINKS.NL/MASTERCLASSES

Volgens de Franse filosoof Étienne Balibar kan een solidair democratisch Europa het nationalistische tij keren. Een hoopvolle boodschap, maar er is wel werk aan de winkel.

De uitslag van de Europese Parlementsverkiezingen geeft vele voorstanders van de Europese Unie hoop: zowel de pro-EU-partij Renew Europe – een alliantie tussen de liberalen en La République en Marche! – als de Groenen zijn de eurosceptische Europese conservatieven voorbij gestreefd.

Maar is het momentum van de eurosceptici echt voorbij? Het aantal zetels van alle eurosceptische politieke partijen samen is groter dan dat van de sociaaldemocraten. De nationalistische groep Identity & Democracy, waar de Lega Nord van Matteo Salvini deel van uitmaakt, is bijna even groot als de Groenen. Daarmee is het eurosceptisch geluid in het Europees Parlement een stuk nationalistischer en populistischer dan voorheen.

Velen vragen zich af of het tij kan worden gekeerd. Een van hen is de Franse filosoof Étienne Balibar. In *Voor een ander Europa* noemt hij de opleving van het nationalistische euroscepticisme in Europa een logische reactie op het delegeren van macht naar Europese experts die niemand kan controleren. Deze bundel bestaat uit Balibars bijdragen aan academische en publieke debatten, en bevat zowel een kritische analyse van als een visie op de toekomst van de Europese Unie.

Voor een ander Europa
Étienne Balibar
Essays, lezingen,
stellingen
Octavo, 2019

door JAN PIETER BEETZ

De kern van Balibars kritiek is dat de EU is verworden tot een project gerund door experts die vooral handelen in het belang van de mondiale financiële sector. In deze zogeheten neoliberale technosstructuur staat het belang van de Europese burger op de tweede plaats. Het Griekse drama tijdens de financiële crisis illustreert voor hem hoe neoliberale belangen belangrijker zijn dan individuele belangen van burgers. Het gaat Balibar echter niet alleen om de groeiende ongelijkheden tussen rijk en arm. Ook sociaal-culturele tegenstellingen tussen Europeanen en immigranten zullen naar zijn verwachting verder groeien. Deze spanningen tussen verschillende groepen kunnen zelfs leiden tot gewelddadige conflicten. De Europese Unie zal zonder ingrijpen aan hier ten onder gaan, stelt Balibar.

Nieuwe grondslagen

Europa staat op een tweekoppige sprong – *bifurcatie*, in jargon – en heeft de keuze om op de huidige weg verder te gaan, of een radicaal andere richting te kiezen. Zoals uit de titel van zijn boek blijkt, pleit Balibar voor die radicaal andere weg: een Europa op nieuwe grondslagen. De EU is volgens hem onmisbaar om vraagstukken zoals migratie, klimaatverandering en belastingontduiking aan te kunnen. Wel moet de EU dan worden omgevormd tot een 'transnationale demo-

Sleutelrol voor links in een solidair democratisch Europa

Een nieuwe linkse partij moet verschillende progressieve bewegingen verbinden

cratie', waarin alle burgers uit alle landen actief deel kunnen nemen.

In Balibars betoog staan twee grondslagen centraal. In de eerste plaats een solidair Europa. Deze solidariteit moet onder meer vorm krijgen in een transfer-unie waarin de welvarende landen arme landen financieel steunen. Eén gedeelde munt vraagt om één economisch beleid inclusief belastingen. Daarnaast is in Balibars ogen politieke solidariteit onmisbaar. Ook migranten zouden aanspraak moeten kunnen maken op Europees burgerschap dat hun sociale rechten moet garanderen.

De tweede grondslag is democratisering van het gehele Europese systeem op alle niveaus. Balibar denkt hierbij niet aan een soort superstaat: door de grote onderlinge verschillen tussen de Europese landen is dit een utopie. Hij pleit voor een democratische federatie waarin op lokaal, regionaal, nationaal en Europees niveau burgers meer inspraak en macht krijgen. Het representatieve politieke systeem moet op de schop. Met meer directe inspraak krijgen burgers weer controle op hun eigen

bestuur, in plaats van de experts.

Democratische bewegingen zoals het Spaanse Podemos zouden het fundament van deze Europese democratie moeten vormen. Hoe gaat dit dan precies in zijn werk? Balibar suggereert dat een nieuwe linkse partij verschillende progressieve bewegingen met elkaar moet verbinden. Zo kunnen deze groepen de krachten bundelen om een Europa op nieuwe grondslagen tot een realiteit te maken.

Als lezer blijf je vervolgens wel zitten met de vraag: wat voor hervormingen zijn precies nodig voor een EU op nieuwe grondslagen? Vanuit dit oogpunt is Balibars schets wat onbevredigend. Zijn terughoudendheid om hier uitspraken over te doen heeft als voordeel dat burgers de nodige ruimte hebben om zelf invulling te geven aan hun Europese transnationale democratie. Balibar schetst slechts de richting die Europa volgens hem zou moeten kiezen.

Burgerschap

Bij het samenstellen van een bundel essays is de uitdaging te veel overlap te

vermijden. De kritiek op het neoliberalisme, de verwerping van de nationalistische reactie op de vluchtelingen-crisis en de noodzaak voor meer democratie zijn thema's die met enige regelmaat terugkeren. Soms is dit verhelderend, wanneer de filosoof een nieuw aspect van het thema of de relatie tussen zijn verschillende argumenten belicht. Een nieuw concept van burgerschap speelt een rol in de garantie van de rechten van migranten (verruiming) en is een cruciaal onderdeel van zijn visie op participatieve democratie (actief burgerschap). Soms bekwam mij echter een *déjà vu*-gevoel: heb ik dit niet al gelezen?

Verder steunen Balibars argumenten met enige regelmaat op uitgebreide technische analyses. Hij gaat het gebruik van jargon zoals bifurcatie (tweesprong) en *plethos* (de menigte) niet uit de weg. De vertaler doet weliswaar goed recht aan Balibars ideeën, maar zulke woordkeuzes maken zijn argumentatie soms minder toegankelijk. Argumenten vragen al met enige regelmaat kennis van de Europese Unie om ze te kunnen volgen.

De bundel *Voor een ander Europa* geeft mooi inzicht in Balibars visie op Europa. Deze uitgesproken linkse visie probeert ook recht te doen aan de realiteiten van globalisering en nationale diversiteit. Geen

Europese technocratie of zelfs democratische superstaat, maar een transnationale democratie gestoeld op solidariteit en actief burgerschap op lokaal, regionaal, nationaal en Europees niveau. Een democratie waarin de burger centraal staat, in plaats van de regels. Volgens Balibar kan een solidair democratisch Europa het nationalistische tij keren. Een hoopvolle boodschap, maar er is wel werk aan de winkel. X

—Jan Pieter Beetz is universitair docent bij het departement Bestuurs- en Organisationswetenschap van de Universiteit Utrecht. Hij doet onderzoek naar verschillende filosofische voorstellen om de Europese Unie te democratiseren.

Zonder mensen geen welvaart van landen

door MARLEEN JANSSEN GROESBEEK

Het pleidooi van de Schotse Verlichtingsfilosoof Adam Smith voor maximale economische vrijheid in zijn standaardwerk *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* uit 1776, is géén pleidooi voor een minimale overheid. Als er al zoiets bestaat als een 'onzichtbare hand' moet die zorgen voor economische voorspoed voor iedereen, en niet alleen voor de elite. Het boek is voor het eerst in het Nederlands vertaald.

De afgelopen eeuwen hebben economen selectief gewinkeld in het omvangrijke werk van Adam Smith. Iedere generatie economen heeft er wel een citaat uitgehaald om haar ideeën te onderbouwen. Een aantal citaten is de basis geworden van het hedendaagse denken over economisch handelen en onderdeel van het economie-onderwijs. De economische mens is rationeel en streeft zijn eigenbelang na. "Wij danken onze maaltijd niet aan de welwillendheid van de slager, de brouwer of de bakker, maar aan het feit dat ze hun eigen belang voor ogen hebben," is een van de veelgeciteerde uitspraken van Smith.

In zijn Ten geleide bij de Nederlandse uitgave laat vertaler Jabik Veenbaas zien dat 'eigenbelang' bij Smith een heel eigen betekenis heeft. Geen mens is een eiland, zoals de Schotse John Donne dichtte in 1624, en Smith was zich daar terdege van bewust. Volgens Smith leidt niet ons streven naar puur eigenbelang tot meer welvaart, maar de manier waarop mensen activiteiten ontplooiën en daar gezamenlijk beter van worden.

Smith wil dan ook laten zien dat een maatschappij zich ontwikkelt als de mens de 'eigenliefde', het zelfbewustzijn heeft om zichzelf en zijn omstandigheden te verbeteren – wat iets anders is dan eigenbelang. Hij observeert dat mensen "de neiging hebben om te onderhandelen, te marchanderen en het een tegen

het ander te ruilen." Dit vermogen om er economisch op vooruit te gaan, leidt tot het efficiënt inrichten van werk en handel via arbeidsdeling waardoor mensen zich een inkomen kunnen verwerven. Dat inkomen kan dan weer gebruikt worden om te consumeren en te sparen, om zo een grotere welvaart voor zichzelf te creëren. En als iedereen dat doet, zonder het verdienvermogen van de medemens in de weg te zitten, komt daar voor de samenleving als geheel het beste resultaat uit.

Een vak hebben, boer of ondernemer zijn en daarmee een inkomen verdienen wordt door Smith hoger aangeslagen dan het bezitten van land of rentenieren. Door het boek heen maakt de filosoof, die zelf zijn geld verdiende als (hoog)leraar en spreker, denigrerende opmerkingen over de grootgrondbezitters. Eén daarvan staat op pagina 459: "Een koopman is gewend om zijn geld vooral in winstgevend projecten te steken, terwijl een landedelman vooral gewend is om het uit te geven."

Onzichtbare hand

Een van de bekendste begrippen uit het werk van Smith is de metafoor van de 'onzichtbare hand'. Omdat Smith zo vaag is over dit begrip is het begrijpelijk dat generaties economen na hem naarstig zijn blijven zoeken naar de ware betekenis (of er een eigen draai aan gaven). De onzichtbare

hand komt voor het eerst voor in een essay dat Smith schreef over astronomie toen hij 17 jaar was, en het duikt op in *The Theory of Moral Sentiments* uit 1759 waar het meer gezien moet worden als de 'Voorzienigheid'. Veenbaas geeft in zijn inleiding een mooie invulling aan het begrip: "Waar de zwaartekracht van Newton ervoor zorgt dat de planeten netjes om de zon draaien, zorgt de onzichtbare hand bij Smith ervoor dat de economie in evenwicht blijft en optimaal functioneert."

De onzichtbare hand van Smith moet dus zorgen voor economische vooruitgang voor iedereen, en niet zoals in de praktijk doorgaans gebeurt voor de kleine elite die de economische en politieke macht heeft. In Smiths redenering zorgt iemand die zijn best doet om een zo hoog mogelijk inkomen te verwerven daarmee ook voor een stijging van het totale inkomen van het land – en dus voor een grotere welvaart van iedereen.

Voorwaarde daarbij is wel dat iedereen zich aan de natuurwetten van het vrije economische verkeer houdt. Dat betekent: geen handelsbeperkingen, geen sectoren beschermen en ervoor zorgen dat grote bedrijven niet te veel macht krijgen. En daar gaat het doorgaans mis, wist Smith. Hij geeft in zijn boek dan ook meerdere redenen waarom de onzichtbare hand juist niet goed werkt. Smith verkeerde vaak genoeg in het gezelschap

Een onderzoek naar de aard en de oorzaken van De welvaart van landen
Adam Smith, vertaald door Jabik Veenbaas
Boom Uitgevers, 2019

Wat de scholieren en studenten nu leren, is een versie van de vrijemarkteconomie die mijlenver afstaat van wat Smith voor ogen had

van de economische elite van Schotland om te weten dat handelaren, als ze daarin niet gehinderd worden, de neiging hebben om de markt samen te verdelen en zo de vrijhandel in de weg te zitten: "Mensen uit dezelfde bedrijfstak komen maar zelden bij elkaar, zelfs als er sprake is van feesten of vermaak, zonder dat de gesprekken uitlopen op een samenzwering tegen het publiek of de een of andere machinatie om de prijzen te verhogen. Daar zit een belangrijke rol voor de overheid: zorgen dat er economische vrijheid en daarmee vooruitgang is voor iedereen."

Bescherming van burgers

Smiths pleidooi voor maximale economische vrijheid is dus géén pleidooi voor een minimale overheid. Integendeel. In Boek IV en V schetst Smith de contouren van de instituties die een land zou moeten hebben om de welvaart tot bloei te laten komen. En die zijn heel helder: een staat moet zorgen voor defensie en bescherming van burgers; er moet een onafhankelijk rechtssysteem zijn; en de staat moet zorgen voor zaken die niet door de markt geregeld kunnen worden zoals een goede infrastructuur van wegen om de handel te bevorderen. Ook pleit Smith voor staatsonderwijs voor de armen en onderwijsinstellingen voor mensen van alle leeftijden. Dat is goed voor het individu en de stabiliteit van het land.

Smith leefde aan de vooravond van de industriële en de Franse revoluties. In zijn tijd was een rijke elite aan de macht. De handel met het buitenland werd flink ingeperkt. Regeringen wilden graag veel exporteren – want dat bracht goud en zilver in de schatkist – en niet importeren. *De welvaart van landen* laat zien dat een land niet rijk wordt door zoveel mogelijk goud op de balans, maar door het handelend vermogen, de activiteiten en de talenten van de inwoners.

Het zou mooi zijn als dit boek (opnieuw) zijn weg zou kunnen vinden naar het huidige economie-onderwijs of, nog beter, dat het vak 'geschiedenis van het economisch denken' in ere wordt hersteld. Want wat de scholieren en studenten nu leren, is een versie van de vrijemarkteconomie die mijlenver afstaat van wat Smith voor ogen had. Hij geloofde niet in de onzichtbare hand; hij geloofde in de gemeenschappelijke kracht van mensen. ✕

Skydiver in vrije val

Zo snel als lava stroomt. Zo zou je het natuurlijke tempo van klimaatverandering kunnen omschrijven. Vanaf de laatste ijstijd nam in ruim 7.000 jaar de CO₂-concentratie in de lucht toe van 190 naar ruim 260 deeltjes per miljoen (ppm, *parts per million*). Dit is een stijging van ongeveer 0,01 ppm per jaar. Hoe anders verloopt de huidige, door mensen veroor-

zaakte toename van broeikasgassen. Sinds de industriële revolutie steeg in 270 jaar de CO₂-concentratie van 280 tot 410 ppm, oftewel zo'n 0,5 ppm per jaar. Dit is vijftig keer sneller dan tijdens de vorige klimaatverandering. "Als langzaam stromende lava het tempo van de natuur is", schijft journalist Jelmer Mommers in zijn boek *Hoe gaan we dit uitleggen*, "dan zijn wij een skydiver in vrije val." Immers, een

skydiver valt 50 keer sneller dan lava stroomt.

Het zijn dit soort pakkende vergelijkingen waarmee Mommers, journalist bij *De Correspondent*, de soms niet te bevatten omvang van de klimaatcrisis bijna tastbaar maakt. Wie een handzaam en toegankelijk boek over klimaatverandering zoekt, is hier aan het goede adres. Mommers is uitstekend ingevoerd en hij schrijft helder. De inktzwarte feiten maken hem niet defaitistisch. Sterker, Mommers is hoopvol over "de wereldwijde beweging van burgers die vechten voor een leefbare toekomst". Denk aan de Urgenda-zaak en de *divestment*-beweging (dumpen van fossiele aandelen). Grote vraag is of deze positieve ontwikkelingen onze *skydive* voldoende afremmen - hij wist mij niet helemaal te overtuigen. Maar Mommers heeft hij gelijk als hij schrijft: "Hoe erg het wordt, dat bepalen we zelf."

—Evert Nieuwenhuis

Hoe gaan we dit uitleggen. Onze toekomst op een steeds warmere aarde
Jelmer Mommers
De Correspondent, 2019

De mens als homo cooperans

Waar toe is onze economie op aarde? Op deze fundamentele vraag probeert Govert Buijs, bijzonder hoogleraar Politieke Filosofie en Levensbeschou-

wing aan de Vrije Universiteit, een antwoord te vinden. De reden voor deze zoektocht is Buijs' overtuiging dat onze samenleving momenteel wordt overheerst door het misplaatste beeld van de economie als een soort arena, waarin ieder individu ongeremd zijn eigenbelang

moet nastreven. Dit beeld heeft er volgens Buijs niet alleen toe geleid dat we momenteel kampen met een enorm klimaatprobleem, stagnerende lonen en een 'burn-out-epidemie', maar het botst ook met wat volgens hem de essentie van ons mens-zijn is.

Aan de hand van allerlei biologische en antropologische inzichten en een groot aantal filosofen gaat hij daarom op zoek naar een alternatieve visie op de economie die hier beter op aansluit. Hoewel de lollige schrijfstijl af en toe wat vermoeiend kan zijn, is deze zoektocht zeer de moeite waard. Anders dan het gemiddelde economieboek ons leert, laat Buijs overtuigend zien dat economische vooruitgang niet wordt gedreven door de menselijke drang naar behoeftebevrediging, maar juist door de drang naar samenwerking, creativiteit en erkenning. De mens is, met andere woorden, geen *homo economicus* maar een *homo cooperans*. Volgend op dit fundamentele inzicht doet Buijs in het laatste deel een reeks voorstellen voor een overgang naar een 'economie van de vreugde', waarin de economie de mens dient in plaats van andersom. Een aanrader voor iedereen die nadenkt over een nieuwe inrichting van onze economie.

—Hans Rodenburg

Waarom werken we zo hard?
Op weg naar een economie van de vreugde
Govert Buijs
Boom uitgeverij Amsterdam, 2019

In deze rubriek komt Simon Otjes naar aanleiding van wetenschappelijk onderzoek tot verrassende inzichten.

Het belang van bondgenoten

We denken vaak dat politieke partijen de belangrijkste schakel vormen tussen publieke opinie en regeringsbeleid.

Recent onderzoek van Anne Rasmussen van de universiteiten van Kopenhagen en Leiden laat echter zien dat belangengroepen – met name ngo's met veel leden – een veel grotere invloed hebben op het regeringsbeleid.

De centrale onderzoeksvraag van Rasmussen luidt: wanneer luistert de overheid naar de bevolking? In verschillende landen vormde ze zich op basis van opiniepeilingen een beeld van de publieke opinie en onderzocht ze of nieuwe wet- en regelgeving bij deze publieke opinie aansloot.

Rasmussen concludeert dat op beleidsterreinen waar grote belangengroepen actief zijn, regeringsbeleid de publieke opinie het beste volgt. Op beleidsterreinen waar die belangengroepen ontbreken, is beleid minder vaak in lijn met de wensen van de bevolking. Een mogelijke verklaring is het feit dat regeerakkoorden vaak compromissen zijn. Dat kan ervoor zorgen dat sommige voorstellen uit verkiezingsprogramma's het regeerakkoord niet halen, al zijn deze voorstellen nog zo populair onder kiezers.

Rasmussen constateert dat met name groepen met veel actieve leden er gemakkelijker voor kunnen zorgen dat de regering daadwerkelijk luistert naar het publiek.

Welke les kunnen we hieruit trekken? Politieke partijen die Nederland willen veranderen, hebben meer nodig

dan alleen macht in klassieke instituties als het parlement of het kabinet. Het onderzoek van Rasmussen laat zien dat (coalitie)regeringen onder zware maatschappelijke druk van belangengroepen eerder geneigd zijn zich sterk te maken voor forse beleidsveranderingen. De kans dat linkse partijen eenmaal in de regering hun sociaaleconomische ambities, die vaak veel instemming krijgen van de bevolking, gaan vertalen in beleid, is groter als zij zich gesteund weten door sterke en goed georganiseerde vakbonden, consumenten- en andere belangenorganisaties. X

Literatuur

Rasmussen, A. (2019) *Policy Representation in Europe The 2018 Peter Mair Lecture*. Irish Political Studies 34(4)

Rasmussen, A. & S. Reher (2019) *Civil Society Engagement and Policy Representation in Europe*. Comparative Political Studies 52(11)

Rasmussen, L. Mäder, & S. Reher (2018) *With a Little Help from the People? The Role of Public Opinion in Advocacy Success*. Comparative Political Studies 51(2)

Toshkov, D., L. Mäder, and A. Rasmussen (2018) *"Party Government and Policy Responsiveness. Evidence from Three Parliamentary Democracies"* Journal of Public Policy.

CV

SIMON OTJES

OPLEIDING

Studeerde en promoveerde in de politicologie.

WERKTE

als kiezersonderzoeker bij GroenLinks.

IS NU

wetenschappelijk medewerker bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen en universitair docent Nederlandse politiek aan de Universiteit Leiden.

**'Als we geen leefbare planeet
meer hebben, valt ook de basis
weg om te strijden tegen onrecht
zoals armoede en racisme'**

— *Susan Neiman, p. 13*